Medlemmar av "Föreningen för svensk undervisningshistoria" erhålla "Årsböcker i svensk undervisningshistoria" mot medlemsavgiften: 5 kronor pr år samt 45 öres porto pr årgång jämte eventuellt erforderlig postförskottsavgift (25 öre). Medlemskap och böcker kunna förvärvas genom hänvändelse till *Lektor B. Rud. Hall*, Inedalsgatan 7 A *Sthlm*. De tio första årgångarna erhållas för 40 kr. Varje volym f. o. m. n:r 5 kostar 3 kr.

Årg. I (1921):
1. *B. Rud. Hall*, Om Sveriges första läroverksstadga. Rör. reformationstidens skola och skolfrågor. 156 sidor. Kr. 3: —.
2. *G. A. Frykholm* m. fl., Ur Fryksände, Upplands-Lena, Skultuna, Snavlunda och Välinge skolhistoria. 78 sidor. Kr. 2: —.
3. *J. Karlsson, G. F. Lagerström, D. Nyström, J. C. Sandgren*, Självbiografier av lärare I—IV. 75 sid. Kr. 1: 50.
4. Sveriges allmänna läroverksstadgar I—III: 1561, 1611 och 1649 års skolordningar i avtryck och översättning. 191 sid. Kr. 3: 50.

Årg. II (1922):
5. Johannes Rudbeckii akademiska högtidstal översatta. 156 sid. Kr. 3: —.
6. Lankasterskolor (i Dala-Husby, Huskvarna, Valleberga, Göteborg, Hamrånge, Åsheda, Wallby o. s. v.). 187 sidor. Kr. 3: —.
7. Sveriges allmänna läroverksstadgar IV—VI: 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. 124 sidor. Kr. 3: —.

Årg. III (1923):
8. Folkundervisning i Garpenberg, Levede, Strömsholm, Tådene, V. Vingåker, Västerhaninge, Västerljung. 187 s. Kr. 3: —.
9. Sveriges allmänna läroverksstadgar VII: 1820. 117 sidor. Kr. 3: —.
10. Till Rudbeckii karakteristik. Urkunder; kommentar. 96 sidor. Kr. 3: —.

Årg. IV (1924):
11. Sveriges allmänna läroverksstadgar. VIII, IX: 1856 och 1859 års stadgar för elementarläroverken. 125 sidor. Pris 3 kronor.
12. Ur Husby-Rekarne, Kroppa, N. Björke, Älvdalens, Silleruds, Odensjö, Tådene och Garpenbergs skolhistoria. 156 sidor. Kr. 3: —.
13. Sveriges allmänna folkskolestadgar 1842 - 1921. 124 sidor. Kr. 3: —

Årg. V (1925):
14. Ur Växjö stifts folkundervisningshistoria 1795—1865. 190 sidor. Kr. 3: —.
15. *K. F. Karlson, K. Thunander*, Minnen från Örebro, Ny och Jönköpings läroverk samt Uppsala universitet. 99 sidor, Kr. 3: —.
16. Ur Malmöhus läns folkundervisningshistoria. 100 sidor. Kr. 3: —.

Årg. VI (1926):
17. Erasmi Gyldene Bok, Matthiæs adelsskoleböcker. 108 sidor. Kr. 3: —.
18. *Agardh, Fryxell* m. fl., Enhetsskoletankar. 156 s. Kr. 3: —.
19. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplineringens hist. I. 156 s. Kr. 3: —.

Årg. VII (1927):
20. *Oskar I, Geijer, Wallin* m. fl., Enhetsskoletankar. 140 s. Kr. 3: —.
21. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplineringens hist. II. 157 s. Kr. 3: —.
22. Sveriges allm. läroverksstadgar. X: 1878 års stadgar. Bilaga: 1820 års Anwisningar. 150 s. Kr. 3: —.

Årg. VIII (1928):
23. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder I. 208 s. Kr. 3: —.
24. Askersunds goss- och flicklåroverk. Acta till 1817. 128 s. Kr. 3: —.
25. Eneroths pedagogik. Valda uttalanden. Med biografi. 128 s. Kr. 3: —.

Årg. IX (1929):
26. Askersunds goss- och flicklåroverk. Acta 1817—1859. 128 s. Kr. 3: —.
27. Folkpedagogiska stiftsstatuter. I: Tyskl., Balt., Finl. 144 s. Kr. 3: —.
28. Om Lunds och Visby folkskoleseminarier. 148 s. Kr. 3: —.

Årg. X (1930):
29. Skånska folkskolor. Minnesteckningar m. m. 164 s. Kr. 3: —.
30. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder II. 224 s. Kr. 3: —.
31. Sv. allm. lärov.-stadgar. XI: 1905. Recensioner. 112 s. Kr. 3: —.

Årg. XI (1931):
32. *Almquist, Cramér, Kryger, Siljeström* Enhetsskoletankar. 160 s.
33. *Gustav II Adolf, Skytte, Ratich, Comenius* Reformpedagogik. 192 s.
34. Penalism vid läroverken. Källskrifter, skildringar. 148 s.

Årg. XII (1932):
35. Folkpedagogiska stiftsstatuter. II: Rikssvenska stift. 128 s. Kr. 3: —.
36. Hågkomster från folkskola o. folkundervisning. 176 s. Kr. 3: —.
37.

PRIS 3 KRONOR.

UPPSALA

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

SKILDRINGAR AV F. D. ELEVER OCH LÄRARE

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

LUND 1932 / AKTIEBOLAGET SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

PRIS 3 KRONOR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1932] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ÅRG. XII]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[Serievolym 36] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Årsvolym 2]

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

SKILDRINGAR AV F. D. ELEVER OCH LÄRARE

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

[1]

DISTRIBUTION: C. W. K. GLEERUPS BOKFÖRLAG, LUND

Anm. *Understöd för utgivandet har lämnats ur statsmedel samt av Sveriges allmänna folkskollärareförening.*

Om de här återgivna skildringarnas förvaringsorter och ordning samt om önskvärdheten av att pedagogiska levnadsminnen — ävensom för övrigt allt annat av undervisningshistoriskt intresse — samlas, nedtecknas och utges jämför Efterskrift och Innehållsförteckning i slutet av denna volym.

LUND 1932
Aktiebolaget Skånska Centraltryckeriet

Bälinge och Skuttunge.

Av f. d. läraren *Erik Eriksson*, Karlberg, Isgrena.

Efter hemställan från mig har ämneslärarinnan vid Uppsala landstingsseminarium Fröken *Lisa Lindqvist* 1918 vid den 80-årige Herr E:s muntliga framställning uppteckнat nedan under b) och d) avtryckta berättelse, varefter E. följande år nedskrev och lämnade vissa kompletterande uppgifter, här återgivna under a) och c).

a) Jag började skolan i Skuttunge år 1844 vid sex års ålder och fortsatte under åtta år. Jag hade genomgått katekesen ordagrant vid nio års ålder, men någon förståndsutveckling eller förklaring var det ej fråga om. Det gällde blott att läsa lexa på lexa. En del trögare barn läste ej bibelspråken; blott en del barn läste någon biblisk historia, varibland jag var en, som läste en större biblisk historia. Den enda innanläsningsbok var psalmboken samt i början Oldbergs Hemskola. Skrivning och räkning förekom för alla, men andra ämnen, såsom geografi och svensk historia m. m. var jag nästan den enda som läste, emedan jag var hågad och tänkte gå läsvägen. Läraren var ej alltid inne i skolsalen utan tillsatte så kallad ordningsman av de bästa barnen; däribland var jag en. Två timmars middagsrast gavs men ej flera raster. Behövde man gå ut emellanåt begärdes lov med handen framför pannan i stående ställning; läraren frågade då vad man ville, men det kunde ofta hända att man måste stå länge nog i den ställningen, innan läraren fick se eleven.

Jag praktiserade rätt mycket såsom monitör och ordningsman. Så blev det fråga om att anordna en skola i Askarbäck, en avlägsen skogstrakt tillhörande min hemsocken, Skuttunge. Kyrkoherden, som jag blev konfirmerad för, uppmanade mig att åtaga mig denna skola. Jag var blott 16 år, och nekade därför till en början, emedan jag ansåg mig vara allt för ung. Men kyrkoherden, mina fattiga föräldrar och andra vidhöllo sina förslag, varför jag lovade göra det. Då blev det bråtт med att öka mina kunskaper dels genom pri-

vat undervisning av skollärare och prester, dels sedan jag börjat skolan, fortsätta med privatundervisning på lediga tider och stunder, däribland lektioner av en kyrkoherde som varit lektor i Stockholm. Vidare gick jag som åhörare i andra skolor. Enär skolorna i Uppsala under vårterminerna började mycket tidigare än på landet, var jag där veckotals för att åhöra lektionerna dels i seminariets övningsskola, dels i folkskolornas olika klasser.

b) År 1854 den 12 sept. öppnades skolan i Askarbäck (uppemot Tämnaren). Jag fick strax 24 elever, hade 90 kr. i lön från Bälinge och Skuttunge, som gemensamt underhöllo skolan, samt 1 skilling för varje barn. Lokalens hyra utgjorde 10 kr. Varje söndagkväll eller tidigt om måndagsmorgonen gick jag hemifrån (jag bodde helt nära Skuttunge kyrka). Min mor hade då lagat i ordning matsäcken för veckan, som mest bestod av ärtmjölspannkakor, tjocka och »tvära». På den tiden begagnades inte kaffe, men mororna kring Askarbäck kommo överens om att i tur och ordning bestå mig med mjölk. Jag fick fullt upp med mjölk, och i »kalv-tiden», mars—juni, fick jag så mycket kalvost av de snälla mororna, att jag kunde ha en 5 à 6 stycken på en gång. I köket intill skolrummet bodde en fattig familj med många hungriga barn, och de fingo del både av mjölken och kalvostarna. I tolv år var jag i Askarbäck.

Den 12 sept. 1866 invigdes mindre folkskolan i Åkerlänna i Bälinge. Då fick jag 300 kr. i lön. År 1867 gifte jag mig. Min hustru hade tjänat 6 år i Skuttunge prästgård, så vi var gamla bekanta. Vi hade rum och kök på nedre botten, rummet var långt och smalt, bara tre och en halv aln i bredd. Men ovanpå hade vi också en kammare. Inte många möbler hade vi. Därför tycka vi, att vi nu — i den stuga vi köpt nära Bälinge kyrka — ha det så bekvämt. Möblerna, som vi ha här, äro till stor del skänk från Bälingeborna, när vi flyttade från Åkerlänna skola och hit, både soffan och skänken och bordet och mera till. Men i Åkerlänna, fast det var trångt, trivdes jag så väl, att jag mången gång sade: »Jag törs ej tänka på den dag, då jag skall vända ryggen åt skolan!» Och jag var 70 år, innan den dagen kom. Jag skulle egentligen ha stannat ett år till för att få full pension, men jag fick läkarbetyg på att jag var överansträngd, och så blev jag tjänstledig sista året. Jag hade börjat bli trött och ansträngd sista åren. Jag har läst

med många, många hundra (1400?) barn. De flesta jag haft på en gång, är 114, men annars var 70, 80, 90 vanligt utom sista åren, sen det byggts skolor runt om. Det var varannandagsläsning, och lördagen var fri. Men barnen hade också besvärligt. De längst bort boende hade 1 1/4 mil skolväg. När värsta väglaget stod på, hyrde de in sig på närmare håll, somliga hos oss. En tid hade vi sex främmande barn på en gång. Och så våra egna tre. Då måste vi sätta en soffa i ett hörn av skolsalen åt ett par att sova i. Det var förfärligt trångt i skolsalen under pågående arbete. Eleverna sutto 3 och 4 i varje bänk. Och när vi skulle ha skrivövning, blev det ett rumor! Det stod två långbänkar efter väggarna. Den ena flyttades ovanpå den andra, och så ställde sig barnen, som skulle skriva, bakom med skrivdon och böcker vilande på översta bänken. Då fick man ha skärpa i sig, för att det så snart som möjligt skulle bli ordning och tystnad efter den där vidlyftiga omplaceringen. Och på examen, då alla sex klasserna voro närvarande, var det en sådan trängsel, att man inte kunde förflytta sig annat än genom att gå på pulpeterna! Luften inne i skolsalen var förskräcklig. Underligt, att jag och barnen dock voro friska och blomstrande. Till att börja med hade inte bönderna gjort något slags ventilationsmöjlighet annat än genom dörren. Sedan lät jag göra en liten lucka på dörren, och genom den stod det i vintertid som en tjock rök.

c) Dagsarbetet pågick omkring åtta timmar: från kl. 9 f. m. till 5 e. m. under den årstid, då dagsljuset tillät det. En timmes middagsrast gavs samt högst tio minuters rast mellan varje lektionstimme. Av fruktan för att barnen skulle bli överansträngda och uttröttade togos sådana ämnen under sista timmen på både för- och eftermiddagen, som barnen voro mest intresserade för. Längre tillbaka var det ej så noga att följa schemat, då togos sådana ämnen under dagens timmar, som bäst behövdes. —

Skolgången var ganska jämn; vanligen var det blott sjukdom, otjänlig väderlek och klädesbrist, som utgjorde hinder. Varannandagsläsningen gjorde sitt till att, då barnen fingo vara hemma en dag, längtade de till skolan dagen på och lexorna lärdes bra. —

Barnens uppförande i skola och hem var i allmänhet gott. I de flesta hem samlade husfadern åtminstone barnen omkring sig på hälgdagsförmiddagarne för att läsa predikotexten för dagen samt

några psalmer. Barnen skulle högt läsa var sin vers i tur och ordning såsom i en skola. Då barnen första gången skulle inskrivas i skolan, voro de ofta nog så blyga, att det ibland var svårt att få något ord av dem på flera dagar.

Det var ej ambulerande undervisning. I följd av det stora barnantalet måste monitörer användas; — de mest kunniga och ordentliga barnen utsågos därtill i tur och ordning. —

Som straffredskap användes en smalare rotting eller björkris samt skamplats: rotting eller björkris på sätet vid svårare förseelser men dock ej ofta; skamplats för tröghet, lojhet och sömnaktighet. Ett bra sätt mot dåsighet var att uppmana barnet att lägga sig på någon bänk i skolsalen; då blevo de piggare. Ett bra sätt i synnerhet med nybörjare, då de visade sig trötta, tycktes vara, att be dem gå omkring skolhuset ett visst antal gånger och titta rätt fram jämt; då de kommo in, var åter allt bra. Det tycktes göra en god verkan på barnen, att de visste, att rotting eller björkris fanns inom skolan, därigenom behövde dessa mera sällan användas.

Handplagg användes någon gång en kortare tid, men sedan ansågs detta olämpligt. Barnet måste räcka fram handen med fingerspetsarna uppåt, då läraren slog några slag därpå med linjalens flatsida. Ofta hände, att barnet ryckte undan handen, så att ej slaget träffade; då kunde slagen bli flera såsom ett straff därför. —

Någon klassindelning förekom ej under början av min tjänstetid, utan man kan säga att klasserna voro lika många som barn.

Skrivningen började först på griffeltavla, sedan med blyerts på papper, till sist med gåspenna och bläck. Stålpenna fick ej användas, emedan barnen ansågos bli tunghänta, men det var mycket bestyr med att putsa dessa pennor med en pennkniv.

Lexor lästes över även i skolan vissa timmar; då var det ett märkeligt skriande, ty barnen ville överrösta varandra. Såsom straff för baklexor måste barnen vara inne och läsa under middagsrasten samt efter skolans slut på aftonen. —

d) Under min läraretid verkade här sju inspektörer: prosten Ernström i Vittinge, kyrkoherde Thorman, V. Ryd, seminarierektor Norlén, seminarieadjunkten doktor Laurell — i 20 år —, seminarierektor Bergendal, seminarierektor Dahlgren, folkskolerektor Viotti. Präster och inspektörer ivrade för, att jag skulle avlägga folk-

skollärareexamen, särskilt doktor Laurell. Men jag kände mig för gammal och för svag i kunskaperna. En gång höll ärkebiskop Sundberg visitation i Skuttunge kyrka. Jag kallades fram till kyrkskolan att hålla examen. Mina barn var blyga, som skogsbarn bruka vara. Jag fick förhöra dem på tredje artikeln och låta dem läsa innantill i psalmboken. Vid middagen i prästgården sade ärkebiskopen: »Jag hör, att Erikson funderar på att söka dispens för att ta folkskollärareexamen.» Jag svarade: »Ja, men jag anser det är för överdrivet av mig.» Ärkebiskopen: »Gör det, spar inte, dröj inte!» I samma tid hade jag fått flera brev från doktor Laurell med uppmaning att infinna mig i Uppsala. Och så begärde jag Kungl. Maj:ts tillåtelse, erhöll den och infann mig, 41 år gammal, till prov. Jag skrev en uppsats, Såningsmannen [i Folkskolans läsebok] och höll provlektion. Det var duktiga pojkar! Jag fick svar, så jag förvånades. Och så blev jag godkänd. Därmed blev också min ekonomiska ställning förbättrad, ty jag fick alla en examinerad lärares rättigheter.

Så återvände jag till min kära skola. Jag var så fäst vid den, att när terminen var slut, kunde jag gå in i den nu tomma skolan och med tårar av saknad vandra upp och ned i gångarna. När jag hör namnet Åkerlänna eller ser det tryckt, går det som en klang genom mig.

Men mycket arbete var det! Kl. 8,45 f. m. skulle vi begynna. Men såg jag några av de trögare komma tidigt, tog jag in dem och läste särskilt med dem en stund först. Och under dagens lopp skickade jag in de trögaste till mor i köket, så hon fick hjälpa dem. [Den åttioåriga frun log vid minnet av sin möda och sade: »Åja, jag fick allt stå i jag med!»] Och när våra barn växte upp, hjälpte de också till. Jag gav dem en liten slant för vart barn och var timme, de hjälpte mig, och när veckan var slut, kommo de med sina räkningar. Annars hade det ej gått att hålla ihop klasserna. Vi slutade ej förrän kl. 5 e. m.; de längst bort boende fingo dock gå tidigare. Senare slutade vi kl. 4, småskolan kl. 3. Doktor Laurell tyckte det var ihärdigt, men han sade: »Barnen se ju så friska och duktiga ut, så det tycks inte bekomma dem illa.» Också kommo de bara varannan dag. Märkvärdigt var, att jag fick vara frisk och stark, men det berodde väl på att jag hade sådan håg och glädje.

Fröken Lindqvist berättar vidare om sitt besök hos den gamle: Så tog han ned en liten tavla från väggen, ett fotografi taget vid en skolfest för några år sedan, då över 100 av den gamle lärarens många elever rest upp till Åkerlänna skola till »kamratmöte». Anordnarna av festen var en f. d. elev, nu bonde, och hr E:s efterträdarinna på platsen, fröken Ester Österberg. Endast en gång annonserades mötet och en hel månad i förväg, varför ej så många, som velat vara med, uppmärksammade inbjudan. Både från Örebro, Malmö och Stockholm hade kallelsen hörsammats. Där på fotografiet syntes hr Eriksson omgiven av åldrade och yngre »skolbarn». Vid sin sida hade han den älste, 72 år, och den yngste, 16 år, av dem han undervisat. — Men festen var ej blott en fest för läraren och hans elever; det var en fest för hela bygden; det var en oförgätlig högtid för alla de hundraden som voro med.

Åkerby, Jumkil och Järlåsa.

Av f. d. läraren *A. Lindholm,* Ullbolsta såg, Åkerby.

Efter hemställan från mig genom seminarielärarinnan Fröken *Lisa Lindqvist,* Uppsala, har den 82-årige läraren nedskrivit följande notiser i form av brev till Fröken L. 1918. Om Rudenschölds taktläsning jfr här bidraget av A. Rydberg om Trevattna, Göteborgs stift. Lindholms uttryck om R: »Säga vad man vill om Grefve R.» åsyftar tydligtvis hans verkliga eller förmenta, av lärarekåren hatade undanträngande av den egentliga folkskolan och dess lärare.

Sedan skolrådet i Åkerby och Jumkil i slutet på 1850-talet beslutat upprätta en barnskola i Jumkils skogsbygd, blev jag tillfrågad, om jag, »som kunde läsa bra innan, något skrifva, räkna och sjunga» ville åtaga mig läsa med barnen! Jag, okunniga pojke från backstugan, hade i barnaåren, i följd av stor fattigdom, lång skolväg och ett dåligt ben ej en enda dag varit i folkskolan. Skolan skulle ambulera å nio särskilda ställen med tre veckors lästid å vartdera; den öfriga tiden av årets åtta läsmånader skulle utnyttjas vid Björnarbo. Lönen var 100 kronor årligen och kosthållet på stället 18 skilling (37 öre) pr dag. Jag samlade hop mina böcker: Wilmsens Läsebok för barn, Ekelunds svenska och allmänna Historia, En Biblisk Läsebok, Handbok i biblisk fornkunskap, Sefströms

och Almqvists katekes, Anjous Lärobok i kyrkohistoria, En lärobok i modersmålet, Cedervalls Svenska stilöfningar, Berlins naturlära och Dillners sifferkoralbok. I dessa böcker fann jag teori; min praktik var ingen. Som det var uppgjordt, att skolan skulle begynna i Ekedalen, gick man dit upp för att i ett litet kök möta ett 30-tal barn av alla skolpliktiga åldrar, från abcdarier till konfirmander. Ingen inträdes examen; ingen förteckning å barnen. Jag skref upp dem och läste något innantill i psalmboken. Att få barnen i läxlag, var ej snart gjordt. Något barn ägde Ohlsons ABCbok, ett annat Oldbergs Hemskola; ett hade Åkerbloms bibl. hist., ett annat Roos, ett tredje Pettersons osv.

Det första på programmet blef stafning och innanläsning. Jag hade inhämtat något av grefve Rudenschölds metod om »öfver- och underlärare»; nu blef det att så godt jag förstod, använda den. Försedda med psalmbok uppställdes nästan alla barn i en grupp mitt på golfvet för att efter taktslag uppläsa något ämne i korus med en stafvelse i sänder; till ex. psalm 143: På Si-na-i stod Her-ren Gud. Lektionen fick ej stanna härvid; med anledning av psalmversen hölls stafningsöfning (sjelfljud och medljud): Den börjar, som vi se, med ett enstafvigt och slutar med ett femstafvigt ord; sist litet pedagogik med anledning av innehållet hänsyftande på Tio Guds bud.

Säga vad man vill om Grefve Rudenschöld, så hade han ett bra sätt att forthjelpa nybegynnare på vägen.

Ännu på länge kommo vi ej åt att skrifva och räkna; för hufvudräkning fanns plats, ett ämne, som barnen tyckte var roligt.

Mig erbjöds en småskolebefattning i Järlåsa vid Ostfora. Som jag hoppades få komma i stillhet, antog jag befattningen men måste äfven nu färdas hit och dit i socknens utkanter, tills vi slutligen fingo flytta in i en arbetares rum. Der fanns plats för ett skrifbord för 6 à 8 barn samt i samma rum plats för mig, mitt skafferi, kök och sängkammare.

Här kunde vi börja skrifva. Barnen köpte sig några ark hamppapper och häftade in dem i omslag av halmpapper. Nu blef det att skrifva före staplar, ovaler, bokstäfver, ord och meningar. Rättskrifning öfvades enligt Zakrissons rättstafningslära; berättelser lästes ur Landgrens Läsebok samt vers ur Fänrik Ståls Sägner. I brist på svart tafla begagnades dörren; den användes ock för

några enkla geometriska figurer. För räkning (enkla tal, sorter och bråk) begagnades Schelins Räknelära. — Sång övades enligt Dillners sifferskala. Barnen sjöngo så gärna: Glädjens blomster i jordens mull, ack visst aldrig gro!

Hvad beträffar utanläsning, följde jag nog, om än mot min vilja, den gamla slentrianen. Katekes har jag läst 75 år men kan ej ännu »klara upp» 4:de och 5:te hufvudstycket.

Under de hårda åren 1867—1868 fick jag på middagen utdela sill och bröd till de mest behöfvande barnen, — ett lätt och kärt besvär. Lifligt stod för minnet nödåren 1844—1845, då mina syskon och jag saknade sill och bröd samt måste vänja oss vid bark och benmjöl; jag minns så väl, hur renmossa, nässlor, vildklöfver, syror och gullvivor smaka.

Kommer ihåg, då jag under lästiden gick från det ena stället till det andra, hur vänligt och välvilligt jag emottogs. Det gafs dock undantag. Då jag kom, utfor en man bland de mest burgna i vreda ord öfver huru han måste föda en »lathund» i tre veckor; han hotade med misshandel.

Tryserum och Karlskrona.

Upplevelser av -o-a- [Hilda Nordstrandh].

Folkskolans vän 1927 s. 643—645. Förf. föddes i Kalmar 1852. Barndomstiden och vistelsen vid stadens små- och folkskoleseminarier skildras där s. 626 o. f. samt i »Rostads» elevförbunds årsskrift 1931. Folkskollärarinneexamen avlade hon vid Rostad [i Kalmar] 1877.

Jag fick plats i norra Småland. Min skola ambulerade mellan de stora godsen Hornsberg och Fogelvik. Höstterminerna skulle jag vara vid Hornsberg och vårterminerna vid Fogelvik. Skolhus fanns ej på någotdera stället. På den förra herrgården var skolan inrymd i en statbyggnad. Rummet var ej stort, men vi behövde ej frysa här, ty huset var vinterbonat och bebott. Hornsberg ägdes av den hjärtegoda grevinnan Posse. Både jag och småskollärarinnan hade, den tid vi vistades där, *allt* fritt. Barnen voro mycket snälla. Sällan var någon borta från skolan, fast en hel del hade en halv mil att gå. En och annan ännu längre. Jag hade både gossar och flickor.

Vid terminens slut hölls examen. Vi hade å ömse håll knogat värre, ty kurserna voro rätt stora. Jag tyckte examen gick rätt så bra, och barnen redde sig snällt. Men kyrkoherden var mycket missbelåten, ty jag hade vant barnen vid att i språkläran företrädesvis använda de svenska benämningarna, så långt möjligt var. De kunde de latinska också men de ville helst svara med de svenska. Häröver var kyrkoherden mycket ond. Han hörde till den gamla skolan och ville, att allt skulle gå till som i hans ungdom, och jag gjorde som jag lärt på seminariet. När vi kommo till räkningen, blev han så ond över, att jag lärt barnen sätta punkt i nedre kanten i stället för komma som tusentecken. Jag hade lärt dem detta för att de ej skulle förväxla det med decimalkommat. Han frågade gång på gång, *var* den regeln stod, som befallde detta. Jag svarade, att någon sådan regel fanns ej utan var detta en överenskommelse för att underlätta det för barnen. Han höll likväl på att fråga, *var* det stod befallt, att vi skulle göra så. Jag svarade, att jag ju sagt man kunde göra vilket som helst, men valde det som var lättast för barnen. När han så skulle hålla tal efter examens slut, började han så här: »Om jag skulle bedöma denna skola efter examenskatalogen — jag hade nämligen där angivit, hur långt vi hunnit i alla ämnen — så skulle denna skola stå främst i socknen, ja, inte blott i socknen utan i hela länet, *men* jag anser mig ej kunna bedöma den därefter, ty här är det enkla överhoppat för att man skall komma till det, som är mera intressant» o. s. v. i den stilen.

Grevinnan och ett par fröknar från godset voro närvarande samt inspektoren, vilken hade yttrat, att han hade varit färdig att gå fram och ge mig en örfil, för att jag vågat försvara mig. När herrskaperna avlägsnat sig, brast jag ut i hejdlös gråt. Föräldrarna kommo då fram och tröstade mig med, att ordföranden gjorde likadant i de andra skolorna och bådo mig ej vara ledsen, ty de voro så tacksamma och tyckte, att allt hade gått så bra, och att barnen svarat så snällt. Jag gick upp på mitt rum och grät ännu en vers. Övriga examina jag höll, medan jag var där, kom komministern, och han var mycket snäll och tacksam.

Så kom vårterminen, som jag skulle tillbringa på Fogelvik. Här var skolan inrymd i stora slottets matsal, ett mycket högt och stort rum med höga fönster *utan* innanfönster. Om kakelugnen

var slagen ett järnband upptill, på det den ej skulle trilla. Ingen levande varelse utom råttorna bebodde detta slott. Ägaren bodde i Östergötland. Vinden tjöt genom alla hål och springor i skolsalen, så det var en faslig musik — detta till barnens stora förnöjelse men min fasa. Jag tiggde blånor och trasor och stoppade i de värsta hålen samt klistrade gråpapper över, men rätt som det var, kom en vindstöt och körde bort alltsammans och musiken började i alla tonarter. Så var det att stoppa och klistra. Jag gick här inne i skolsalen klädd i både vanliga skinnkängor och utanpå dessa yllefodrade skinnkängor, vinterkappa och en ylleschalett om huvudet. Sitta stilla kunde jag ej långa stunder och då måste jag sticka fötterna i ett par halmskor. Barnastackarna fröso, så att de ej kunde hålla i pennan ibland. När jag talade om detta för ordföranden, svarade han: »Ta på dej en skinnpäls och fryser du sen, så ta på dej *två*». När jag nämde, att barnen knappt kunde hålla i pennan för kölds skull, svarade han: »De kan ta på sej vantar». »Kan de sitta och skriva klädda i vantar?» frågade jag. »Ja, varför inte?» fick jag till svar, och så fick jag ej mer för det. Ingen brydde sig om hur mycket vi fröso. Elda gjorde vi från morgon och till kväll, men det förslog ej, ty det gick ut lika fort. Den första av barnen, som kom om morgnarna, brassade på, men det vara bara mitt för kakelugnen det kändes lite ljumt. Barnastackarna fingo gå hemifrån före dager och pulsa i snö och snöslask genom skogen, så de voro genomvåta om fötterna, men de klagade aldrig. Märkvärdigt nog förkylde de sig ej ofta. De voro härdade på den tiden. Pojkarna måste själva såga och hugga all ved, som åtgick till skolan. Detta fingo de värma sig med under rasterna. De kunde ju ej gå hem till middagen utan hade lite matsäck med sig i en liten korg. Råttorna kilade under timmarna ofta omkring mellan matkorgarna, sökande efter att kunna komma åt en bit.

När jag varit i socknen ett år, började jag se mig om efter en annan plats, ty här vågade jag ej stanna av fruktan att bli alldeles fördärvad. Jag bad därför om ett tjänstebetyg och fick ett så lydande: Han rekommenderade mig till det bästa till var och en, som hade vilja och förmåga att kunna uppfylla mina fordringar på högre avlöning och angenämare tjänstgöring. Gärna ville jag komma till en stad. Följande år vid jultiden såg jag en

plats ledigförklarad i Karlskrona amir. församling. Jag sökte på vinst och förlust, blev kallad att prova och fick göra detta i sammanhang med min resa opp till Fogelvik. En hel skoldag fick jag stå på »heta stenen»! Jag hade ej en aning om vad jag skulle få i de olika ämnena, förr än jag kom fram. Men den gamle, rare prosten var mycket human. I kristendom fick jag om Abraham och Jesu födelse, vilka berättelser skulle sammanbindas. I katekesen fick jag om dopet. Jag hade ej givit många frågor förrän prosten sade jag ej behövde fortsätta längre. Så hade jag om blodomloppet i naturläran och södra Sveriges natur och näringar i sammandrag. I historien om Gustav Vasas krig. För vart ämne frågade prosten, hur långt jag hunnit i min skola i det ämnet. På eftermiddagen skulle jag ha räkning och svenska. En av ledamöterna hade förelagt mig om metersystemet. Jag hade ej haft det i skolan ännu, men det låtsade jag ej om. Vid middagsrasten gick jag och köpte Lyttkens hjälpreda och studerade den. Klockan 2 var jag åter i skolan. Den, som givit mig detta ämne, ville gärna sätta mig på det hala, ty han ville ha den på tredje rummet. Hon var rekommenderad av en predikant där i staden. När jag skulle börja lektionen, kom en av prästerna fram och frågade, vad jag skulle ha. Jag svarade, att jag skulle ha metersystemet. Han frågade då, om jag haft det i min skola, varpå jag svarade, att vi ej behövde börja med det förrän följande år. »Ta då addition i decimalbråk», sa han. Jag blev så glad, att jag skulle velat ta honom i famn, men det lät jag ej förstå. Det hela gick, som jag själv tyckte, rätt bra. — I början av mars kom ett brevkort till kontoret. Jag hade vid valet fått de flesta rösterna.

Första juli tillträdde jag platsen i Karlskrona. Jag var både den *första* och *enda* folkskollärarinnan i församlingen och skulle ha *alla fyra* flick-klasserna. Där hade förut varit en lärare. I 4:e klassen var mycket stora flickor. Flera gingo kvar efter konfirmationen. De fingo då 1 krona i månaden. Kvinnlig slöjd, såsom vävnad, spånad, stickning och sömnad förekom, häri skulle jag ej undervisa. Tvätta och skura skulle de ock göra. Alla dagar hade jag således ej hela skaran, ty en del voro i slöjden. Ungefär halva veckan hade jag dem *alla*, och då var det så trångt, att under skrivtimmarna fick en del gå och lägga sig på knä på gol-

vet och lägga skrivboken på en långpall utmed ena väggen. I tur och ordning fingo de inta denna obekväma ställning, ty de fingo omöjligt rum alla på bänkarna. De muckade aldrig utan gingo så snällt och lade sig på knä. Under en dylik timme kom en dag en kommendör in i klassen. Jag blev så glad över att han kom och fick se, hur svårt vi hade det. Vet Ni vad han sade? Jo. Där ligger Ni ju så bra». Så fick jag ha det ännu länge på det viset. När jag i mer än 7 år varit ensam med alla 4 klasserna och det var så många, att ej flera kunde släppas in, — jag hade omkring 116 — måste de sätta till en biträdande lärarinna. Hon fick då första och andra och jag hade de båda högre. Nu tyckte jag knappt jag hade något arbete, när jag blott hade halva skaran. Den biträdande lärarinnan hade ej annat klassrum än stora samlingssalen, som rymde omkring 500 barn. Där satt hon i ett hörn i främre delen av salen. Hon fick till sist omkring 90 st. i sin klass. Då klagade hon för sin far, som var med i skolrådet, och som med all kraft arbetade på skolans framåtskridande. Men en hel del av de övriga tyckte det var bra som det var. En dag kom en högre officer in i hennes klass och skulle se, hur hon hade det. Men när han såg nästan hela salen tom, tyckte han, att där fick ju rum ännu fler. »Ja, än är det långt till väggen», svarade hon. Hon menade motsatta väggen. Omsider måste de sätta till en biträdande till, och hon skulle också läsa i samlingssalen. På det de nu ej skulle störa varandra, gjordes en skjutbar vägg, som sköts undan vid morgon- och aftonbönerna, ty då voro alla klasserna samlade där.

Slöjden hade jag länge tänkt på och talat med både inspektören och en av ledamöterna om. Den var alltför gammalmodig. Där förekom ju utom spinnande av tågor, blånor och ull samt vävnad även tvätt och skurning. Flickorna måste skura sina 3 salar — 2 slöjdsalar och mitt klassrum — 2 gånger om året. Oftare fingo vi ej skurat. Golven voro stora och svåra att skura. På sommaren gick det väl an, men när de till jul skulle ligga där och skura, tyckte jag, det var synd om dem, helst som många voro små och klena. Strejka vågade de ej, ty då hotade slöjdlärarinnorna med att nedsätta deras betyg. Även en stor, kall förstuga måste de skura. All ved till deras salar tvang vaktmästaren dem att bära in. Nekade någon, drog vaktmästaren dem i hårflätorna.

Gossarnas salar skötte vaktmästaren om, men flickornas brydde han sig ej om. Jag tyckte detta var orättvist och beslöt att göra ändring, om jag rätt skulle få både slöjdlärarinnorna och vaktmästaren på ryggen. Tvätta skulle de till midsommar och jul. Alla barnen, som deltogo i tvätten, fingo lämna några plagg var. Så hade slöjdlärarinnorna en hel del med. Tvättdagen fingo töserna hålla på från kl. 6 om morgonen till framåt 10 på kvällen. De fingo ej ens gå hem till middagen, utan deras anhöriga fingo bära mat till dem. Framåt kl. 5 på eftermiddagen kom en båtsman och skulle hjälpa dem ned till sjön. De hade då ett stort bykekar och en del baljor fulla med kläder. Allt detta skulle nu de stackars små töserna ligga och klappa. Vid jultiden tyckte jag det var barnplågeri. När de sen kommo hem till skolan med tvätten, då voro de uttröttade och blöta, men då skulle de göra brygghuset i ordning, innan de fingo gå hem. Dagen efter skulle jag ha dem. De kunde naturligtvis inte en enda läxa och voro därtill trötta och dåsiga. Så skulle de en dag mangla. Det var en rysligt tung gammaldags mangel med en mängd långa järntackor på, och den fingo de stå och dra. Jag beslöt en dag gå till prosten och tala om hur allt gick till, ty jag anade, att skolrådet ej hade reda därpå. Fruntimmers-styrelsen, som bestod av en hel del officersfruar, vilka skulle inspektera slöjden, togo heller ej notis om, hur det gick till utan tyckte väl även de, att det borde gå i de gamla spåren och att det var bra som det var.

Jag tog mod till mig och gick en dag upp på expedition samt talade om, hur det tillgick med slöjden och frågade, om det var med skolrådets vilja, att det skulle vara så. Prosten blev alldeles förvånad och därtill ledsen. Han hade ingen aning härom. Ingen hade nämt något om denna sak. Det fick visst icke gå till på det viset längre. Skolrådet sammankallades och en skrivelse sändes till slöjdlärarinnorna, vilka strängeligen förbjödos att någon dag hålla barnen utöver de 5 skoltimmarna. Slöjdlärarinnorna fortsatte dock som förut. Jag gick då åter till prosten. Nu blev både tvätt och skurning samt vedbärning för flickorna avskaffat till både min och deras stora glädje. På flera ställen i skolorna hade vid denna tid en modärnare slöjd börjat införas i stället för vävnad och spånad. Jag skrev en dag till Kalmar och

bad dem sända en serie slöjdmodeller och fick dem med omgående. Så talade jag vid inspektören och min vän i skolrådet, och båda voro för en tidsenligare och mera praktisk metods införande.

Skolrådet skulle sammanträda samma dag jag fått modellerna. Jag bredde ut dem på ett stort bord i salen och blev sedan ombedd att demonstrera dem för skolrådet och inspektören. Samma dag beslöts, att denna metod skulle införas i vår skola. De gamla slöjdlärarinnorna ville ej befatta sig med detta utan avgingo med pension. Vi fingo nu slöjd var och en i sin klass. Det blev en trevlig omväxling, men arbetsamma voro dessa timmar dubbelt mer än en lästimme, ty vi hade mellan 60 och 70 flickor i var klass, d. v. s. för var lärarinna. Jag var ännu ensam folkskollärarinna. Barnantalet hade nu ökats så, att det blev nödvändigt inrätta en småskola till. När min barnaskara ökats till bortåt 80 st. tillsattes äntligen en folkskollärarinna till, som fick 3:dje klassen. Nu hade jag ju ej mer än en klass och endast 40 barn. Jag rent skämdes över min lilla skara. En ny överlärare hade vi nu ock fått, *en utmärkt* skolman, rättvis och praktisk och präktig på alla vis, icke maktlysten utan human och kamratlig, ja, vi tyckte rakt han var en ängel. Nu blev arbetet lätt, och vi gingo om morgnarna med glädje ned till våra klasser. På samma gång som antalet klasser ökades, måste ju flera salar anskaffas. Bygga ville församlingen ej utan inköpte ett privat hus, som låg intill vår skola. Där inreddes nu flera salar. Alla flickor fingo flytta upp dit och fingo även en egen skolgård till deras stora förtjusning. Nu tillsattes flera lärare- och lärarinneplatser, så att vi fingo följa våra klasser och ha samma barn i 4 år. Skolan gick nu framåt med jättesteg. Vi hade nu både forntiden och medeltiden bakom oss och hade inträtt i nyare tiden.

Minnen från Falköpingstrakten,

efter äldre personers berättelser upptecknade 1894 av läraren *Erik Sandén*, Kettilstorp.

a) Om *Sandhem* c:a 1850, berättat av lär. *C. N. Landgren* i Fiflered (född 1820; examinerad i Skara 1844).

Han tjänstgjorde först ett halft år i Fiflered, där han flyt-

59 gottländska folkskollärare på gymnastikkurs i Visby $^{26}/_{7}$—$^{6}/_{8}$ 1864.

Ledaren kapten J. Bolin sitter mitt framför nedersta raden. Nu igenkända lärare (alla nu döda):

Rad I (överst) n:r 1—6 Snöbohm i Levide, Kellström i Bunge, Bolin Sproge, Sahlsten Stenkumla, Linder Fole, Mårtensson Norrlanda; 8 Dahlby vik. i Fröjel, 10 Lindgren Stånga.

Rad II 1—3 Bandelin Vänge, Ekelund Klinte, Nyström Mästerby; 6 Kahlström Rute, 7 Pettersson Eke.

Rad III 1 Bolin Martebo, 3 Lindström Björke.

Rad IV 1—5 Blomqvist Näs, J. Enderberg o. Olin Visby, Gustafsson Slite, Boberg Etelhem, 7 Alfvegren Hörsne, 8—9 Dahlgren Dalhem, Norrby Haugvar, 11—12 Blomberg Hejde, Mörrby Helvi.

Rad V 1—2 Lawergren Viklau, C. Enderberg Visby, 4—5 Björkegren Follingbo, Gottberg Ejsta, 7 Björkegren Västergarn.

Rad VI (nederst) 1—8 Carlsson Hejde (o. Lärbro), L. Enderberg Hogrän (o. Endre), Nyman Rone, Söderberg Grötlingbo, Löfving Vamlingbo, Norrby Vall, Pettersson Hall, Gahnström Havdhem, 10 Booberg Fröjel.

Här använda kort tillhör ovannämnde lär. Dahlgrens stärbhus. Vid identifieringen ha biträtt f. skolföreståndaren Ljungberg Visby, prosten G. Kellström, min syster Alma, rektor K. Booberg, fru Hemmander f. Bolin (genom lär. L. Sahlsten) samt lärarna H. Lindström, Th. Erlandsson, R. Blomqvist, R. Cederlund, G. Söderberg och C. Qviberg.

Kursen skildras ingående i tidskr. Föreningen, utg. av F. A. Ekström, 1864 h. 19 o. f. (omslagen).

Vinköls och Marums skolhus begagnat till 1850-talets mitt.

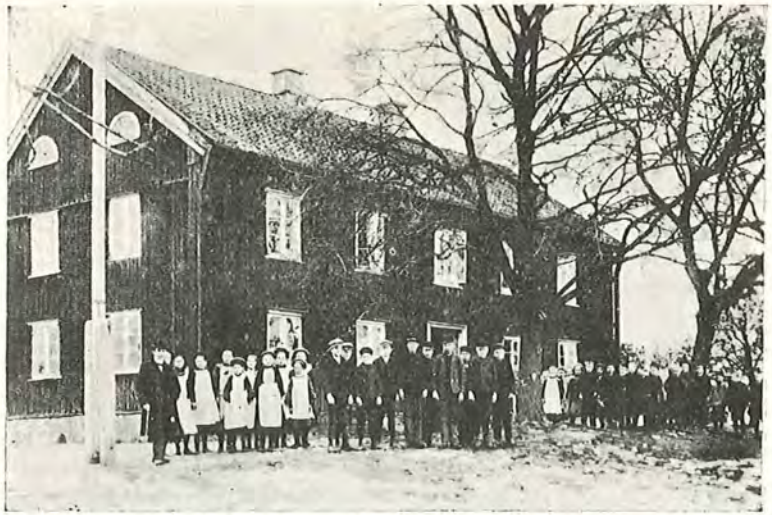

Skolhus för Dala, Borgunda och Högstena; ersatt 1907. Lärareföreningens möteslokal 1857.

Magasin; skolhus 1856—1875 i Herrljunga. Lärarebostad: 1,s m. avbalkning vid ena långväggen.

Broby klockstapel småskola 1876—1916.

Exteriörer av västgötska skolhus: ur "Skara stifts folkskollärareförenin 1852—1927. Minnesskrift". Klichéerna ställda till disposition av f. d. folkskoleinspektören A. T Wahlström, Skövde.

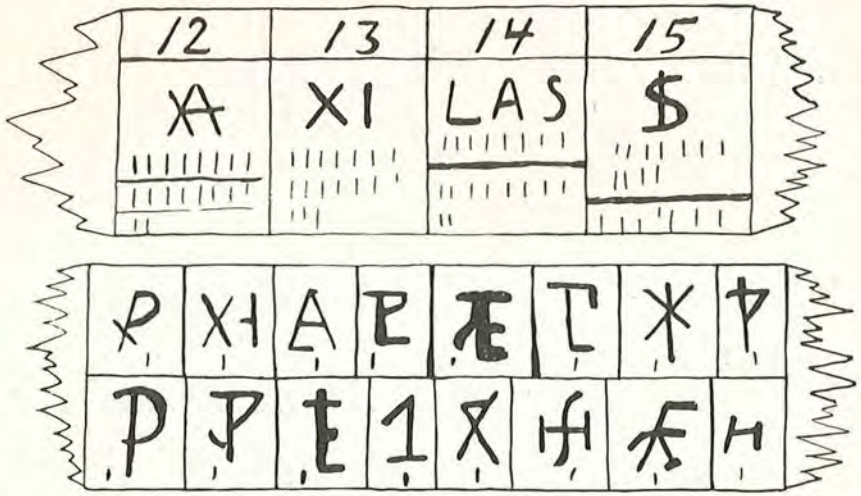

Ambulerande lärares "avlöningslista": trästav med varje husbondes bomärke, under vilket gjordes ett knivstick pr "matdag" och familj. Älvdalen, Dalarne (1878!). Jfr Årsböcker n:r 12 s. 11—12.

Oljemålning i Falu västra folkskola. Reproduktion i Karl Linge: Om folkundervisningen i Dalarne s. 115; klichéen ställd till dispositon av fil. d:r Linge.

tade omkring med skolan från det ena stället till det andra och höll skola c:a 6 veckor på hvartdera. Med ett utmärkt vitsord från pastor J. Strömbom flyttade han 1845 till Sandhem såsom skollärare för de 3 socknarne Sandhem, Utvängstorp och Härja. Äfven här var skolan ambulerande, så att Landgren tjänstgjorde 6 veckor på hvarje plats 3 sådana terminer i Sandhem, 2 i Härja och 1 i Utvängstorp. Till skollokaler användes sockenstugan i Sandhem, utrymda öde boningshus, förstugukamrar och om somrarne tomma visthusbodar. Vid en inskrifning i Utvängstorp hemmanet Dalshult utropade komminister Wennersten: »Hu min käre Landgren, hur här ser ut!» Huset hade ej långt förut användts till hönshus. Katekeser, psalmböcker och testamenten, hvilka barnen själfva medhade till skolan, voro de enda materialier, som förekommo, utom i Sandhem där staftabeller inköptes vid skolans början. Då Landgren hos kyrkoherde Blomberg i Sandhem påyrkade bättre materialier, svarade denne: »Låt barnen lära sig katekesen och psalmboken, så är det nog.» Emellertid rekvirerade Landgren på eget bevåg litet räknetabeller m. m. Då han sedan på en kyrkostämma begärde ersättning härför, beviljade socknemännen ersättningen trots B:s motstånd. I Härja, där Wennersten var komminister, gick det jämförelsevis lättare att få församlingen att inköpa materiel.

Från 1852 och 1853 skaffade sig en och annan lärjunge griffeltaflor, på hvilka de räknade och skrefvo, sedan de lärt sig skrifva i sandbänken. Eljest förekom ej annan räkning än hufvudräkning. En och annan äldre person infann sig ock i skolan för att få lära räkna och skrifva. De medhade då Zweigbergks räknebok.

Patron J. Lindberg, hvilken var född 1815 i Härja socken, där hans fader var hemmansegare, flyttade 1846 till Dintestorp i Sandhem och anlade där ångbränneri. Hastigt förvärfvade han sig större förmögenhet och blef en af Sandhems inflytelserikaste invånare. Denne Lindberg, som i sin barndom gått omkring 2 mil för att läsa upp läxor hos en prest i Sandhem, arbetade oförtrutet för uppsättandet af skolhus inom församlingen. Han föranstaltade, att den ena kyrkstämman efter den andra hölls för behandling af frågan om skolhus. Den ena gången lyckades han få beslutat, att skolhus skulle byggas. En annan gång anmäldes, att beslutet var öfverklagadt och upphäft. Striden mellan skolhusvänner och skolhusfiender fortgick något år. Till en kyrkostämma hade han med-

tagit ett ankare brännvin för att göra bönderna medgörligare. Det lyckades dock ej utan stora uppoffringar från hans egen sida. Lyckligtvis hade han en god medhjälpare i Patron C. Berglund Tunarp (född 1813, död 1890). Dessa donerade till en skola i Härstorp 5/8 hemman. Af dessa skänkte Lindberg 4/8 och Berglund 1/8. På denna gård, kallad Stora Härstorp, lät Lindberg 1862 uppföra ett skolhus för en kostnad af 59000 kronor. Detta skolhus är troligen det största på landet inom Skaraborgs län, kanske inom Sverige. Det är 2 våningar högt på hög stenfot, 27 meter långt, 13 meter bredt, 9 meter högt på långvägg, stenfoten ej inräknad.

Det innehåller 16 större och mindre rum utom 2 stora salar 13 meter i fyrkant 1 i hvarje våning och öfver 4 meter höga hvardera. Till underhåll af detta hus skänkte samme Lindberg en större penningsumma, som nu upppgår till 8000 kr.

b) Om *Dimbo pastorat* å 1820—1850-talen, berättat av lär. *Johan Granat* (född 1826, exam. i Skara 1847).

Huru en mor slog läraren – visserligen i hans bostad – för det han agat hennes son, jfr Årsböcker 29 sid. 78. Om förberedelse till stryk åt läraren av barnafäder jfr här A. Rydbergs skildring rörande Jörlanda.

Lärare och klockare var från 1818 f. d. dragonen A. Wedberg.

Undervisningsmaterialerna bestodo af en stor bibel och ett testamente, som bruksegaren Alexander Rudbeck skänkt. För öfrigt måste barnen medhafva katekes, psalmbok och abcböcker. Klockan 8 på morgonen skulle barnen vara samlade.

Hvart och ett intog sin plats samt började läsa tyst på sin katekeslexa. Läraren var vanligen i skolrummet nämnda tid och sysselsatte sig med att nysta garn, skära stickor m. m. Då skolarbetet började, slog han upp barnens psalmböcker och en 5 stycken fingo gå fram och läsa den i psalmboken förekommande morgonbönen för dagen. Barnen läste en bit hvar. Sedan alla de, som kunde hjälpligt läsa innantill, varit framme och läst på morgonbönen, fingo de yngre gå fram med sina abcböcker och stafva en bit hvar. När detta var färdigt, brukade klockan vara 11. Då fick en af de bäste gå fram och göra bön, läsa t. ex. »Gif lycka, Gud, till allt godt verk, befrämja det» etc. samt andra inlärda psalmverser jämte Herrens bön och Wälsignelsen. Omedelbart därefter kallades de bättre fram till det långa bordet så många i sänder,

som voro lika långt komna för att läsa upp sina katekeslexor. Detta tillgick så, att de läste upp styckena utantill utan att förstå sig på innehållet. De, som icke kunde, fingo gå åt sidan och läsa på vidare. Efter denna katekesläsning hölls middagsrast. Klockan omkring 2 inkallades barnen åter, hvarefter de mera försigkomna läste innantill i psalmboken och bibl. historien. Därefter lärde de sig en ny läxa i katekesen, som förhördes mot solens nedgång.

Frånvaro utan lof straffades med handplagg 5 slag af ett björkris på insidan af handen. Om barnen gjort sig skyldiga till svårare förbrytelser, risades de i aktern tills blodvite uppkom, gossar och flickor utan åtskillnad. Efter det Wedberg en dag risat en gosse, inkom gossens moder och fattade i håret på läraren, hvarefter de slogos tills hon lagt honom i golfvet inför barnens ögon.

I skolan fördes ej någon dagjournal eller examenskatalog.

Wedbergs lön för år var bestämd till 12 tunnor spannmål, 4 famnar långved, 1 half tunna sill, 1/4 tunna salt. Detta var såsom skollärarelön donerat af Alexander Rudbeck att utgå af Olltorps egendom. Dessutom hade han af socknen 4 tunnor spannmål ur socknens magasin och enligt kyrkostämmobeslut rättighet att uppbära 18 skilling af hvarje barn, de alldeles utfattiga därifrån undantagne. Wedberg fortsatte sin skola i Dimbo vid Olltorp i 36 år eller till sin död 1854. 1842 års skollag åstadkom ej någon större förändring i Dimbo undervisningsväsende. Wedberg fortsatte efter samma metod. Klagade någon på honom för prosten, svarade han: »Klaga inte på min Wedberg! Han är den bäste karl i Dimbo.»

c) Om *Gudhem* av lär. *A. Holmblad* (f. 1815, d. 1910).

Efter undfånget betyg om skicklighet i lankastermetoden av lär. Bergman i Skara 1834 anställdes jag som lär. i Gudhem 1835 och erhöll till skolsal Tunhems gamla, renoverade kyrka. Vid dess pelare stodo barnen i halvcirklar läsande på tabeller; vid räkning sutto de långs väggarna med ryggen mot skrivpulpeterna. Varje dag erhöllo monitörerna 2 runstycken, den främste vid var sin tabell ett rst. Lankastermetoden följdes till slutet av 1860-talet [enligt kungl. stadga borde den upphöra 1864]. — Före 1842 var lönen 4 tunnor korn, 2 t:r råg och av varje elev 18 skilling. Skolsalen var 21 alnar lång, 9 alnar bred, 8 alnar hög. — Efter tio års processer byggdes en central skola i Gudhem 1852.

Önum, Tun, Malma, Vättlösa.

Av folkskolläraren *A. G. Wahlin*, Vättlösa (1921) [nu *Grävsnäs*].

Denne gick i små- och folkskola i Önum, där morbrodern Anders Johansson var småskollärare till sin död vid 39 års ålder 1872. Komminister J. Ternstedts Tal (»tacksägelse») över J. finns i bokform, Skara 1874, vitsordande, att J., som var självlärd, »med sällspord och oöfverträffelig skicklighet och nit» fyllt sitt viktiga kall samt att hans hälsa »troligen blifvit undergräfd af öfveransträngning och täta vandringar [varje dag över ½ mil] till och ifrån skolan, ofta i svårt oväder». Häftet upptar ock sex dikter av J. [jfr här:Runtuna]. – Även över lär. Kindqvist finns »Minnesblad» (vid gravvårdsavtäckning 1912) utgivet. Båda skrifterna insända av lär. Wahlin. – Denne (ex. i Gbg 1883) har tryckt bl. a. Från forna dagars skolliv (Skarab. L. Tidn. 25/1, 29/1, 1/8 1914).

Vid småskollärarevalet i Önum 1872 förelågo ansökningar från två skräddare, två hemmasöner och en arbetare. Den först provande — en halt skräddare — var ganska minimalt utrustad både till kropp och själ. Vi barn fingo ur Kastmans läsebok läsa stycket Den vanliga flugan. Vid innehållsutredningen blev 1:sta frågan: »Va bemarte flåga?» (Meningen var: Vad bemärker flugan eller vad är flugan för ett djur?) Intet svar. Hans eget svar blev: »Som en liten fugel.» Ett par frågor till bestodos, vilka han ock själv fick besvara, varefter »skrivprovet» avläts å svarta tavlan. Men som han knappast kunde skriva sitt namn, bad han om 14 dagars uppskov med detta prov, ty han hade en syster, som var lärarinna, vilken kunde avhjälpa denna brist.

Den som valdes — den begåvade och skicklige f. d. arbetaren Sven Ljungström — blev en ganska nitisk lärare. Hans lön räckte ej till ett nödtorftigt underhåll. En bit bröd och litet sirup i en kopp utgjorde vanligen lärarens middagsmål. En dag saknades även detta, och då svimmade han av svält. Detta gjorde att vi turvis togo honom med oss hem att spisa middag.

Slutligen blev församlingen utledsen på att få hyra lokal än här och där, varför en torpstuga inköptes och uppsattes till småskola. Huset bestod av 1 rum och kök. Det senare delades i 2 delar, så att 1 rum och kök blev bostaden åt läraren. Storleken härav kan man få föreställning om, ty då läraren, som ingått äktenskap, behövde en tvåmanssäng, två stolar och ett bord, var hela golvytan upptagen.

Folkskolehuset var också ganska litet tilltaget, särskilt skolsalen var minimal. Knappt kan beskrivas vilken luft där rådde under vintern, då spjället var stängt, intet gångfönster fanns och inga ventiler funnos. När ett par sotventiler insattes å väggarna, var mycket vunnet. En skåpkateder och långbänkar utgjorde möblemanget jämte ett vid dörren befintligt hyllfack för läseböckerna och testamenten. Ena väggen var upptagen av en massa trägevär, vilka alltemellanåt användes vid exercis å lekplanen. Å nämnda hyllfack uppställdes å översta hyllorna ett helt brödbak, avsett för fattiga barn, som dagligen fingo en halv kaka vardera. Detta bröd blev vid slutet stenhårt, och därjämte låg ett försvarligt tjockt dammlager däröver, vilket ej var att undra på, då barnen själva fingo städa genom att på knä krypa under bänkarne och med riskvastar röra upp dammet så tjockt, att vi ej sågo varandra. Jag ser än, när skolläraren ritade med sin kniv i det flinthårda brödet och slog kakan över knäet, så dammet yrde, oaktat han förut blåst bort så mycket han kunde.

Som ett skönt och ljust minne står än för mig min avgångsexamen från folkskolan. Prosten Ålander utdelade som premier en mängd böcker, troligen ur egen kassa. Den dyrbaraste var »Atlas till naturriket» av Carl Sundström, pris 90 öre. Den finnes ännu i förvar som ett kärt minne. Den väckte mitt intresse för biologien, vilket ämne sedan blivit ett av de käraste, i vilket jag såsom lärare har att undervisa.

Emellertid: åren gingo och till sist måste den skicklige, vida kände folkskolläraren *Kindquist* avgå med pension och flyttade då till Wara köping. Längtan till den plats, där han var så fast rotad, gjorde, att han ofta gick den nära ½ mil långa vägen blott för att få se sin kära skola för att sedan vända om. Denna längtan blev honom snart övermäktig och gjorde att han för alltid fördes till den gamla platsen, där hans stoft gömdes innanför muren, som skiljer kyrko- och skolgård åt.

Även jag blev lärare. Trots goda betyg från seminarium var det hart när omöjligt att få någon anställning som lärare. Detta gjorde, att första året ägnades åt studier för organistexamen. Under tiden gällde det att söka plats och vänta på svar: att man var — förbigången. Äntligen sökte jag ett sjukvikariat i Thun. Pretentioner måste angivas. 20 kronor pr månad jämte fritt vivre

begärdes. Förfrågan, huruvida jag toge 18 kr., anlände med tillägget att jag i så fall bleve antagen. Detta accepterades. Här stannade jag 20 dagar och fick i avlöning sålunda 12 kronor. Under tiden hade jag lyckats erhålla extra ord. lärare-, klockare- och organistbefattning i Malma i Weste härad. Lönen härför var 30 kr. pr månad och fritt för övrigt. Det övriga av lönen var avsett som »nådår» åt avlidne lärarens änka men togs till största delen av gäldenärer. Här å denna plats var sålunda utsikt att en gång få ordinarie anställning. Så skedde, ty jag blev ensam sökande, annonsen sändes in endast till en Karlstadstidning (i välmening att hjälpa). Detta kom att kosta mig 2 tjänsteårs förlust, då på grund av inspektörens anmärkning ny ansökningstid måste utsättas. Jag blev vald även denna gång. —

Företrädaren hade dött i nervfeber. Kläderna efter honom sköljdes i ett dike, vars vatten sedan passerade genom brunnen, som stod i förbindelse med diket. Följden blev, att även jag sjuknade i samma sjukdom. Då jag sedan ett par år efteråt ingick äktenskap, blev min hustru sjuk i samma sjukdom, liksom en småskollärarinna, som samtidigt kom dit.

Den förste läraren i Vettlösa var A. P. Wennerblad. Genom arbetsamhet och otroliga försakelser förskaffade han sina egna barn en god uppfostran. En son, och nu en dennes son, äro präster i Skara stift, en annan är lärare i en av Sveriges större städer och en flicka är lärarinna. Sträng var disciplinen, vilket ock behövdes, då eleverna mången gång voro 17 à 18 års slynglar. En och annan gång måste presten infinna sig och biträda vid exekutionen med karbasen. Mången gång infann han sig också med en korg äpplen till utdelning.

Småskolan inrymdes i en liten stuga. Här verkade i många år en liten, illa lytt examinerad lärarinna. Som hon ådrog sig lungsot, måste vikarie anskaffas. Denna unga flicka, nyligen utexaminerad från seminarium, fick utan föregående desinfektion intaga samma bostad som den förra innehaft, och hon ådrog sig samma sjukdom. Efter två terminers arbete i skolan fick hon resa hem och sluta sitt korta, ganska lovande dagsarbete i skolans tjänst. Åter kom en ung 17-åring. Även hon insjuknade, men sedan skolhuset — på mitt förslag och genom kyrkoherdens insatser — rivits och nytt byggts, blev hon genom omsorgsfull skötsel frisk.

J. R. Hesselblad i Floby.

Westgöten, BoråsTidnings Landsortsupplaga $^{23}/_{7}$ 1901, skolmötesreferat av E-d [= A. Th. Engstrand i Broddarp], sekr. i Frökindskretsen av SAF. Ordf. höll minnestalet; att denne var J. A. Göransson i Hellestad, framgår av protokollsboken, nu förvarad i SAF:s arkiv. H. hade avlidit i juni s. å. Porträtt och en biografi finns i *A. Th. Wahlström* Skara Stifts Folkskollärareförening 1852–1927 Minnesskrift, Skövde 1927 s. 152–155. Även andra folkskollärare lärde sig t. ex. hebreiska och grekiska (jfr bl. a. handl. i SAF:s arkiv samt sistnämnda bok s. 207). H. var född i Uppsala 1810 såsom son av en timmerman, avlade veterinär- och folkskollärareexamina i Skara (1841, 1845); pensionerades 1883. En sondotter till honom är den katolska »moder Elisabeth» i Birgittas hus i Rom. – Om en den »lärdaste» och fattigaste folkskollärare jfr Aftonbladet $^{22}/_{1}$ 1862 (ur Gefleb. L. Tidn.) och F. A. Ekströms Föreningen 1862 rörande lär. E. Walgren i Skälinge, Gbgs stift. Denne studerade matematik, filosofi och nära nog alla kända språk och var med sin familj så fattig, att han knappt ägde en matbit.

Hesselblad var in i sena ålderdomen en varm vän af folkupplysningen. Såsom ett kraftigt medel till dess höjande ansåg han läraremöten vara, hvarför han också var en flitig besökare af sådana. Han var en af stiftarne till Skara stifts folkskollärareförening. Under sin krafts dagar bevistade han icke allenast stiftsmötena utan ock de fleste af de större skandinaviska läraremötena. Han var alltid glad och nöjd öfver sina mötesbesök. Med sitt goda minne och sin snabba uppfattningsförmåga jämte den noggrannhet, hvarmed han följde diskussionen i mötesfrågornas behandling hade han kanske större valuta af sina mötesbesök än mången annan. I diskussionen var han aldrig rädd att uttala sin mening och han gick oförskräckt att försvara den, äfven om det gällde en skärmytsling med öfver honom i socialt hänseende högt stående personer. Han besatt en stor uthållighet i arbetsförmåga. Sommar och vinter brann hans lampa till kl. 3 à 4 hvarje natt, då han sysselsatte sig med självstudier i olika ämnen. Kännedom i olika språk hade han inhämtat i icke ringa grad. De språkstudier han ännu för 20 år tillbaka ägnade mycken tid voro hebreiska och grekiska. Han riktigt törstade efter kunskap och vetandets olika grenar intresserade honom. Härför ägde han ock såsom folkskollärare en jämförelsevis omfattande och gedigen kunskap i olika ämnen. Vänsäll och gästfri som han var,

ägde han många vänner. Folkgunst sökte han icke. Sanningskärlek, ärlighet och uppriktighet älskade han. Lögn, falskhet och oärlighet hatade han i högsta grad. Skrymtare och charlataner voro för honom en olidlig styggelse. De sköna konsterna älskade han, isynnerhet musik och sång, i vilka han själf uppnått en större färdighet. Han tröttnade ej heller att meddela andra kunskap i musik. Han gladdes mycket, då hans arbete kröntes med framgång.

Utgången från ett fattigt hem hade han för att inhämta kunskap och kompetens till de befattningar, som han önskade ernå, många svårigheter att genomgå. Jag vill blott anföra ett exempel. Då han som organist genomgått examina vid musikaliska akademien i Stockholm, voro hans tillgångar uttömda och den långa färden från nämda stad och nedåt västgötabygden var med dåtida samfärdsmedel just intet lekverk. Han hade ingen annan råd än att företaga den till fots. Från sin välgörare, prosten Salvén i Slöta, hade han fått mottaga bref med upplysning om hvilka ställen han under vägen från Stockholm till Falköping borde besöka för att få natthärberge, mat och något penningar. Den förste af dem, han på grund af denna skrifvelse besökte, var icke hemma. Med sitt känsliga sinne var det H. ej möjligt att hos husfolket bedja om mat, utan han fortsatte sin färd. Slutligen öfverväldigade hungern honom och då stillade han den genom att klättra upp i en oxel vid vägen och där äta oxelbär, som då voro mogna och i riklig mängd hängde i grenarne. Så tog han sig fram, till dess han med sitt rekommendationsbref nådde nästa ställe. Från den dagen hyste han varm kärlek för Sorbus scandica (oxeln) och han omfattade för öfrigt växtvärlden i dess helhet med lifligt intresse.

Såsom banbrytare på folkskolans första stadium har han säkert haft många motigheter och svårigheter att bekämpa, hvilka för oss äro främmande. Genom sitt nit och sin aldrig sviktande pliktrohet gick han lugn sin väg framåt. Hvad man af honom i skolan fick lära, glömde man icke gärna, ty hafs ville han ej veta af. Själf ville han dricka djupt i kunskapens källa och grundligt ville han undervisa andra.

Av och om skolmästaren P. Svensson, Runtuna.

Mskr. äges av P:s dotterdotters son redaktör Joh. Elvers, Stockholm. Ett utdrag därur jämte kompletterande meddelanden lät han (under märket J. E-s) ingå 15/8 1923 i Södermanlands läns tidning, vilket nummer tillsändes mig av numera kyrkoherden K. Bäckgren, Askersund. Efter flera fåfänga försök i Runtuna och annorstädes att komma originalmanuskripten på spåren har jag av tidningens huvudredaktör erhållit uppgift om namnet å uppsatsens författare, varefter denne ställt mskr. till mitt förfogande. Önskvärt vore, att de komme att införlivas med undervisningshistoriska arkivet i Stockholm.

[a. *Självbiografiska anteckningar om ungdomsåren.*]

År 1777 den 27 Februari, är jag född uti Calmar Län, Odensvi Socken och frälse Hemmanet Opppeby. Min fader var Bonden Sven Svensson och min Moder hustru Cajsa Svensdotter. 4 Barn, var frukt af deras ägtenskap: Stina, Pehr, Lisa och Jonas.

J slutet af mit 5:te år, lärde min fader mig läsa abcboken; och sedan fick jag läsa efter behag, som bäst jag ville. Vördnad för Gud, och högagtning för den himmelska läran inplantade min fader hos mig, med Moders mjölken, ty han visade Sjelf vördnad för den Gud, som han lärde mig känna.

Jemte en Synnerlig smak för boken, hade jag en brinnande hog, at bli Präst. Men jag blef införd i bedröfvelsens Skola. Jnnan mit 9:de år, blef jag så angripen af värk, at på några år var mit vänstra knä, hopdragit som en vinkel; jag kunde ej räta ut det. Värken slog ned i vänstra fotleden och i högra benet, och på benet gick hål, och blef bortt frätit in til benpipan, mäst runt omkring. Jag måste krypa et helt år; då var jag lik honom som satt vid Templets dör, och ej kunde gå på sina fötter. Ännu stod mig mer elende åter, ty 1789 i adventet, blef min kära Moder död, på mit 13:de år. Sjuk och Moderlös, var 2 tåre rätter för barn; Men ack, det bittraste var ändå icke smakat. Min fader vårdade mig Sjukling och mina 3 små sörjande syskon; men blott i 2 år. 1791 den sista dag på året, klockan et på morgonen, blef min *kära* fader kallad ur verlden. O, en mörk dag! en sorglig dag! Rådlöse stod vi 4 olyckliga varelser — och hade ingen, at luta oss til. Sedan begrafning var förbi, måste vi skiljas åt — och kom aldrig mer tilhopa på et ställe, at talas vid.

Vår Mormor, tog Stina — och vår Morbror, tog Jonas. de

blef hyddade väl; Men Lisa och jag, måste flyta lik Mosen i tåreflodens Rörkistor. Lisa måste bli barnflicka hos et folk, nästan utan Samvete; blef hårdt behandlad natt och dag.

Jag usling, var tvungen, at begifva mig i Skräddare läran, ehuru det var emot all min naturliga böjelse och äfven ökte mina plågor, at sitta så i tvång. Jag hade ett fängelse i 4 år. första sommaren, hos Skräddaren plågades jag af svält, at arrestanter mår mycket bättre på Slottet, jag fick sällan se en bit bröd, men han hade ej bröd sjelf åt sina 4 personer. Jag var äfven utan kläder. J 2 år utan lön kunde jag ej få et par skor, eller et Lintyg. Jag måste gå med bara fötterna i snön en vinter — och utan skjorta, måste jag taga mina dåliga vantar och med dem skyla min nakna Maga; i sådan nakenhet, blef jag så för frusen, at jag blef aldeles fördärfvad.

En sommar, låg jag ensam på en Bodvind, och en Nåd, at få vara där; då var jag plågad af både hunger och ohyra, at jag var lik dem som ligger i jorden; men utan hjelp. då var jag nära slut, och har nära önskat vara utan lif. Men just då rörde Gud en Gamal statkarls hustru til medlidande. hon var Sysling til min far. hon tog mig til sig, och hjelpte mig ur et stort ellende. Jag var hos henne til hemvist i 2 år, och genom hennes välgörande åtgjärd, fick jag et nytt lif, och mina plågor lindrades. välsignadt vare hennes Stoft! där det hvilar. denna hustru hade sjelf et stort huskorss. 2 hennes söner voro dumbar, de kunde hvarken höra eller tala. Men likväl tog hon den elenda i sit hus. Jag slutar af hennes ädelmod, at om himelens kärlek har någon afbild på jorden — så är den at finna hos korss dragare, och detta har jag under mit ellendiga tillstånd ärfarit, i Synnerhet 3 gånger. Under den ömma vård jag ägde i detta hus, var jag endå ofärdig, och ingen led i min kropp utan lidande. Jag var utan alt hopp, at bli lik andra menniskior här i tiden. Ensam måste jag kreka millan byarna. Mina kamrater gick genast ifrån mig. Men min goda vårdMor, tilstyrkte mig besöka Medevi helsoBrun. Svårt såg det mig ut, at komma 14 mil; likväl dref nöden mig, at söka Medevi 1796. et lyckligt tillfälle inträffade: Jag fick åka med Prosten Lindboms dräng, til Linköping, 8 mil. de 6 milen hade jag nog sysla med i 8 sommardagar. Vid framkomsten til Medevi, blef motgång och bekymmer mit första möte. Jag kom 14 dagar förr,

än Lazarettet började. kunde förr ingen hjelp få. Rådlös stod jag där, 14 mil hem, icke at lefva vid. Jag fick ej låna hus hos någon öfver natten. at ligga ute, har jag frusit ihjäl — så kall sommar var 1796. Men en fattig Enka var ädlare sinnad än de mera rika. Jag sof godt i hennes lilla spisel. annat rum åt mig hade ej den goda Gumman. Jag bad en Skräddare Tinderholm få sy hos honom för uppehälle; men fick et grufligt svar: nej, sade han: Jag tager ej Landstrykare i mit arbete; det är endast tjufvar och skälmar.

Men en Skräddare och BrunsGäst, från Hyltinge socken, Lars Pehrsson, visade en Christens sinelag. han sade til Tinderholm: du dömer orätt. det fins ärligt folk på andra orter så väl, som här, fast sjukdom nödgar dem söka hit. Pehr Svensson kan vara lika så ärlig som du och jag, fast han är sjuk. efter han icke vill tigga, utan vill arbeta för sin föda, skall du taga emot honom, och försöka om han kan göra skäl för födan. änteligen fick jag bli qvar. På några timmer var profvet gjort. Jag blef samma dag godkänd, at sy lika med honom och hans bror. Jag fick genast deras vänskap, som hade jag varit son af deras far. Tinderholm bad Brunsdoctorn, at få ha mig qvar under första Termin, och jag få hjelp andra Termin på Lazarettet. alt för jerna, sade han, då skall du få helt bröd. Jag var hos Tinderholm i 5 vekor. Andra Termin blef jag intagen på brunsLazarettet, äfven Lars Pehrsson. vi blef Kamrater under drikningen. och som han var god kännare i Bibel, pröfvade han mig om jag kunde läsa. då jag lät honom höra min kunskap, blef vi lika som David och Jonathan, förbundne med hvarandra til en broderlig vänskap.

En gamal Fru från Norrköping, hjelpte mig up bröstskerfven, som varit så länge nere, at hon börjat ruttna.

Bruns smeden gjorde Plåster, som läkte mit ben. under dessa Medels nyttjande var jag qvar hos Lars Pehrsson til i September Månad, då jag gick hem 14 mil utan svårighet.

1797 begaf jag mig åter til brun. då jag den 23 Junij, kom til Medevi. då blef jag som en vän emottagen af Tinderholm. Han kallade mig då icke Landstrykare, tjuf å skälm. Jag träffade åter min välgörare Lars Pehrsson, som emottog mig, som en broder. vi var då tilhopa. och efter brunsCuren, gick vi en lång tid tilhopa i byar och Torp och sydde. En Söndag tog han mig med sig til en Bondby i Nerike, som gräntsade nära intil Medevi, för at låta

mig se en Bok, med gammal stil uti. Jag lade Boken på soffan jag satte mig och läste icke aldeles tyst. hustrun i huset, som förr aldrig sett mig, kom å satte sig på soffan med, för at höra hur jag läste. då jag läst et stycke, sade hon: du kan väl läsa, som icke staplar i denna boken. ingen i vårt hus kan läsa henne, mer än vår son. var är du hemma? i Småland sade jag. hur långt har du til brun? — 14 Mil. skall du til brun nästa år? — Ja. hon sade: då kan du bli qvar hos oss til nästa år och göra os den tjenst och lära våra barn läsa. här fins ingen at få där til. vår flicka är 10 år, och kan inte. Jag har fält många tårar där öfver. vi har hållit på med henne i 3 år, men det går inte. hjelp os du, där med; Jag sade: nej, sådant har jag aldrig gjordt. äfven skulle alla edra Grannar göra narr af er, som toge en okänd främling til sådana göromål som fordrar känd skicklighet. hon sade: det angår dem inte. det är vår skada om det ej går bra, men jag är säker det lyckas. du slipper mig inte. Jag gick borrt, utan at lofva henne. hon gick ut i nästa byar å Torp, och bad fler blifva deltagare i denna Skola. hon fick 5 til med sig om Skolan. Fler vill jag inte ha, nu slipper du mig aldeles inte. vi skall föda dig: du skall ej fara illa hos oss. Jag svarade: det är endast ni, som begär detta. det har ingen karl talat där om. hon sade: tror du inte mig. det skall jag snart hjelpa. hon sände en bonde, som sedan blef min Svärfar, til mig och då måste jag lofva antaga deras 6 barn.

På detta sätt var denna hustrun första orsaken och början, at jag blef Barnlärare. 1797 d. 2 Oktob: började jag min första Skola med 6 barn. 3 var Östgötar och 3 Nerkingar. Skolan påstod i 8 Månar. alt gick bra. 1798 var Konung Gustaf 4:de Adolf vid Medevi brun. då fick jag tjenst i Silfverkammaren i 14 dagar, och fick 4 Rsd:r 16 sk:r i lön. en för mig ovanlig inkomst. Jemte flera ovanliga göromål, fick jag den äran at skura kungens egen bordkniv 3 gånger. bära Mat och Rariteter, på och af kongens bord. göra Glass och mera, som jag förr aldrig sett. Kungens duktyg var min säng. en fin Säng. 1798 Mikaelij kallades jag til Åsanby Säteri, at läsa för Rättarens 3 barn och 2 andra. som påstod til Maij Månad 1799. 1799 om hösten til Dalen, där hade jag skola i 2 hela vintrar. Sedan var jag i 2 vintrar hos Jnspector Boström vid Medevi och lärde han son, med flera barn läsa. Med et ord: ifrån hösten 1797 till Mars Månad 1806, hade jag Skola var vinter.

Så förändrade Gud mit tilstånd under dessa åren. Jag, som 1796 kom en okänd usling. icke en gång fick hus öfver natten, ansedd, som Landstrykare, dömd, at hafva fel på förståndet, var nu alla åren så känd med alla, som jag varit slägt med hvar menniska. hade tjenster vid Brun. fick lefva bland sämre och bättre folk. blef bjuden på flera ställen Julafton alla åren. de gjorde sig stort nöje, at då få mig i sina hus. och 2 af mina första skolbarn, blev mina Svågrar. deras far var den första karl, som talade vid mig om Skolan, då jag ej trodde hustrun, som var angelägen därom. han gaf mig sin älsta dotter till hustru. bättre vänskapstecken kunde han ej skänka mig. han har altsedan älskat mig som sin Son, och jag älskar honom, som min fader. ja, vänskapen lefver vid Medevi ännu, och blir mäst odödlig i min tid.

Nu går jag til baka til år 1791. då min fader blef död, var jag 14 år och 10 Månar gamal. då kunde jag icke skrifva en enda bokstaf. Jag köpte mig en förskrift för 7 styfver, af en Studerad Gubbe, som skref hela Psalmen Gylne a b c d. för det priset. efter den lärde jag mig skrifva. 1797 i Augusti, sedan brunsCuren var slut andra året, gick jag til en vid namn Sjöholm, och i 8 timmar fick första undervisningen i Räkna, därföre gaf jag honom 4 sk:r; och därmed var hela Räkne Termin slut.

Sedan jag kom i gång med Skolan, blef jag bekant med Bokhållaren Nyfelt på Medevi, honom frågade jag om et tal i sender. mer tordes jag icke, af fruktan han skulle visa af mig. Sedan skänkte Magister Ekmark mig, min ännu hafvande Räknebok, han sade: här skall du få at arbeta uti, efter du har hog därtill. Jag arbetade många Nätter där uti till jag blef både trött och yr. det såg mig omöjeligt ut; men hogen dref mig, ändock sinnena tröttnade.

Så vidsträckt undervisning gafs mig. Min fader lärde mig läsa abcboken. Min skrifkonst kostar 1 sk:r 9 rst. Min Räknekonst kostar 4 sk:r. här må den frågan äga rum: hur stor kunskap kan fås för 5 sk:r 9 rst.

1798, var Eric Olsson i Årsta vid Medevi brun. där blef vi bekanta, och han talade om, at i Runtuna var SockenSkola. vi har en gamal Skolmästare, sade han, du kan ärfva tjensten efter honom. Jag kunde få den; men vågar ej mottaga henne, för min Sjuklighets skull. Vi skref bref os emillan i 5 år, och i våra bref talade om denna Skoltjensten. Eric Olsson anmälte mig

hos Prosten Geringius. Men som därpå, et helt år, icke et ord hördes af från Eric Olsson, tänkte jag icke en gång på Runtuna mer. Jag Gifte mig vid Medevi, och beslöt blifva där qvar. Just som detta var värkställdt, kom 2 bref på en gång. et var ifrån Prosten i Runtuna, det andra från Patron Burén vid Boxholms Bruk. Bägge begärde mig, at antaga Skola. Med Prosten Nordvals samråd, valde jag Runtuna. Han gaf mig et vackert betyg men skref ej däri, at jag var gift. han sade: din hustru blir qvar här. res du dit å se dig för. finner du dig at stanna qvar, får du Sjelf tala om att du är gift, när det bäst passar. Men ser du ingen fördel är at vinna: är du välkommen tilbaka, och då gör det dem lika Mycke om du är gift eller ej. lefver du så där som du lefvat här — ansvarar jag för alt öfrigt. Jag lemnade min kära Anna-Lena qvar hos sina föräldrar, gaf mig ut på 17 mils väg, åter til en främmande ort och okändt folk, at försöka min lycka.

År 1806, den 28 Mars kom jag första gången in i Runtuna. J Ärsta millangård, hos Bonden Pehr Olsson, gjorde jag mit första besök, emedan Eric Olsson var den enda jag kände, sedan 8 år förut, vid Medevi. där hade jag mit hemvist under första Skol-Termin. där gjorde de mig mycket godt.

När Skolan slutades, var Prosten aldeles nöjd med min förrättning. barnen var 33 och läste honom til nöje. Men Gamla Skolmästaren Dubblet lefde, och Prosten gaf honom hela Skol-Lönen det året, som var 4 *Tunnor* Råg. Jag fick lof i brefvet, på hälften; men fick inte. Församlingen skänkte mig en *Tunna* Råg af Magazinet. det var hela min lön första året. för den skull afsade jag mig höstSkolan. Prosten sade sig ej kunna neka det, emedan jag ej fick lönen, som lofvat var, men: Kom åter nästa vår, yttrade han. Jag lofvade det, och for hem til Medevi. 1807 kom jag åter, fick då hela lönen 4 *Tunnor,* bodde det året i Qvedbytorp. efter Skolans slut, reste jag hem til min hustru. kom til Dahlen d. 23 Decemb. — 1808 infant jag mig i Runtuna til vårskolan, då fick jag en kammare i Broby at bebo. 8 dagar för Jul, följde Lars Pehrsson i Broby mig, med et par hästar til Åby och mötte min hustru, som då flyttade til Runtuna. vi bodde i Broby i 2 år. 1809. 14 Mars fick jag Gransätter til boställe. vi flyttade dit 1810. 1811, i Julij Månad flytte vi in i nya Skol Byggningen, som då blef färdig.

[b *Minnestal* (av prosten f. d. nyköpingsrektorn *A. F. Bergholm*?)].

Tacksägelse öfver Skolmästaren Svensson.

I döden frågar man intet huru länge en lefvat hafver. Då frågas ej huru *länge*, men huru *väl* man lefvat, — ej hvad *stort*, men hvad *ädelt* man uträttat, — ej hvad *uppseende* man gjort med sin rikedom, sin rang eller sina bedrifter, utan hvad *gagn* man gjort, hvad *glädje* man spridt, hvad *tack* man förtjenat, med sina dygder, sin rättsinnighet, sin goda umgängelse. Och blir svaret tillfredsställande, så — hvad betyda några år mer eller mindre? De fly dock alla hädan. Man må falla i sina halfva dagar, eller sänkas mätt af ålder och lefvande i den urgamla Modrens sköte, så heter det med lika sanning, att *de som redeliga vandrat hafva, komma till frid, och att salige äro de, som i Herranom dö, ty Anden säger, att de skola hvila sig från sitt arbete, och deras hvila skall vara ära.* Men med allt detta, har dock en med ära upphunnen ålderdom särskildta rättigheter till vår Högaktning. Så voro de för den redlige man, hvars jordiska del vi idag öfverlemnat åt förgängelsen: Skolmästaren Pehr Svensson, hvilken sistledne Måndags mårgon skildes hädan, sedan han här vandrat 74 år och 19 dagar, och der af varit denna Församlings Barnalärare i 37½ år.

Det är inga lysande bedrifter, som vid denna begängelse uppkallas; den stilla förtjenstens Historia är enkel och kort; men gerningarna följa till belöningens verld och minnet lefver i kännande hjertan. Så har ock han sin efterverld, som ej skall förgäta hans namn, den redlige, med hvilken vi vandrat i dag den sista sammanvandringen i tiden. Der Han sofver, — nu en ostörd sömn — tyckes han tala till oss med Syrachs ord: *Skäder huru jag icke för mig arbetat hafver, utan för alla dem, som gärna lära vilja!*

Nej, han arbetar icke för sig sjelf, den samvetsömme, oförtrytne Scholmannen; jorden har åt honom en knapp lön, och han har hvarken tid eller lust att samla åt sig dess ägodelar. Dock är han nöjd och rik, och delar frikostigt med sig åt andra af det rika förrådet: vishetens och dygdens oförgängliga skatter, utom hvilka vårt slägte skulle nedsjunka i vildhet, mörker och elände. *Han* söker icke verldens pris; en stråle af dess dyrkade ära nedtränger sällan till hans obemärkta stoft: men — han har ära nog, då han sjelf ärar sitt kall, då han känner dess vigt och ansvar. Det belönande vittnet har han då i höjden. *Hedren* honom, Föräldrar! I hafven gifvit edra barn lifvet, det är i sig sjelft och ensamt en ringa skänk. I kunnen äfven kanske lemna dem något mer eller mindre af denna verldens goda; men — erfarenheten har tillräckligen sagt eder, huru litet detta betryggar både *edra* förhoppningar och *deras* väl. Hur veten I, om ej de späda plantorna skola skadas af flärdens frost, eller bortvissna under förförelsens maskstygn, eller såsom onyttiga, kanske giftiga vexter froda sig endast till eder grämelse och eget förderf? Men odlaren tager sig dem an; han böjer telningarna, att de icke brytas, — omhägnar dem, att de icke taga skada, — stöder dem, att de icke nedfalla till jorden. Han väcker och utvecklar den goda arten, så att de, under mästarens hand till-

växande, en gång må kunna, till eder fröjd, blomstra och välsignas, i hvilken mark de än skola fästa sina rötter, antingen såsom nyttiga fruktträd i dalen, eller ärans Cedrar på Libanon, eller fridens Palmer i vår Guds gårdar. Sådant är i allmänhet den värdige Lärarens syftemål. Och denne Eder Lärare förl. sig icke eller på sin plats, sin bestämmelse. Blifven alltid värdige den välsignelse, han så ofta nedkallat öfver Eder och edra barn! förvaren i minnesgoda hjertan hans lärdomar och hans eftersyn! glömmen ej, att hela edert lif är en läroanstalt för evigheten. O! tacken honom på hans döda mull, för all den nytta, all välsignelse, han inom denna Förs*amling* spridt o främjat. *Också* var han Eder kär — Han ökade oftast högtidligheten af Edra glada, eller sorjliga, samqväm; han var glad med dem, som glade voro. *Lycklig* var han den aktningsvärde, i sin enkla och lugna hydda, vid sidan af en öm maka, som i 35 år förekommit hvarje hans önskan, Lycklig i kretsen af älskade barn, som, täflande att honom hugna och likna, redan hunnit fröjda hans hjerta med mogna dygder, och af varma faderhänder mottagit ett rikt arf — — af den rättfärdigas välsignelse. Han var icke endast en flitig Guds ords hörare — utan äfven dess görare; hjertat och tanken funno frid och sanning i det ord, *som visst är och lära kan.* Med enfaldig tro vandrade han redligen inför *den Gud, som varit hans hjelp allt ifrån ungdomen, och icke öfvergaf honom då han gammal vardt.* Med *segrande tro* såg han löftets stjernor på aftonhimmelen, sänkte förnöjd sitt trötta hufvud ned mot sin Frälsares bröst befallande sin anda i Guds händer.

Haf nu ro, du redlige, som lycktadt din fridsamma uppbyggliga vandring! Gudomliga tröst! vi behöfve dig vid sådana grafvar; vi behöfve förstå att *endast stoftet kommer till jord igen,* hvaraf *det taget är, men andan till Gud igen, som honom gifvit hafver.* Det goda och ädla, det sköna och sanna är af öfverjordisk art, derföre tillhörer det icke jorden. Och de, som för det samma sträfva, lefva och dö, *öfver dem hafver döden ingen magt.* Gågne äro de, — men, till lefvande Guds stad, och till den otaliga englaskaran, och till de fullkomliga rättfärdigas andar, och till Gud, som alla dömmer — Till Honom är du gången du fridens man, som kämpat en god kamp och behållit din tro. Lugn som din lefnad varit, kom också din död och du följde honom så glad, ty du visste hvart han förde dig — följde honom dit, der gömda qval ej mer bekämpas, ty de kännas ej mer, och — der de redliga, stilla, — på jorden ofta förbisedda *lärarena skola lysa såsom Himmelens sken, och de, som många undervisat hafva, såsom stjernor i evighet. Amen.*

[Svenssons sällskapstalanger och poetiska ådra belysas även av efterlämnade manuskript; t. ex. WisBok med Nöjsamma GoutiSånger (bl. a. sällskapsvisor i stil med Bellmans och v. Brauns bibelparodier); namnsdags-, lysnings-, bröllops- och begravningsdikter; skolsång; självbiogr. verser vid fyllda 52 år; Nöjsamma Berättelser (165 historietter eller början på och kärnord i sådana); 18 "Små Psalmer skrifne 1823." I ett anonymt griftetal prisas hans gammaldags gudsfruktan och sederenhet; "Treflig uti sällskapskretsarna Ett stort snille kunskap utan studjer Poetisk utan Lärdom"].

Handl. A. Carlsons självbiografi.

Manuskript hos mig; torde överlämnas till undervisningshistoriska arkivet, Hantverkaregatan 29, *Stockholm.* Manuskriptet utgöres av avskrifter i en bunden volym, vari även kopior av förf:s många brev till sin fästmö och hustru ingå. Tillsammans med hans sons, lektorn prosten skolhistorikern K. F. Karlsons autobiografi och en del andra skolhistoriska manuskript, av vilka de förra sedan trycktes i Årsböcker 15, lyckades jag rädda dessa kopior av brev och självbiografi 1921, sedan jag dels skaffat mig underrättelse om huruvida den då avlidne prosten K:s och hans likaledes avlidna frus senaste, gamla jungfru ännu levde och var hon bodde, dels rest till Stockholm och vid besök hos henne lyckats erhålla alla dessa papper, vilka prosten K. av någon anledning ej låtit medfölja sina övriga manuskript till Uppsala. Det skedde i sista stund, ty ett stadsbud var tillsagt att dagen därefter föra dessa till något antikvariat för att bortslumpas. Handl. Carlsons självbiografi är daterad dec. 1856 i Nyköping. Början förkortas här. — Seilers skolbok var en encyklopedisk läsebok för »mindre Scholor»; utgiven i övers. 1801 (365 sid.), 1802, 1817, 1825.

Jag Anders Carlson föddes 3/5 1796 i ett torp benämdt Kärrdalen i Stigtomta socken af Nyköpings län. Mina föräldrar voro torparen Carl Andersson och Anna Cajsa Andersdotter, dotter i nämda Kärrdalen. Vi voro fem syskon: tre gossar och två flickor. Det äldsta barnet, en flicka, tjänade såsom piga på åtskilliga bondgårdar. Det andra, Carl, fick, efter fattigmans sätt att se, nästan en god uppfostran emedan han fick lära läsa och skrifva. Han hade bland bonddrängar det loford om mycken beläsenhet, rask, qvick, stark och en duglig arbetare. Erik (född 1792) fick mindre lära, emedan fattigdomen började trycka mina föräldrar, men såsom bonddräng var han älskad af alla. Han kom till en sjudare i Lunda benämnd Holmberg, hvars måg han blef. Då lärde han skrifva, något räkna, och var afhållen af sockeninnevånarne, blef fjerdingsman, hade många allmänna förtroenden och blev förmögen; han lemnade i arf öfver 5000 Rdr B:co. Min fader var dagakarl å Östra Kungsladugården, då min yngsta syster föddes år 1800. Då började fattigdomen ännu mera trycka mina föräldrar, och de flyttade efter två år till Ladugårdens Grindstuga, tillhörande Oppeby. Min mor höll skola för små barn och lät oss lära bland annat Athanasii symbolum i katekesen. Hon sjuknade av svält och mödor och en hjälphustru måste flytta in för hennes och dibarnets

skull. Med hennes man, en gammal skräddare, måste jag gå och tigga en vecka.

För att slippa det vidare inställde jag mig vid Bönsta hos en bergsfogde Rundman, och sökte tjenst såsom vallgosse, hvilket äfven lyckades. Jag var då 5 år eller på 6te. Min mor fortfor att vara sjuk, hvarför jag besökte henne en dag, då hon låg på sin dödsbädd. Hon kramade mig till sitt hjerta med dessa ord: »Anders, jag dör. Gud hjelpe dig! Glöm ej att vara dygdig! Bed Gud om hjelp, då någon nöd går åt dig och glöm ej bort läsa!» Med innerlig gråt lofvade jag min moder hålla hvad hon bad mig om och aflägsnade mig i min tjenst. Jag tycker mig ännu höra hennes röst: »När någon nöd är, bed Gud om hjelp!» Jag har troget såvidt i min förmåga stått ej glömt bort löftet. En natt någon tid derefter hade jag en märkvärdig dröm. Jag tyckte mig hemma roande mig på ängen nedanför stugan, hvarefter jag blef varse en stor hvit fogel, som jag tyckte mycket om och jag ville gerna taga fatt den. Jag nalkades, men då jag skulle taga fatt honom tyckte jag mig med det samma känna igen min Moder och jag tyckte hon förnyade sin förmaning på dödsbädden. Jag tyckte mig svara: jag drömmer endast, det är ej någon verklighet, jag har så drömt förr. Men fogeln som förändrat sig till en ljus qvinnogestalt, hvari jag igenkände min Mor, svarade, att det var ingen dröm utan en verklighet. Skuggan försvann, jag vaknade, och fick den underrättelse att min Mor var blifven död. Min Fader sjuknade strax efter min moders död och låg sjuk nästan ett helt år. Under denna tid såldes alla husgerådssaker. Det är det aldra märkvärdigaste att jag hade igen samma dröm, såg samma fogel som förnyade samma påminnelse. Dagen efter kom underrättelse att min far var död. Min tjenst som vallgosse hade fortfarit nära 2 ne år, under många små äfventyr. Jag steg slutligen i graderna, ty jag blef betjentgosse. Mina sysslor bestodo i att elda min husbondes kammare om morgnarne kl. 6; borsta stöflar, skura knifvar, ljusstakar, i mellanstunderna nysta garn, spillra ved m. m. Nu började jag tänka på min moders förmaningar att ej glömma bort läsa. Huru jag fick katekes och psalmbok minnes jag ej. Jag hade dem och började flitigt studera, då någon liten stund fanns. Mina kamrater gjorde mycket narr af mig derför; då kom jag ihåg min moders ord: »när någon nöd är, så bed Gud»! I min barnslighet följde jag detta råd.

O att alla både höga och låga gjorde detsamma! Det var ej nog med läsa, jag borde äfven lära mig skrifva. Men hvilken skulle undervisa mig? Hvarifrån skulle jag få pennor, papper och bläck? Jag beklagade min nöd så att en inspektor vid Harg benämd Wallström hörde det; han gaf mig papper, skref förskrift, formerade pennor, och jag fick uppvisa huru jag skref och hvilka framsteg jag gjorde, då han träffade mig. Dagarna kunde jag ej få tid, men nätterna sedan kamraterna somnade gick jag upp, vid en ljusdank läste, skref kråkfötter, men var ihärdig. Jag gömde vid måltiderna några brödbitar, sålde åt någon torpargumma, fick någon sexstyfver som användes till ljus. Jag hade en liten bleckkopp som det gick 6 sexstyfrar i. Jag bad Gud att jag skulle bli så rik att jag skulle kunna fylla denna kopp med sexstyfrar; då skulle jag vara rik nog, tyckte jag i min barnslighet. Här må jag erinra om huru underligt Gud har uppfyllt min bön. Mångdubbelt kunde jag nu fylla 100 sådana med kopparslantar utan att likväl vara nöjd med hvad Gud gifvit mig. Huru har jag uppfyllt min bön och mitt löfte! Denna min nattläsning och skrifning gjorde att jag sedan somnade och då jag skulle upp och göra min tjenst sof jag som en stock, försummade tiden, fick stryk. Detta gjorde att jag beslöt öfvergifva både skrifva och läsa; sålde bläckhornet för 3 skilling. Men inspektor Wallström kom en dag och ville se min skrift. Med gråt svarade jag att jag fick stryk för att jag satt uppe om nätterna och sof om morgnarne då jag skulle förrätta min tjenst. Han uppmuntrade mig att fortsätta, skänkte mig ett nytt bläckhorn samt papper. Åter kom jag ihåg min moders ord: »bed Gud när någon nöd är, så hjelper han dig»! Med ifver började jag på nytt. Jag läste och skref så godt jag kunde utan undervisning, hvarför det blef mycket slarfvigt, hvilket fel följer mig till döden.

Nu började jag bli stora gossen; jag skulle vara med i stall, ansa hästar, köra i åkern, skotta renar. Hvilket tvång! Under arbetet som förrättades med ovilja tänkte jag endast på läsa och skrifva. Det värsta var att skotta dikesrenar; det gjorde ondt i ryggen. Mina kamrater anmärkte att jag hade latmasken i ryggen, min husbonde piskade mig erbarmligt under yttrande att han skulle taga bort latmasken. »Lär dig arbeta, svinhund, du blir ändå aldrig någon fogde, om än du skrifver aldrig så många kråkfötter!»

Om vintrarne vid slädföre fick jag följa med till staden. Vi foro om morgnarne, kommo hem mången gång följande morgon, utan att jag fått något under hela dagen till mat. En annan gång hände en afton då vi kommo hem att Rundman tappade en galosch i snödrifvan, då han steg ur släden. Jag skulle skaffa reda på den, men i mörkret och snön, så genomfrusen jag då var, kunde jag ej få reda på den. Jag blef inbådad i salen, en stol ställdes fram, jag lades deröfver. Af en rotting ett finger tjock fick jag smörj och blef utkörd med en spark med löfte om mer. Jag tog min tillflykt på en vind ibland björkstockar; då jag påträffades, var jag nästan stel af köld. En gång på en stadsresa hände att jag var inne hos en inspektor på messingsbruket och fick mat. Under tiden gick hästen bort. Jag sprang som en galning kring staden, skrek, grät och frågade om de sett någon häst. Efter flera timmar fann jag hästen (och slädan) stående bunden på en källargård; jag kröp ned under fotsacken, men strax kom Rundman, började att piska mig obarmhertigt, jag skrek så att folk samlades. Under hemvägen ville olyckan att en grind var igen som jag skulle öppna, fick 3 à 4 piskrapp till betalning. Hvad jag sedan hade att vänta vid hemkomsten, är ingen skön hågkomst. En annan gång sedan jag med häst och släda väntat på åtskilliga ställen i staden, skulle jag köra till Öster tull, och vänta till min husbonde kom. Klockan omkring 8 på aftonen bad en karl mig köra till källarmästaren M. Jag lydde, fick vänta till kl. 2 på natten, då jag fick köra in på gården, gå in i köket och min husbonde kom ut och trakterade mig med två glas kallt vatten som jag blef tvingad att dricka ur, fick genast spänna för, vänta till kl. 3 på morgonen, då hemfärden skedde. Men olyckan ville att en skräddare Boman, som bodde nära Bönsta, var uppe på morgonen. Dit gick Rundman in, och kom ej igen förr än kl. 6, då jag var så förfrusen och stel, att jag måste bäras in, och låg sjuk 6 veckor. Många dylika äfventyr som jag ledsnar att anteckna.

Jag började att bli stor; läsa och skrifva hade jag fortsatt mot både kamraters och husbondens vilja, Seilers skolbok, geografien, svenska historien och dylikt hade jag studerat; gick till H. H. Nattvard i Östra församlingen med beröm om god kristendomskunskap. Sedan nattvardsläsningen var slutad, fortsattes min tjenst till jag blef 19 år gammal, då jag flyttade år 1815 till Nyköping

till en bokhållare, som hette Törnberg; der tjenade jag 1 år. 1816 flyttade jag till Räntmästaren Chenon som kusk. Der var en betjent vid namn Löfgren som kunde litet räkna, han undervisade mig i addition vid lediga stunder. Ack hvad jag fattade håg för denna vetenskap! Men tyvärr, hvarken tid eller omständigheter tillåto mig att göra några framsteg. Följande år flyttade jag till en bonde benämnd Björkstrand i Backa Berghamars socken, då inföll min excercistid som beväring. Under beväringsmötet skulle jag skryta för kamraterna af min beläsenhet, skräflade derom, berättade historier, hvarför jag fick under beväringsmötet namn af »katolska presten», hvaröfver jag var mycket förargad. Från Backa flyttade jag till Christineholm såsom husdräng, blef omtyckt. Der börjar min egentliga uppfostran, ty jag insåg att det ej skulle bära sig vara så okunnig. Jag började låna böcker af betjeningen. Flickorna, som hörde huru godt minne jag hade, skaffade mig goda böcker. På lediga stunder, som det ej var ondt efter i synnerhet på sommaren, dels läste, dels skref jag, om morgnar och aftnar ute på ån att fiska och hade jag den förmånen att alltid få sälja fisken i köket. Om vintern bodde baron de Geer i staden; då först föll mig in att jag skulle lära mig räkna. Jag hade veckobröd, 8 kakor, detta måste inbesparas och säljas, jag fick passa pigorna och hushållerskan opp, skrifva gratulationer åt dem på namnsdagarne för att få potatis, pannkaka, bröd m. m. Penningarne måste användas till mina studier. En skolgosse vid namn Lundin var min lärare, 2 terminer, eller då han hade ledigt, mot 5 Rdr B:co i terminen. På denna tid blef jag bra nog skicklig i räknekonsten, hvilket nu såsom handlande kommit mig särdeles till godo. Så förflöto flera år. [Härunder blev C. förlovad och 1825 gift med »den nätta, snygga tvätterskan Anna Stina Beckman» å Täckhammar, vars ägare hovmarskalken och friherrinnan Jenning voro dem bevågna. Efter bröllopet följde Anna sin matmor till Stockholm, medan C. sökte ett hem. Hans förenämnda brev till henne före och under denna tid äro av ett synnerligen fromt och etiskt innehåll samt berätta jämväl om hans strävan för bosättning, om varupriser etc.]

Det blef på hösten 1826 en större eldsvåda i Nyköping, då den var öfver, gick Handelsman Rundgren (förmyndaren för mjölkhandlaren Rundgren, som då redan var 80 år gammal) i kompani med Widberg, ville således vara skiljd från gubben

Rundgren, hvarför jag påpasslig efterhörde och fick arrendera gård, tomt, rörelse, säckar, vigter, vågskålar, lårar. Inköpte husgeråd m. m., så att när min hustru hemkom från Stockholm hade jag ett präktigt bo att bedja henne vara välkommen i. Jag hade något förut börjat handla med mjöl, sill, gryn m. m. Glädjen stod i taket. Min hustru blef min bokhållare. Jag förskaffade varor, hon försålde om dagarne, gjorde räkning om aftnarne. Jag var okunnig och rå, min uppfostran bland ogudaktiga kamrater, deras pöbelspråk var inplantadt hos mig oaktadt all min goda vilja. Jag behöfde i denna sak en lärare eller lärarinna; min hustru, som fått mera bildning än jag, blef min läromästare, hon har gjort, hvad man kallar »folk af fä.»

En annan lärokurs. Såsom handlande skulle jag föra böcker och räkningar öfver inköpta varor. För att komma underfund med huru det skrefs, var jag mycket uppmärksam på i boden, huru de skrefvo i kladd. Då jag tog några varor på 8 à 14 dagars kredit, skedde det för att få se huru de debiterade och krediterade. Då jag betalade, måste alltid boken fram, derigenom inhemtade jag huruledes det tillgick att föra bok. Då jag varit 4 år hos Rundgren, blef han död, men dessförinnan hade han genom testamente tillagt mig alla lösören som hörde till rörelsen, säckar, vigter, vigtskålar, lårar m. m. till rörelsens behof, samt gården mot 500 Rdr lösen. Jag sökte hos magistraten i Nyköping handelsrättigheter, men fick afslag på den grund att jag ej lärt på handel. Jag sökte ändring i beslutet vid Kommersekollegium. Jag egde väl gården men utan rättighet att drifva handel. Jag blef stämd för handel med varor till hvars försäljning jag ej var berättigad, ett oupphörligt bråk; derigenom kom jag liksom i en ny skola: jag skulle lära lagfarenheten. Många bekymmer, suckar och böner afpressades mig; äfven kostade det mycket penningar. Slutligen vann jag vid Kommersekollegium rättighet till mjölhandel, blef borgare, svor borgareeden, fick många förtroendebestyr, förmyndarskaper m. m., men processen om rättighet till diversehandel fortgick. Under tiden hade jag hyrt en grosshandlare Ljungbergs rättigheter, och fastän jag var borgare och mjölhandlare, lät jag tillika skrifva mig såsom handelsbetjent åt L. Sedan begärde jag ånyo handelsrättigheter hos Magistraten såsom diversehandlare och förevisade betyg om 12 års lära i handel. Det beviljades, och jag blef efter denna tidens förordning

examinerad såsom handlande, hvarefter jag ånyo fick betala burskapsafgift och aflägga borgared såsom diversehandlare.

Ur ett brev till hustrun 13/2 1826 må anföras följande.

Jag har från späda åren varit utan föräldrar och anhöriga som ha vårdat sig om mig, utan vänner som sörjt för mitt väl och att vilja inplantera dygd och goda seder i mitt hjerta. Alldeles så godt som lemnad åt mig sjelf från 6 års ålder flytande som vattnet kring sten utan någon uppmuntran till goda seder, utan någon påminnelse om dygden, vid Bönsta der mina barnaår förflöto, 11 år, eller ifrån 8 år till 19 år, och de lärdomar jag der hörde bland liderliga kamrater voro rysvärda. Min husbonde, Rundman, det enda han uppmuntrade mig till var att troget hålla hästarna utanför källare och värdshus om nätterna och mina traktamenter voro af en tjock rotting, då jag kom hem om jag understod mig gå in och värma mig. Och om han blef varse att jag var i köket på qvällarne, der han satt och drack, så måste jag strax gå ut på gatan och stå der hela natten i en liten tunn halfylle rock; om han någon gång skulle traktera mig var det med iskallt vatten, ifall jag skulle varit förkyld invärtes, mången gång då jag kom hem, måste drängarne upp och taga emot hästarne och så godt som bära mig in, så förfrusen var jag. Jag ryser då jag tänker på min medfart, men här stapplar min penna i betraktande af Guds välgerningar mot mig som sörjde för mitt väl och gaf mig en brinnande håg att läsa och skrifva. Fastän man pryglade mig för min försummelse att borttaga tiden med att läsa och skrifva, då jag var ett så dåligt kräk att aldrig jag kunde med tiden bli annat än ett afskrap. Detta och mycket mera voro mina uppmuntringar, men Gud sörjde för mig. Jag lärde mig läsa hvaraf jag har hemtat många sköna lärdomar af historien om dygdens belöning som omtalas i moralen. Jag lärde mig skrifva hvartill en inspektor Wallström på Harg gaf mig föreskrift, jag lärde mig genom böcker litet räkna. Ack, Guds välgerninger äro så stora mot mig, att jag ej kan utgrunda dess afsigter emot en syndig, dålig varelse som jag.

[Om svårigheter dåtilldags för dem, som på landsbygden ville lära sig skriva och räkna jfr här senare (petit) på Jonas Stolts minnen (Högsby, Kalmar stift)].

Tumbo 1839, 1840.

Av *J. E. Flinck,* Broby, Östertibble (1890).

Om prosten C. G. Grahl jfr Årsböcker 24, 26. En skildring lik Flincks rör. t. o. m. inflytelserika allmogemäns okunnighet om världsbyggnaden — denna behandlades på en av de allra sista Växelundervisningssällskapets lästabeller i folkskolan — ges i rektor J. Ekendals Tidskrift för folkskolelärare, Örebro 1849 häft. 3 s. 182–184: För att en folkskollärare i Strängnäs stift 1846 förfäktade, att jorden var rund, blev en kyrkovärd så uppbragt, att det varade 14 dagar, innan han på nytt »såg gott» på den förstnämnde.

I Tumbo församlings friskola — den nämndes ej folkskola — var jag elev åren 1839 och 1840. Lärare var klockaren Erik Adolf Lundgren. Han aflönades af grefve A. Lantingshausen. Skolmateriel fanns icke mer än 2:ne bord samt några sittbänkar kring väggarna och 6 nya Testamenten som då skänktes af Prosten C. G. Grahl. Eleverna höllo sig sjelfva Katekes, Psalmbok, Skrifbok, Lineal, Bläckhorn och Bläck; några stafnings tabeller anskaffades hösten 1839 af Prosten Grahl. Skolan började den 8 april 1839 med nio elever; sedan ökades antalet till 15 eller 16. På eftersommaren och hösten minskades elevantalet till 7 eller 8. Skolan fortsattes 6 dagar i hvarje helgfri vecka till i december. Någon examen hölls icke. Skolan började kl. 9 f. m. med sjungande af psalmen 420 1:sta och 4:de verserna; sedan lästes en morgonbön, Fader vår och välsignelsen turvis af en af eleverna som kunde läsa det utantill. Skolan fortsattes till kl. 12, då 1:sta och 4:de verserna av psalmen 399 sjöngos. Fader vår och välsignelsen lästes. Sedan gavs middagslov till kl. 2. Skolan fortsattes sedan till kl. 5, då den afslutades med sjungande af 1:ta och 4 vers af No 434 i psalmboken samt läsning af en aftonbön, Fader vår och välsignelsen. Läroämnen voro Stafning, Renläsning, Utanläsning, Skrifning och Räkning, som övades vexelvis. Nybegynnare undervisades med stafning i abc-boken af de äldre eleverna; deraf blef de senares lärotid mycket bortslösad, hvilket de klagade öfver. Utantill lästes lilla katekesen med Svebelii af Lindblom omarbetade förklaring. Skrifning öfvades i skrifbok medelst stora och lilla alfabet efter förskrift i marginalen med en bokstaf i hvarje rad att börja med; sedan medelst stafvelser eller ord, äfven

skrifna i marginalen för dem som icke kunde skaffa sig tryckta förskrifter. Skrifning kunde icke öfvas af mer än 6 elever vid det ena bordet; flera rymde det ej, men i nödfall kunde 2:ne få rum vid det andra bordet. I räkning undervisades de äldre och mäst försigkomna elever af Läraren, då tiden för Honom detta kunde medgifva, men vanligen måste de ensamma öva sig i Rolof Anderssons Räknebok som de sjelfva måste förskaffa sig, och sedan fingo dessa undervisa de mindre försigkomna.

Ingen mins jag fick kroppsaga under min tvååriga skoltid. Den älskade läraren bestraffade blott med lärorika ord och förmaningar.

Vad jag med flere fick lära har vi mycket att tacka Prosten Grahl för, som var en utmärkt barnavän och ofta besökte skolan samt undervisade i både skrifning och räkning. Wad skrifning beträffar så var det svårt ja nästan omöjligt att lära vacker stil, ty vi fingo för det mästa begagna stålpennor som voro alldeles för hårdtryckta på den tiden. Gåspennorna kunde vi icke få rigtigt formerade oftare än då Prosten Grahl var i skolan. Flickor undervisades då icke i räkning eller skrifning, ty det påstods då af allmänheten, att det var en lärdom, som det var alldeles onödigt för någon flicka att lära, för de kunde deraf icke hafva någon nytta. Geografi eller Svensk historia lästes aldrig i skolan, för om dessa böcker hade lästs der, hade många icke fått bevista skolan, emedan sådant ansågs alldeles onödigt att lära.

Hos en Bonde, som hade barn i skolan, kom jag en dag att tala om stjernhimmelen och fixstjernorna såsom solar men hufvudsakligast om vårt solsystem: att vår sol var en fixstjerna, som hade flera planeter lika vår jord att upplysa, och att vår jord gick solen rundt en gång om året samt vände sig en gång i dygnet, hvaraf uppkom dag och natt. Då slog förenämnde bonde knutna handen i bordet och svarade ungefär med följande ord: Det skall du inbilla dem som icke har bättre förstånd än att tro det, men icke inbillar du mig sådana dumheter. Får ni inte lära eder något annat i skolan, som kan var eder till nytta, då kan ni hällre vara derifrån och vara hemma och få lära eder arbeta med nyttigt arbete, så ni kan försörja eder. Jag skall säga till klockaren, att han inte får lära eder något annat än ni har nytta af i framtiden. Denne bonde var ändå en af kommunens mest anlitade kommunalmän.

Hällefors och Floda.

Av folkskolläraren *J. Z. Bohlin*, Fyrunga, Skarstad: dels uppteckningar efter andra, dels egen framställning (1890-talet).

Om Floda skolas brand (1849) och återuppbyggande lämnas annorstädes flera, delvis ej samstämmiga skildringar; jfr biskop Nibelii visitationsprotokoll s. å. samt biografier över denne. — De tjärsmorda glasögonen, kobjällra och hartassar såsom straff hade i Valstad en viss motsvarighet däri att man hängde fårskallar etc. på syndaren (SAF:s arkiv Skaraborgs län, uppteckningar av E. Sandén); det var tydligtvis motsvarigheter till åsnestraffen i läroverken, i vilka på den som sade något på modersmålet, sattes en åsnebild; efter två upprepningar vankades ris. Av A. Rydberg skildras här senare glasögons placerande å dem som ej följde med vid innanläsningen. Tidigare eller annorstädes motiverades det väl rätteligen med att han ej ansågs kunna se (= läsa). Då en prästkandidat inför Åbo domkapitel visade sig ej kunna översätta det honom förelagda latinet, skyllde han på att det skymtade för ögonen. »Präsumerades altså honom wara en Idiot,» säger protokollet $^{12}/_{8}$ 1672 (Åbo Tidningar 1793 n:r 12).

Folkskollärarinnan Anna Persson vid Sikfors bruk har meddelat följande om byskolan i den delen af Hellefors socken, der hon är stationerad: »Ett par gamla gummor ha berättat mig, att för omkring 70 år sedan fanns här ingen annan skola än den som ett par ofärdiga gubbar höllo. En af dem vid namn »Karpen» gick omkring i stugorna och lärde barnen läsa. Han stannade då på hvarje ställe lika många veckor som det fanns barn i familjen att undervisa. Man brukade läsa från tidigt på morgonen till sent på aftonen. Mödrarne hade merendels förut lärt barnen att stafva, så att skolmästarns verksamhet vanligen inskränkte sig till att öfva rättläsning och plugga katekes — detta senare naturligtvis mest —, dervid dock blott »styckena» lästes, icke »språken». »Karpen» sjelf brukade sitta och sticka på en strumpa, och allt efter som barnen hunno lära sig de förelagda styckena, fingo de komma fram och läsa upp dem för honom.

En 83-årig gumma säger sig hafva gått 6 dagar i »Karpens» skola och på dessa lärt sig katekesen.

En byskolmästare, »Skol-Henrik» kallad, brukade låta barnen gå hem till honom. Han hade vanligen 5 à 6 barn i sin skola. »Karpen» och »Skol-Henrik» kunde ej skrifva, men några år efter dessa fanns vid Sikfors en byskolmästare, som kunde

skrifva, ehuru ej annat än »svensk stil». De som togo undervisning af denne byskolmästare längre tid än som behöfdes för att inhemta »katekesen och döpelseförbundet» fingo lära sig läsa skrifna handlingar och derefter att skrifva. — Lönen för dessa byskolmästare var fri kost och 25 eller på sin höjd 50 öre i veckan.»

Häradsdomaren J. E. Jansson i Ekeberg berättar, att han fick sin första undervisning af en skräddare Hans Hellström, kallad Skräddare-Hans i Kockelbo. Denne brukade låta barnen komma hem till sig och satt sjelf och skötte sin nål, under det barnen med ljudelig röst öfverläste och uppläste sina katekesstycken eller psalmverser. Häradsdomarens fader tyckte emellertid att den kunskap, »Skräddare-Hans» meddelade, var alltför liten, hvarföre han skickade sin pojke till Hellefors bruks enskilda skola. Grefvinnan Lewenhaupt nekade honom emellertid att deltaga i undervisningen derstädes, om ej betalning derför erlades; gossen fick derföre endast taga lektioner i räkning.

Johannes Persson, en 70-årig torpare i L:a Tomsjön, som sjelf i sin ungdom undervisade barn, och hvars fader (född 1792) var byskolmästare, berättar: »Min far, Petter Hindersson i L:a Tomsjön, var en för sin tid och sitt stånd (torpare) temligen »lärd» man. Han hade i barnaåren fått lära sig både att läsa, skrifva och räkna. Han kunde räkna de fyra enkla räknesätten, sorter, bråk och regula de tri; det var inte många på hans tid, som kunde det. Han blef derföre af folket i Tomsjön och kringliggande rotar (förhörsrotar) anmodad att åtaga sig barnaundervisning. I början sysslade han dock blott vissa tider af året dermed, men sedan han blifvit äldre och sjuklig, egnade han sig ej åt något annat. Han brukade då ambulera mellan husen i byarna och stannade på hvarje ställe en vecka för hvart barn. Mesta tiden upptogs af innanläsningsöfningar och katekesläsning; endast de mera begåfvade fingo deltaga i skrifning och räkning. Man skref på papper och räknade på skifferbitar, som man förskaffade sig från skifferbrott i Hellefors och Grythyttan. — I ersättning för undervisningen hade han 8 skilling i veckan för hvarje barn.»

På 1850- och 1860-talen verkade der äfven en byskolmästare, Anders Andersson, som, efter den tidens åsigter om lämpligheten och förutsättningarna för lärarekallet, nästan kan anses som en af naturen danad mönstertyp för en skolmästare: han var född

utan ben, hade blott en arm (högra) och på denna endast två fingrar; venstra armen antyddes genom en qvarterslång »stump». Mannen hade dock hufvud och det ett temligen godt sådant. Han lärde sig läsa och skrifva ganska bra och räknade med färdighet de fyra enkla räknesätten. Han var också mycket använd som barnalärare. Utan annans hjelp kunde han förflytta sig mellan gårdarna; med mycken färdighet slängde han sig fram med tillhjelp af sin arm. Han gjorde till och med »promenader» två mil till Hellefors bruk.

Johan Olof Tillman (född 1826) var ej mer än sexton år då han trädde in på lärarebanan genom att taga plats som byskollärare först i Ore och sedermera i Malingsbo der han tjenstgjorde till 1844 på hösten, då han besökte seminarium i Vesterås. Från seminarium återvände han till Malingsbo der han nu tjenstgjorde till 1847. Då flyttade han till Hellefors, hvarifrån han emellertid snart åter sökte transport till Floda, der han i fem år verkade som lärare. Efter hvad han för mig berättat, hade han der många vedervärdigheter att utstå. Bönderna voro fiendtligt stämda mot skolan, och mot dem hade han egentligen blott en enda, en ung prest Melerius på sin sida. Denne var nitisk och kraftig; oaktadt motståndet aftvingade han bönderna flera eftergifter till skolans fördel. Bland annat förmådde han dem att bygga ett nytt skolhus. Detta var dock knappast färdigt innan några af skolans värsta motståndare brände upp det. Landshöfding Lorich blef för den sakens skull nödsakad att resa till Floda, höll en sockenstämma på platsen och förmådde bönderna att uppföra ett nytt skolhus. — Oviljan mot skolan aftog dock efter hand. Den förbättrade stämningen mot skolan röjde sig dels uti om denna fällda fördelaktiga omdömen, dels ock vid det offer som för Tillmans räkning årligen i kyrkan upptogs. — Från Floda återkom han till Hellefors.

Samma år som han afflyttade från Hellefors, hade han ingått vid Dalregementet, blef der furir samt sedermera sergeant och bataljonsadjutant och tjenstgjorde äfven som fanjunkare vid beväringen. För erhållande af lärareplatsen i Hellefors satte emellertid skolrådet derstädes det villkor, att Tillman skulle taga afsked från Dalregementet. Hans krigarbana blef sålunda snart slutad. Dock kunde man både se och höra att man hade en f. d. krigsman framför sig. Något deraf spårade man också, då han befann sig i skolsalen. Nils Ersson i Ekeberg, som gått i skola för Tillman har gifvit en liflig skildring af tillvägagångssättet i hans skola. I skolan, berättar han, hade Tillman en ordningsman, en vaktmästare och en kalfaktor. Hvarje lördag röstade barnen, och det var bestämdt att den som erhöll de flesta rösterna skulle blifva ordningsman, den dernäst vaktmästare o. s. v. — *Ordningsmannen* ålåg att hvarje morgon, innan Tillman inkom i skolsalen, uppställa barnen i ett led samt tillse att de voro rena i öron och på händer. Han skulle äfven läsa bönen morgon och afton. — *Vaktmästaren* delade ut taflorna, skrifböckerna och bläckhusen. — Kalfaktorn städade för veckan. T. läste oafbrutet hela dagen utan annat uppehåll än ett kort middagslof och höll vanligen ut så långt på qvällen, att ordningsmannen måste lysa honom med torrvedstickor, då han på psalmodikon spelade »slutversen».

Det värsta straff, näst arrest och »basning med solk», bestod i att få bära »tjärsmorda glasögon». Å en större näfverlapp hade hål gjorts för ögon, näsa och mun samt krokar blifvit insatta i kanterna baktill för att hängas om öronen. Omkring hålen hade man strukit med tjära för att göra ansigtsuttrycket så 'faseligt' som möjligt. Då någon bångstyrig sven blef dömd att bära dessa 'ögon', hände det ofta att han tog till flykten, men eftersattes af hela barnskaran och fördes i triumf tillbaka, hvarpå man hjelptes åt att påsätta 'ögonen'. Vid smärre förseelser begagnades, allt efter förseelsens art, kobjellra, hartassar (två hartassar hopbundna med en snodd; hängdes omkring halsen) eller skamvrån som bestraffningsmedel. — Då T. haft examen och prosten farit hem, hände ofta, att en spelman efterskickades; nu blef det lif i hvarje nerv och en hejdundrande dans tillställdes.

[Den av greve G. G. Lewenhaupt 1842 återupprättade, 1802 grundade bruksskolan vid Hällefors ville församlingen anse vara gemensam egendom. K. M:t och domkapitlet gåvo den rätt 1846, men enligt Svea hovrätts beslut 1852 måste donationshandlingarna återlämnas. — Ett 1767 utfärdat donationsbrev för skola vid Woxna bruk har aldrig trätt i kraft; återfanns 1910 (av lär. A. E. Sahlström?) men sedan försvunnet. Jfr UDP $^{17}/_{7}$ 1795.]

I Nås finnmark 1878—1880.

Av sedermera folkskollärarinnan Fröken *Stina Falk*, Främsbacka, Korsnäs (1898). Hennes far var tydligtvis den lärare, som Selma Lagerlöf skildrat – och delvis omtolkat – i »Jerusalem».

Af Nås' skolråd antogs jag hösten 1878 vid nyss fyllda 16 år som lärarinna vid västra finnmarkens västra skolrote. Lönen var 200 kronor. Skolan var flyttande på tre stationer. Som dessa voro långt aflägsna från hvarandra, var det sällsynt, att några barn deltogo i undervisningen på mer än en station. När detta någon gång hände, måste dessa barn utrustas för minst en vecka och i händelse af svår väderlek för flera veckor. Den årliga lästiden utgjorde 24 veckor; alltså 8 veckor på hvarje station. Barnens ålder växlade emellan 7 och 15 år. Höstterminen började omkring den 8 à 10 okt. Följaktligen begaf jag mig i början af okt. åstad i sällskap med min fader, som var socknens folkskollärare, och det var i denna egenskap, han medföljde, ty på den tiden hörde till hans åligganden att närvara såväl vid öppnandet som vid afslutningen af småskolorna. Den by, där skolan skulle börja, hette Digerliden och var belägen 1 ¾ mil sydväst från kyrkan. Ungefär ½ mil var det landsväg, men sedan endast skogsväg och stundom rätt besvärlig sådan. Resan måste därför ske till fots, och sakerna bäras. Om vintern, då mossar och sjöar voro tillfrusna, kunde man ibland få åka. — Digerliden utgjorde en dal, omgifven af höga berg på alla sidor, hvarför de där boende liknade den vid en gryta (»Digerligrytan»). I dalen funnos tre bondgårdar, hvilkas ägare voro rätt förmögna. På dalväggens södra sluttning bodde en torpare med sin stora familj. Torpet lydde under Lindesnäs bruk. Äfven han redde sig godt. Också hade de sträfvat värre. Det berättades, att hustrun under sommaren, medan hon slog och räfsade, plägade bära sitt yngsta barn, fastbundet på ryggen. — Skolhus fanns ej inom denna skolrote, utan skolan inhystes turvis i gårdarne. Nu var det torparens tur att mottaga skolan. Till skolsal blef mig anvisad det rum, där alla familjemedlemmarne vistades om nätterna och äfven om dagarne, då de ej hade arbete ute. Rummet var mörkt, och eftersom *små* barn äfven funnos, var det i mitt tycke alldeles otjänligt till skolrum. Jag blef helt beklämd och bad min fader följa mig till en bondgård, hvars ägare var en gammal ungkarl; skolan skulle således ej där behöfva störas af barnskrik. Denne gaf oss ock slutligen löfte med villkor, att någon annan körde dit ved. Familjen utgjordes af 4 personer: han, en syster samt dräng och piga. Han hade 3 rum, men blott ett var ombonadt och försedt med eldstad. Skolan måste hållas i det rummet, och hvad värre var: de förut nämnda 4 personerna och jag måste äfven använda det till sofrum. Då det var svår väderlek, stannade äfven några barn kvar. Allt detta var ju motbjudande, men jag sökte se saken från *deras* synpunkt, och med stoiskt lugn fann jag mig i mitt öde. — Ena hälften af rummet användes till skolsal, och i den andra sysslade kvinnorna med hvarjehanda göromål, såsom kardning, spånad och matlagning. De voro dock så tysta som möjligt. Men värre var det, då karlarne kommo in. Med drängen gick det nog an, men fastän husbonden var mycket välvillig mot mig för öfrigt, bar han visst någon hämndkänsla till skolan. Han var ej försiktig. En gång högg han ved på »stabben» midt under aftonbönen. Men hvarken jag eller barnen låtsade därom. — Naturligt är, att skolmaterielen var bristfällig. Den utgjordes af en liten väggtafla, som bar märken efter svart färg, ett slags kulram, några trasiga Kastmans läseböcker, några skriftabeller, också nästan utslitna. Allt utom taflan flyttades med skolan. Bänkarne voro provisoriska. Som pulpeter användes tunna, smala plankor, försedda med höga fötter. En ribba spikades ibland vid främre kanten. Framför dessa ställdes låga säten, hvarpå barnen sutto. Men pulpeterna voro så bristfälliga, att barnen så mycket som möjligt måste akta sig att luta sig framåt, ty då blef allt ställdt på osäkra fötter. Jag fick sitta ganska trångt framför mitt bord.

Någon ordentlig klassindelning kunde af flere skäl ej komma i fråga. Under sommaren hade jag bevistat en 7 veckors seminariekurs i Nås, och där hade jag fått en liten inblick i nya metoder, bland annat ljudmetoden. Jag brann af längtan att få tillämpa den. Men jag hade blifvit lärd, att 6 veckor behöfdes till de förberedande öfningarna; i så fall hade jag 2 veckor kvar för den egentliga läsningen. Jag insåg, att härvidlag måste metoder blifva bisaker, om lärjungarna skulle komma framåt och ej allt för mycket hindras af hvarandra. De hade läst mycket i hemmen, och jag försökte så mycket som möjligt fortsätta, hvad där

påbörjats. Det stafvades, lästes och räknades värre. De större voro tacksamma att få stanna en stund på aftonen efter skolans slut för att få undervisning i synnerhet i räkning, och jag var glad öfver deras villighet att lära. I allmänhet voro barnen snälla och flitiga samt föräldrarna tacksamma. Jag blef öfverallt omfattad med kärlek och gästvänlighet.

Så förflöt den ena dagen efter den andra, och terminen led mot sitt slut. Tre gånger besökte jag visst hemmet under denna termin. De lördagar, jag var hemma, började skolan kl. 6 och slöts kl. 9, och så begaf jag mig åstad i sällskap med finnar, som skulle fram till kyrkan. O, huru jag hastade framåt! Hvad brydde jag mig om den långa och svåra vägen, när det bar mot hemmet! Så randades examensdagen, vid hvilken min far och många föräldrar voro närvarande. När examen var slut, reste vi hem. Värden skjutsade oss. Det var nu kallt och intervägarne farbara. Under hemfärden blef min ena fot förfrusen. Det blef öppet sår, som t. o. m. af sakkunnig person ansågs farligt. Under hela jullofvet, hvaråt jag så mycket gladt mig, måste jag sitta inne. Strax efter trettondedagen skulle skolan åter börja. Min fot var ännu ej så återställd, att ordentliga skor kunde användas. Dock måste jag i väg. Men huru komma dit? Ej kunde jag gå, och som det fallit mycket snö, så att vägarne till finnmarken voro alldeles igenyrda, ville ingen skjutsa. Till sist fingo vi höra, att fjärdingsmannen skulle dit för att utkräfva resterande kommunalutskylder just samtidigt. Jag fick löfte att följa honom. Vi begåfvo oss åstad, och det gick ganska bra, fastän det var sträng köld och yrväder. I Flaten skulle skolan hållas halfva vårterminen. Strax norr om byn ligger den ½ mil långa Flatsjön, hvilken vi ock öfverforo.

Flaten är en ganska stor by. Där bodde sex hemmansägare, af hvilka blott en ej var förmögen. En af bondgårdarna ägdes af en änka, hvilkens tur det nu var att mottaga skolan. Till familjen hörde äfven hennes svärmor, en 17-årig och en 3-årig son samt en 7-årig dotter. Änkan sysslade mycket i ladugården, men kom hon in, var hon ganska bråkig, i synnerhet om någon främmande kom in. Detta gjorde hon i dumhet och ej af trots. Farmor var tystlåten, men hon hade en spinnrock, som dundrade så, att det var svårt att öfverrösta honom. Ibland snurrade tvänne

spinnrockar. Fastän änkan var rik, var hon mycket snål. Då hon skulle elda i »järnkakelugnen», räknade hon träna, och de skulle visst vara ett bestämdt antal utan afseende på temperatur. Innanfönster funnos ej. För två fönster hängde hon vid sträng köld gamla täcken för att hindra dess inträngande. Det tredje, vid hvilket jag satt, var ofta betäckt af rimfrost. På alla andra ställen skurades hvarje lördag, hvilket verkställdes af mig, några af de större flickorna samt någon af familjen, men här fingo vi ej skura så ofta, emedan golfvet därigenom förstördes, påstod hon. Luften i detta rum, hvilket också utgjorde gemensamt sofrum, kan lättare tänkas än beskrifvas. — På söndagsförmiddagarne samlades byfolket till skolrummet, och jag läste texten för dem ur Retzius' postilla samt kyrkobönerna. De hade bedt mig härom. Men så snart jag sagt Amen och vi sjungit en psalmvers, började gubbarna sin vana trogna, när de träffades, att språka om sina milor, kolpriserna vid de olika bruken, föret, Amerika m. m. Timmerdrifning och kolning voro deras viktigaste näringsgrenar.

Hemmet besökte jag två gånger under denna min vistelse i Flaten. Den ena resan blef mycket äfventyrlig. På Flatsjön var så dålig väg, att snön gick upp till knäna nästan vid hvarje steg. På somliga ställen funnos inga spår efter människor. Då jag kommit genom Digerliden, blef det något bättre, och sedan jag passerat de s. k. torpbackarne, var vägen utmärkt. Ett stycke nedom dessa flöt en å, som hette Strandån. Många voro rädda att gå där utan sällskap, ty där måtte mycket märkvärdigt händt enligt flere berättelser af enfaldiga människor. En gosse från finnmarken påstod, att han där sett en hel brudskara, hvars deltagare han ock känt igen. Denna brudefärd fanns äfven till i verkligheten, men den hade passerat en helt annan väg. Någon hade sett liktåg där långsamt vandra fram, hvilket ej hade någon motsvarighet i verkligheten. Dock såg jag aldrig något onaturligt där, fastän jag gick där flere gånger utan sällskap t. o. m. i mörker. En gång då jag gick sommarvägen hem, hade en flicka gått ungefär ¼ mil efter mig. Då hon kom fram till socknen, berättade hon, att hon vid ett ställe, som kallades Björnsågen, sett en björn. Detta trodde jag ej heller aldrig, ty skulle då ej jag också märkt något däraf? Men om så verkligen förhöll sig, var ju björnen riktigt snäll, som ej lät sig se af mig. —

På söndags e. m. skjutsade mig en granne ungefär ½ mil på väg. På ena hemfärden hade jag ej observerat, att så många timmervägar ledde ungefär åt samma håll, som jag skulle gå. Jag gick därför vilse på återvägen. Jag gjorde försök än på den ena, än på den andra vägen men måste återvända, enär jag kom till endast okända ställen. Till sist blef jag dock viss om rätta vägen, och glad och tacksam fortsatte jag min väg uppför de tvära torpbackarne. Det var alldeles mörkt, då jag kom fram till Digerliden, där jag stannade öfver natten. Kl. 5 följande morgon fortsattes promenaden, och i 9-tiden ankom jag till Flaten ganska trött. Kallt och smutsigt var det i stugan, och det kändes motbjudande att börja skolan. Jag längtade efter kvällen och hvilan.

Sedan jag varit i Flaten åtta veckor, flyttade jag ¾ mil längre bort. Den gård, där skolan skulle hållas, hette Grönfallet och beboddes af en fattig änka med fem barn. Hennes man hade dött strax före min ditkomst. Här hade jag den bästa skollokal, jag dittills haft. Jag fick nämligen ett rum för mig själf. Visserligen skulle det utgöra både skolrum och sängkammare, men dock var ju detta storartadt, jämfördt med de förra ställena. Andra svårigheter mötte mig dock här. Den gamla svarta taflan hade gått sönder, och ingen ny blifvit anskaffad. Man lofvade att snart göra en. Men jag behöfde en strax. Och jag fann på råd. Det lilla bord, som stod i rummet, var försedt med svart skifva, och vid behof ställde jag det på sängen, så att skifvan kom i lodrät ställning, och så hade jag en svart tafla. Inga pulpeter funnos i början utan endast låga säten. Vid skrifningen måste barnen derför sitta i knäböjande ställning framför sätena.

På nyåret 1880 kom jag åter till Flaten. Då skulle den fattigaste bonden i byn härbärgera mig och skolan. Han hade många små barn samt blott ett litet rum, som var ganska osnyggt. Jag morskade till mig och sade: »Om jag ej får något annat rum, går jag hem igen». Nu är att märka, att en byggning i byn stod ledig och upplåts på det billiga villkor, att bonden i fråga höll ved, och detta var ganska lätt, enär han liksom nästan alla finnar hade sin skog inpå knutarne. Som han ej tycktes vilja gå mig till mötes, gick jag efter skolrådsledamoten, hvilken var ägare till den nämnda byggningen. Vi talade vänligt vid honom, ja, jag erbjöd honom t. o. m. betalning för körningen af ett lass

ved. Men han sade, att han ej hade tid att köra. Då sade skolrådsledamoten, som visste, att mannen var lättskrämd: »Om du ej kör dit ved, skickar jag efter länsman!» Detta hjälpte, och dagen därpå körde han ved till det begärda stället, men i form af stora, råa stockar, hvilka jag och barnen i början fingo bearbeta, bäst vi kunde. Men han skämdes visst, och efter en liten tid kom han och högg äfven veden åt oss. Och så förgingo de åtta veckorna, och det blef åter tid att bryta upp. Jag flyttade då till Sigfridstorp, beläget ¼ mil närmare mitt hem än Digerliden. Alltså hade jag blott 1 ½ mil till hemmet. Därför gick jag hem nästan hvarje lördags e. m. och stannade då hemma flera gånger till måndagsmorgnarne. I så fall måste jag stiga upp kl. 4 och skynda åstad. På denna plats fick jag ock ganska bra, enär jag om dagarne vanligen fick vara ensam med barnen. Rummet användes dessutom till sängkammare åt mig, mormor samt två af husets döttrar.

Den 1 maj hölls examen i närvaro af min far samt många föräldrar. Och så var min verksamhet i finnmarken slut. Under sommaren bestämdes, att jag på hösten skulle börja vid folkskoleseminariet i Falun.

Korsberga och Nässjö.

Av folkskolläraren *C. D. Petersson*, Nässjö.

[Född bondson i Korsberga 1825 uppfostrades jag enligt tidens sed strängt, allvarligt och kärleksfullt.] Af min mor lärde jag läsa innantill samt katekesen utantill, hvilken kunskap jag inhemtat vid 7 års ålder. Af min far lärde jag arbete samt de första grunderna i skrifning och räkning, hvarefter min utbildning hufvudsakligen bestod i läsning på lediga stunder af bibeln och psalmboken, i hvilka böcker jag snart gjorde mig hemmastadd. Dessutom hade min fader ett par läroböcker i räkning, hvilkas hemlighetsfulla innehåll jag framdeles lyckades dechiffrera på egen hand; en och annan historisk bok jemte några tidningar lyckades jag stundom öfverkomma. På en marknad köpte min far Sjögrens abcbok, hvilken ökade mitt vetande med vokaler och konsonanter jemte grundstrecken för skrifning m. m. Denna bok kostade tre daler, om jag ej missminner

mig; det var en stor uppoffring af min far, som var mycket rädd om styfvern. Min »lärdom» höjde mig så i mina grannbors ögon, att jag före min konfirmation höll »schola» och lärde mindre barn läsa, skrifva och räkna mot fritt kosthåll och en skilling om dagen per barn, hvilka stundom uppgingo till det höga antalet af 8. Lärotiden var högst en månad med 8 à 10 timmars undervisning dagligen; skolan hölls stundom i samma rum, der husfolket uppehöll sig med hushållsgöromål, men stundom i en »nattstuga», hvilket var en stor lyx. Inredningen bestod af ett stort slagbord samt deromkring på stolar lagda bräder.

Före 1840 hade en gammal knekt vid namn J. Kraft börjat ambulera inom socknen för att på enahanda sätt, som jag nyss nämt, sprida »lärdomens» ljus bland de små. Hans undervisning fick jag dock ej åtnjuta, enär jag trodde mig då ega de insigter han hade.

Efter offentliggörandet af »Kongl. Maj:ts Stadga ang. Folkunderwisningen i Riket» 1842 önskade församlingen sända mig som elev till Vexiö seminarium för att på församlingens bekostnad utbildas till folkskollärare och sedermera öfvertaga lärarebefattningen inom socknen. Men min far afböjde detta anbud med den kathegoriska förklaringen, att: »Det är bättre mina pojkar bli bra bönder än dåliga herrar.» En annan yngling, N. J. Nilsson från Myresjö förs., reste till seminariet och blef sedan församlingens förste »folkskollärare», under det att Kraft och jag allt mer — — — — — — — afdankades. Församlingen indelades i sex läsrotar med två månaders undervisning i hvarje under tio månader på året med lokal i bondstugorna inom rotarne; bondstugorna utrymdes af invånarne samt förseddes med slagbord och bänkar. Dagliga undervisningstiden var 6—8 timmar; lördagarne lästes från kl. 8 till 10, hvarefter läraren skulle hålla repetitionsförhör i en annan rote, der skola ej hölls. Dessa platser kunde ligga en half mil, ja mera, från det ställe, der skolan var. Inredningen i skolan blef efter hand tillökt med en svart tafla, som upphängdes på en spik längst fram i stugan, samt en lång svartmålad bräda cirka 9 tum bred, å hvilken voro dragna tvenne gula streck, 3 tum från hvardera kanten; genom märlor och krokar upphängdes taflan på ena långväggen samt fick genom under inslagna haspar en lutande ställning i likhet med bokbrädena på våra skolbänkar. Denna bräda eller tafla uppslogs

så lågt, att barnens bröst nådde upp till den. På denna bräda inlärdes de första grunderna i skrifning på så sätt, att läraren vid venstra kanten skref en bokstaf med krita mellan de båda gula strecken. Sedan ställdes barnen intill hvarandra utåt brädan och skrefvo med hvar sin kritbit i handen den uppskrifna bokstafven, tills den blef någorlunda skaplig; derpå skrefs en annan af läraren; och fortgick så, tills alla blifvit inlärda. Derefter vidtog skrifning på tafla och sedan på papper, allt efter lärarens förskrift; några tabeller begagnades ej. Undervisningen alternerade emellan stafning, innanläsning, katekes, biblisk historia, skrifning, räkning och sång. Monitörsystemet användes. Genom anordningen af 6 läsrotar men blott 10 månaders undervisning och 2 månader i hvarje rote, blef en rote om året i saknad af undervisning. Denna rote blef den förste, i hvilken skolan sattes följande år, hvarigenom rotarne framskötos två månader för hvarje år. På så sätt ordnades Korsberga första »folkschola».

Efter min fars död (1845) öfvertog jag hans hemmansbruk och affärer; men en obetvinglig lust att inhemta mera vetande och egna mig åt skollärarekallet gjorde, att jag 1847 i slutet af januari reste till Vexiö och blef intagen på dess seminarium, hvarifrån jag utexaminerades den 21 december samma år. Jag tillträdde vikariat i Korsberga den 20 juni 1848 samt blef sedermera ordinarie skollärare derstädes och förestod skollärarebefattningen till början af 1850. Någon särskild bostad hade ej läraren, utan jag måste på egen bekostnad hyra mig sådan under mellanterminerna. Lönen var den i folkskolestadgan bestämda: 80 riksdaler riksgälds samt 8 tunnor kronofiondespannemål, d. v. s. hälften råg och hälften korn.

Sistnämde år, 1850, tillträdde jag »Nässjö fasta folkschola». Denna var, på sin tid, en af de efter »vexelundervisningsmetoden» bäst ordnade i riket. Om dess verksamhet se min »Historik öfver Nässjö folkskola sedan dess början år 1824», tryckt i Eksjö 1887.

Nässjö »fasta folkschola» förändrades följande år till ambulatorisk på två stationer, hvarvid den första stationen blef på en vind i Hultarps gård, belägen omkring 1 1/4 mil från kyrkan. Året derpå blef det en station till, i Bäckafall, 3/4 mil från kyrkan. Sedan dess har jag nomadiserat inom socknen, vanligen på 4 stationer årligen, alltid i mindre beqväma lokaler, såsom vindar,

nattstugor och boningshus. På de flesta ställen var det trångt om utrymmet, enär barnantalet varit stort, ofta uppgående till 30 à 50 barn, så att på ett ställe, Mosseryd, der jag hade en liten nattstuga till lokal för 34 barn, jag understundom, när väderleken så tillät, måste låta barnen sätta sig ute i fria luften under skriftimmarne. År 1865 begagnades för första gången de nyuppförda skolhusen i Södremålen och Bäckafall. År 1858 anställdes en småskollärarinna att meddela de första kunskaperna, men till dess hade jag haft undervisningen fördelad efter vexelundervisningsmetoden med monitörer.

Undervisningsmaterielen bestod ursprungligen af tabeller för stafning och renläsning, kathekes och Hübners bibliska historia, sedermera Åkerbloms, jemte Bibeln, Nya Testamentet och Psalmboken för kristendom och välläsningsöfningar. Efter vexelundervisningssällskapets utmärkta skriftabeller och räknetabeller, alla uppklistrade, fingo barnen skrifva och räkna. Sedermera har materielen så småningom alltmer mångfaldigats.

Lönen var i början densamma som i Korsberga, men sedan steg den först till 400, derefter till 500 och 600 kronor samt utgår för närvarande [1889] med 700 kr., allt jemte husrum, kofoder och vedbrand.

Västra Torsås å 1860—1870-talen.

C. J. *Krusell* i Wäxjö Stifts Hembygdskalender 1913 s. 16—19; 1915 s. 64—70. I denna och 1912 års årgång har denne pastor även givit åskådliga skildringar från folkundervisningen resp. interiörer av gymnasistlivet (bl. a. penalismen). Bland annat i konfirmandundervisningen, för vilken han berömmer sin far, var pastor K. själv — enligt flera vittnesbörd — synnerligen framstående. Han var född 1866, dog 1931.

Då vid småskolornas inrättande inga utbildade lärare funnos att tillgå, lade man med tacksamhet småskolearbetet i händerna på de män och kvinnor af folket, som längre eller kortare tid enskildt öfvat barnundervisning. Här och där funnos verkligt kristna hem, där husandakt dagligen förrättades, där gamla och unga plägade läsa Guds ord och »fromma bedja med hvarandra, glada sjunga Herrens pris.» I sådana hem var det antingen husfadern eller, kanske oftare, husmodern, som tidigt lärde barnen läsa;

grannar och vänner, som voro måna om sina barns kristliga fostran, förde dem dit och begärde, att de skulle få vara med. Goda resultat vidgade snart det lilla självbildade skoldistriktet, och barn och ungdom kommo från kringliggande socknar för att beredas för att få deltaga i konfirmationsundervisningen. Ett sådant hem fanns i Tullanäs, där den allvarlige husfadern, Ingemar Jonasson, flera år före skolväsendets ordnande undervisade barn både från Västra Torsås, dit Tullanäs hör, och den närgränsande Härlunda församling.

Han föddes i Kyrkhult i Blekinge 1821 och var från tidiga år kroppsligen svag och till hårdt jordbruksarbete mindre skickad, hvarför han ägnade sig, bland annat, åt fiske. Mot den fångst, han ej kunde få sälja, tillbytte han sig i obygden, där pengar ej sågos hvar dag, lika vikt af bröd. Sedan han sällat sig till den bekante väckelsepredikanten Per Nymans åhörarskaror och genom dennes kraftiga förkunnelse fått intryck, som aldrig utplånades, och en lifsåskådning, som aldrig växlade, blef det, näst att själf läsa och begrunda Guds ord och höra det tolkas af bekännelsetrogna lärare — andra ville han icke vid — hans käraste sysselsättning att lära egna och andras barn att läsa, på det att äfven för dem, som Guds rike hörer till, dess dyra skatter i ordet måtte blifva tillgängliga. Äfven om »Läs-Ingemar», som han snart fick heta, kunde på grund af fattigdom behöfva de naturapresta-tioner, hvarmed somliga barns föräldrar visade någon erkänsla, drefs han ej af någon tanke på timliga förmåner. Huru än fattigdomen stundom tryckte, aldrig misströstade han om Guds hjälp. Kristendomskunskap och innanläsning voro de ämnen, han sökte lära sina elever. Då tiden för kurserna räknades i veckor, höllos dagarna ut, och gjordes de få rasterna korta. Disciplinen var mycket sträng, och ett straff, som torde för blödigare barn varit betänkligt nog, var mörk arrest i källaren, dit den skyldige förpassades genom lämmen i golfvet. Öfver annat klagades ej, utan var man tacksam för Ingemars månhet om de smås fostran och undervisning. Därför var det 1863, då man i Västra Torsås behöfde lärare i de nybildade småskolorna, naturligt, att skolrådet utsåg honom att sköta den ena af dem, flyttande som de andra på tre stationer. Huru from och oförvitlig i vandeln och nitisk i tjänsten, han än var mot ringa lön — han uppbar aldrig mer

än 70 rdr kontant — dröjde det emellertid ej länge, förrän han fick folkskoleinspektören, den bekante lektorn Abraham Rundbäck, emot sig. Denne ogillade bland annat Ingemars sätt att tala för mycket själf, nästan predika som för vuxet folk, så att han försummade barnens självverksamhet och de föga lärde. När Rundbäck icke dolde sitt missnöje och hotade med afsättning, lät Ingemar förstå, att det var han inte emot, då det lönade sig bättre att fiska. »Ja, du ska' få fiska, min gubbe lille», svarade lektorn. Den 21 januari 1867 blef Ingemar Jonasson afskedad. Sin begränsning som pedagog har Ingemar nog själf insett. »De barn, som ville lära sig något, dem kunde jag lära», säges han hafva yttrat. 87-årig avled han 1908.

»Läs-Ingemars» förståndsskärpa och utomordentliga minne gjorde honom till en intressant personlighet för dem, som ville fördjupa sig med honom i andliga ting. Han kom nämligen ihåg så mycket från prästmöten, kontraktskonvent, prästvigningar, prof- och afskedspredikningar och andra högtidliga tillfällen, där han var med, begärligt mottagande, hvad som bjöds för själen. Jag ångrar, att jag icke lät honom för mig berätta sina minnen från tempelbesöken och upptecknade dem. De skulle icke varit utan sitt värde.

I den runa, Smålandsposten bestod honom, hette det bland annat: »Litet hvar hafva vi alltsomoftast på Växjö gator sett en gammal man med långt, silfverhvitt skägg och hår samt iklädd en kort getskinnspäls med det ludna utåt. Öfver hjässan bar han vintertid och nog en tid dessutom en stor, luden hätta. I handen förde han en grof vandringsstaf, den han stötte hårdt i marken. Skodd var han med öfver byxen krängd skaftstöfvel, och på skuldran hängde en korg. Alla känna vi honom, »getskinnsgubben»....

Från barndomsåren i »gamla skolhuset» har jag i minnet ett rikt galleri af bilder.

Hit kommo besökande af alla åldrar. Af de femtusen barn, min far vaccinerade, buros åtskilliga hit för att behandlas af den snälle vaccinatören, som förstod att intressera och lugna de små skrikhalsarna. Åren gå fort, och snart komma de på egna ben för att hafva med skolläraren att göra. Ännu några år och de infinna sig åter ofta i »gamla skolhuset», då de i sockenstugurummet på nedre botten undervisades af sin gamle konfirmationslärare. Efter en tid mönstrades pojkarna i samma rum, då de blifvit värnpliktiga. Äfven jag mönstrades där en gång med mina folkskolekamrater. Om ett år eller par kommo fars skolpojkar upp till organisten med »lysesedeln», då de hos prosten i Skatelöf, som då var moderförsamling till Västra Torsås, eller sockenkomministern begärt lysning...

Förloppet af en dag i folkskolan i början af 1870-talet står klart för mitt minne.

Uppför trappan till skolsalen började trampet redan vid 8-tiden på morgonen. Först kommo de, som hade en half mil eller längre att gå, sist barnen i byn.

Surret i salen steg, ju närmre mot skoltiden det led. Man slog i sig läxorna och tycktes tro, att ju mer man skrek, dess bättre tog det.

När min far något före klockan 9 gick in, var jag med och intog min plats i en af de längesedan förvisade »långbänkar», i hvilka sju till tio barn trängdes ihop och ingen hade sin egen pulpet och eget lådfack, utan den öppna hyllan inunder den sluttande skifvan var gemensam för bänkraden. Man såg ofta barn under sökande i hyllan efter sina tillhörigheter intaga alla möjliga ställningar. Liggande med skuldrorna på sitsen och stretande med benen under bänken trefvade de i hyllan efter sina grejor. De, som voro lyckliga ägare af de vid långväggarna placerade, med initialer, årtal och grannlåt bemålade gamla småskrin, som varit förfädernas matsäcksskrin vid marknads- och stadsresor, hade i dem sina säkra, med hänglås försedda förvaringsrum för sina dyrbarheter. Till dessa skrin var liflig trafik liksom ock till fars långa skolskrin af dem, som ur dess rikt sorterade förråd ville rusta sig för dagens arbete med en »rätflis», en »krokflis», griffel, pennskaft, två- eller fyrastyfverspapper o. s. v.

Medan kommersen går, taga vi skolsalen i betraktande. Den är stor. Höjden är öfver fem alnar. På hvardera långsidan har den fyra fönster, på kortsidan mot norr två, mellan hvilka den höga, hvitmålade katedern reser sig. Mot katedern står svarta taflan, som lyftes upp på ett skrin framför, när det skall skrifvas eller räknas. Det märkligaste af inventarierna i katederskåpet är en bibel, »skänkt år 1812 till Barna-Skolan uti Västra Thorsås socken af domprosten Herr D:r Håkan Sjögren med vilkor, att för barnen läses ett capitel ur Gamla Testamentet om morgonen

och ett ur Nya Testamentet om eftermiddagen». På det stora svartmålade bordet vid ena gafvelfönstret ha de numrerade och öfverklädda läsböckerna sin plats. Där ser man ock jordgloben.

Men nu har klockan blifvit nio. Läraren går upp i katedern. På hans korta ringning i den gälla skolklockan afstannar larmet med ens. Och nu skall arbetet börja, icke litet strängt för läraren i en så barnrik skola. Matrikeln, af min far upplagd 1864, visar, att barnskaran på 1870-talet växlat mellan 75 och 90 lärjungar. Det blef emellertid bättre, när barnen snart nog delades på två afdelningar, som läste hvarannan dag.

Som de trefliga skolorglarnas tid ännu icke kommit, tog läraren själf upp morgonpsalmen, och ut öfver bygden ljöd sången, hvarvid den starka och klara rösten, som ledde, hördes öfver alla de gälla barnrösterna. Efter sången gick ett af barnen fram till katedern och läste, stående framför dess ena gafvel, morgonbönen. På den egentliga morgonbönen: »Jag tackar dig, Gud, min kære himmelske Fader» följde bön för sjuka: »Tänk, o Gud, på sjuka alla och på dem, som lida nöd», samt för öfverheten (ps. 431 v. 7). Som öfvergång till Fader vår lästes: »Jag kännes vid min svaghet all» (ps. 138 v. 5). Efter Fader vår lästes ps. 260 verserna 3 och 4 och till sist välsignelsen. Så sjöngs åter en vers eller två, och afslutades andaktsstunden med att läsa: »Vår bön du värdes denna gång inför din tron upptaga, låt dig vårt hjärtas suck och sång i Jesu namn behaga! Amen».

Dagens arbete började, sedan uppropet skett och de frånvarande antecknats, med bibelläsning, hvarpå följde kristendomsundervisning, antingen Lindbloms katekes eller Roos bibliska historia. Lärjunge af den varme kristendomsvännen, seminarierektorn i Växjö Per Welander, gaf min fader så goda förklaringar till katekesen, att jag däraf hade märkbar nytta, när jag konfirmerades. Ett par timmar hade gått, och rasten på tjugo minuter var välkommen. Det trafvades nu upp och ned för den långa trappan, som af somliga togs i ett par hopp, så att träskorna kunde spricka för dem, som icke voro barfota.

Därnere på den rymliga lekplanen gladdes man åt friheten efter morgonens stillasittande. Kalle i Horsakulla utmärkte sig i att kasta. Med en liten sten kunde han träffa vällingklockan i Östragård, så att den klang. Genom att med kraft kasta stenar mot marken och framåt fick han dem att sjunga. Och när hans

långa arm med väldig svängning förpassade en sten så högt rätt upp i himmelens sky, att den inte syntes och först efter en lång stund föll tillbaka, där Kalle stod, då var han föremål för vår beundran. Somliga pojkar lekte häst, och många af dem läto mig som ryttare sitta upp på sina axlar. Fast farten ofta var stark nog, behandlade jag dock ej värre mina hästar, än att en af dem, »Simons Kalle i Aleslätt», i framtiden med sin röst förhjälpte mig ur adjunktskärran och till en komministers mera förmånliga ställning.

Efter rasten blef det skrifning för ett par klasser, medan de andra fingo innanläsning i folkskolans läsebok. Men innan skrifvarna kommo i arbete, tog det god tid för dem att först sy ihop papper till skrifböcker och sedan linjera dem, hvarmed jag ibland hjälpte till. Far anmärkte emellertid en gång, att jag gjorde marginalerna så breda, att de hotade äta upp sidan, men kamraterna voro, förstås, belåtna att med minskadt besvär få sina sidor fullskrifna. Skrifvarna ställde upp framför sig von Mentzers förskrift med tråkig, intetsägande text i en stil, som föranledde skrifning mellan så breda linjer, att skrifningen blef för svår och nära nog pränt:

»Birger Jarl till Bjälbo. Bästa hvete har också agnar.» Etc.

Medan vi skrefvo och plitade, visande upp våra sidor och mottagande anvisningar och rättelser, pågick de andras innanläsning. Sedan först några såväl gossar som flickor läst en bit och dess innehåll var klart, fingo alla på en gång högt draga igenom stycket. Om det stundom blef för starkt, när ett halft hundratal friska barnhalsar klämde till, fingo de något sätta ned tonen, men sättet var bra i den öfverbefolkade skolan, ty alla drogos med. Då flera fönster oftast voro öppna — far brukade säga, att han var »älskare af frisk luft» — borde man rundt i byn kunnat höra, hvad kören föredrog:

»Blödande, stympadt, utmattadt låg Sverige vid Karl XII:s död — — —».

Så kom den präktiga middagsrasten på en hel timma, stundom öfver. Då var jag nog lycklig att få sätta mig till bords i hemmet och äta varm, lagad mat, medan de andra, utom bybarnen, som sprungo hem, gräfde i sina korgar efter de torra smörgåsarna, som de sköljde ned med täta klunkar ur mjölkflaskorna. Så fort jag kunde, kom jag emellertid ned till kamraterna.

Ingelstorp.

Av lär. *H. N. Lindberg* därstädes, upptecknat av lär. *M. Hörlén*, Walleberga; båda Kåseberga.

Jfr Årsböcker n:r 6 sid. 57—64.

Mellan åren 1830 och 1855 upptog undervisningslokalens golfyta 100 kv.-aln för 40—70 barn, som hade sina platser på fyra bänkar vid två bord. En läraren tillhörig pulpet utgjorde kateder. Efter 1855 utvidgades skolsalen, så att golfytan upptog 150 kv.-alnar. De skolpliktiga barnen voro årligen omkring 70 till antalet. Nu utgjordes skolmöblerna af tre bord och åtta bänkar, som äfven gingo i lån såsom gillesbord.

Undervisningstiden: 10 månader om året; 5 ½ dagar i veckan; om sommaren fr. kl. 8 f. m. till 4 e. m., om vintern så länge dagen räckte.

De ämnen, läraren meddelade undervisning i, voro innanläsning, utanläsning af katekes och bibl. historia, välskrifning och räkning. Som innanläsningsböcker användes abc-boken, Luthers lilla katekes, Lindbloms förklaring, Åkerbloms bibl. historia omkring 1850, psalm- och evangeliiboken samt Nya testamentet. En del lexor öfverlästes i skolan, en del i hemmet. I början förhördes hvarje barn för sig, men vid 1846 började lexlag.

Utanläsningen omfattade katekesen och bibl. historien. I början lärdes endast »förklaringens» stycke men efter 1850 bibelspråken samtidigt med styckena. — Hvar och en upphördes sin lexa för sig, utom om lördagen, då alla, som genomläst katekes och bibl. hist., skulle »stå i stora ringen».

Vid välskrifning skref läraren i barnens skrifböcker med gåspenna. Inga förskrifter funnos. Vid räkning uppställde läraren exemplen på barnens taflor. Dessa exempel afskrefvos och uträknades. Skrifning och räkning ingick i skolarbetet, när barnen kunde katekes och bibl. hist. utantill.

År 1830 började examen hållas. Vid förhöret läste de mindre hvar och en för sig såväl innantill som utantill — det senare ur katekesen. De större förhördes i lexlag: läste innantill i »testamente» och utantill i katekes och bibl. historia.

Vid afgången från skolan egde barnen flytande innanläsningsfärdighet, kunde sin katekes och bibl. hist. »blankt utantill

från pärm till pärm», skrefvo någorlunda väl och hade kännedom om de fyra enkla räknesätten i hela tal.

Läraren stod i godt förhållande till sin församling.

Lärarens lön mellan 1830 och 1846 utgjorde 8 tunnor säd, hälften råg och hälften korn; dessutom 2 kappor råg och 2 kappor korn för hvarje åbobarn och 67 öre för hvarje husmans [=backstugusittares] barn. Från 1846—1864 ökades lönen med 8 tunnor säd, hälften råg och hälften korn, lösta efter årets markegångspris. Från 1864—1870, då afsked lämnades, bestod lönen af 400 kronor kontant.

Den läraren tillkommande spannmålen skulle af honom själf mottagas intill julen efter skedd pålysning i kyrkan. På den bestämda dagen och på det bestämda klockslaget infann sig mangrant i lärarens bostad hvarje åbo, de flesta med sin spannmål på ryggen. Efter någon välkomsttraktering skulle säden uppmätas. Det var då icke fråga om strukna kappor utan öfverfulla; att taga någon säd tillbaka kom icke i fråga. Att icke komma på den af »mester» utsatta dagen för att lämna sin säd, ansågs icke hederligt; hellre lånade man af sin granne. Efter uppmätningen fortsattes trakteringen, som bestod af öl och brännvin, till närr midnatt; pratet blef allt mera lifligt, och mot slutet fick man höra flera »vackra» visor sjungas.

Vä.

Av 80-årige kyrkvärden *Nils Andersson*, upptecknat av hans son kyrkvärden *Sven Nilsson* och 1925 insänt av folkskolläraren *L. Henriksson*, alla i Vä pr Kristianstad.

Till skildringen är fogad en skiss över skolhusets inre.

Den undervisning som under en stor del af 1800-talet kom landsbygdens barn till del, tyckes af allt att döma hafva varit de respektive byarnes enskilda angelägenhet. Såväl uppförande och underhåll af skolhus som anskaffande af vedbrand samt aflöning af lärare skulle ombesörjas af byamännen.

Det gamla skolhuset i Nöbbelöf, som är beläget ungefär midt i byn, torde ha blifvit uppfördt i slutet af 1830- eller i början af 1840-talet samt hade ursprungligen en längd af 14 meter

och en bredd af 7 meter. Skolrummet, lärarens bostad samt kök och bakugn upptogo 9,5 meter af husets längd; resten användes som uthus.

Skolrummet hade en golfyta af 31,4 kvm. och ett kubikinnehåll af 72 kbm. Lärarebostaden utgjordes af ett litet rum samt ett herbergshus. För att komma i lärarebostaden måste man passera genom skolrummet.

Afklädningsrum fanns icke och behöfdes icke heller, ty man gick som man stod i fårskinnspelsar och träskor. Förstugan eller köket utgjorde samtidigt skolmästarens hönshus.

Skolmöblerna voro af lika primitiv beskaffenhet som allt annat. De utgjordes af två långbord med tillhörande lösa bänkar eller säten och voro placerade ett vid hvardera af rummets längsta sidor. Omkring det ena sutto pojkarne och omkring det andra flickorna. Vid främre ändan af rummet fanns likaledes ett säte samt ett litet bord och en stol, och här hade Mäster sitt högkvarter. I nedre ändan af rummet stod en soffa. Här dvaldes nattetid skolmästarfamiljens småttingar, när sådana funnos; på väggen öfver soffan var en hängare anbragt för pojkarnes mössor och i hörnet inom dörren tronade den väldiga sättugnen med sin Simsonbild och så placerad att den uppvärmde såväl skolrummet som Mästers rum.

I denna miljö instuvades tidtals, såsom t. ex. efter jul, 60 à 70 barn. Någon ventilering fanns icke ty det skulle ansetts som ett stort slöseri med vedbranden.

Läraren Åke Persson, som tagit sin examen bakom plogen samt vid spett och spade, var anställd som lärare vid Nöbbelöfs skola under 31 år räknat från början af 1840-talet.

Undervisningen inleddes hvarje morgon med afsjungandet af en psalmvers; enär Mäster saknade sångröst, brukade han spela melodien på ett psalmodikon; och barnen fingo sjunga härtill. Härefter skulle utanlexorna höras upp, och ve den som brast härutinnan. Sedan var det frukostrast. Läroämnena den tiden utgjordes af den Lindblomska katekesen och biblisk historia, hvilka båda böcker skulle grundligt läras utantill. För innanläsning användes psalmboken och naturläran. De mest försigkomna af barnen sysslade med räkning under förmiddagen och skrifning på

eftermiddagen. Under lördagen hölls skola endast under f. m., och då förekom endast repetition af veckans arbete.

De obligatoriska rasterna voro frukostrast samt middags- och meraftonsrast; dock indrogs den senare vid den tid på året, då eftermiddagarne voro korta.

Lekplanen utgjordes af bygatan samt en liten triangel ett 50-tal meter från sjelfva skolhuset. Detta hade till följd, att barnen ofta kommo i kontakt med närboende grannar, såsom t. ex. när bollen kom att hamna i deras trädgårdsland.

Under lektionerna hände det ofta, att Mor Mästers satt inne i skolrummet och kardade eller spann; samtidigt var hon sin man behjelplig med att upprätthålla disciplinen. Man kunde ibland få höra gumman utropa: »Åke, huru tittar du nu efter dem igen?» Den tilltalade spratt till och fick tag i karbasen under förfrågan: »Hocka e ad?» och så small det efter anvisning. Hej hvad det dånade i fårskinnspelsarnes ryggstycken, när Mäster skipade rättvisa med eftertryck! Men ibland kunde han taga fel på person, och då kunde man få höra gumman förebrående utropa: Der slog du till orätta! Mor Mästers idkade äfven handel i smått, och kunderna hade då att passera genom skolrummet in i lärarebostaden. Mäster sjelf sysslade emellanåt med att upprätta bouppteckningar och förrätta auktioner. Då höll gumman skola, varvid hon grundligt utnyttjade sin makt och myndighet.

Åke Persson erhöll sin lön hufvudsakligen i form af spannmål som erlades i proportion efter hemmanens storlek, hvarjemte i skolpengar erlades några ören för hvarje skolpliktigt barn. Dessutom erhöll han julmat, vanligen bestående af en eller två kakor bröd samt ett fat ärter eller bovetegryn, hvilket allt han sjelf skulle afhemta å respektive ställen. Förutom detta erhöll Mor Mästers en gång under sommaren mjölk för tillverkning af ost fritt hemburen. Vid detta tillfälle blef det vanligen kafferep.

Vedbrand till skolan anskaffades på så sätt att 1/4 mantal skulle yda (aflemna) åtta mått torf (obestämt mått utan botten, hvarför måttet skulle placeras på ett jämnt ställe samt sedan fyllas och upplyftas); 1/8 mtl. borde lemna sex mått och de mindre ställena i proportion derefter. Räckte icke den sålunda anskaffade vedbranden, skulle Mäster sjelf mot fria skjutsar anskaffa det som fattades.

Under 1870-talet undergick skolan en genomgripande förändring till bättre förhållanden. Skolsalen utvidgades, kateder och bänkar anskaffades och ventilation anordnades, lärarebostad om tre rum inreddes, och en tillbyggnad på några meter måste utföras. Kostnaderna för samtliga dessa förändringar och förbättringar uppgingo till cirka 700 kronor. Likaledes anställdes examinerad lärare. Trots vidtagna förbättringar fick man ofta höra äldre personer med förkärlek tala om den gamla tiden och dess seder, och så sent som år 1894 hörde jag en gumma ur arbetarnes led fälla följande karakteristiska yttrande som i öfversättning från bygdemål lyder: Jag tycker det låter så egendomligt, när jag om kvällarne sitter och lyssnar på mina barn, medan de läsa öfver sina läxor, ty förr i världen, när jag gick i skolan, fick man lära sig att läsa ordentligt såväl innan som utantill i katekes, biblisk historia och psalmboken, men nu är det bara substantiv och »dråenskap».

Prosten Schönbecks insatser i Qvistofta och Glumslöv.

Av honom själv: Tillägg till minnen från Qvistofta. s 2—6.

Förf. född 1810, blev docent i estetik 1831, kyrkoherde i Hesslunda 1840 (1841), senare i Qvistofta. Folkskoleinspektör och riksdagsman.

I Qvistofta liksom förut i N. Wram och Hesslunda företog jag en rensning i Lindblomska katekesen, något liknande, men radikalare än den, som af professor Hultkrantz utfördes på 1860-talet, mer än 20 år efter det jag under mina presterliga läroår sysselsatt mig härmed. De långa och för barnen alldeles obegripliga svaren på vissa frågor, utmönstrade jag alldeles och använde andra korta och begripliga.

Undervisningen i svensk historia hade i Qvistofta utförts på samma sätt, som i de flesta andra folkskolor: läroboken sattes i händerna på barnen för att styckevis läsas och derefter förhöras. I det stället anvisade jag lärarne att sjelfva uppmärksamt genomgå läroboken och derefter muntligen i korthet meddela det väsentligaste samt på taflan anteckna namn och årtal som i minnet

borde bibehållas. Anteckningarne qvarstodo till följande dagen, då de repeterades. Så fortgicks till Gustaf Wasa, hvarefter sjelfva läroboken användes.

I geografi följdes äfven den bakvända ordningen, som då åtminstone förekom i läroböckerna. Jag anvisade lärarne vid de besök jag gjorde i skolorna, huru barnen först borde göras bekanta med väderstrecken; huru de fattat detta skulle undersökas på en fri plan utanför skolan, då läraren efterfrågade i hvad väderstreck anvisade ställen voro belägna. Sedan fingo de göra bekantskap med skånska kartan och derefter med kartan öfver Sverige osv.

Med räknekonsten hade dervarande lärare sjelfva gjort sig väl bekanta, men de voro i behof af anvisningar, huru den första undervisningen skulle inledas och sedan äfven fortsättas vid svarta taflan. Redan första året utsågos de i räkning mera försigkomna att uträkna de utgifter, som från hvarje hemmansdel utgingo till kronotionde och andra vid hemmanen fästade onera. Dessa uträkningar granskades af lärarne. Den gosse eller flicka, som utfört uträkningen, tecknade sitt namn derunder och så utdelades sådana lappar till hvarje hemmansegare. Någon ordnad skolundervisning hade då icke funnits mer än 12 år i Qvistofta och ännu kortare tid i Glumslöf. Det var endast högst få hemmansegare som sjelfva förmådde med säkerhet utföra de räknestycken de här erhöllo till skänks. De flesta hade förut personligen inställt sig hos kyrkovärdarne eller andra uppbördsmän för att erlägga, hvad som i uppbördslängden för dem var utfördt. Nu kunde de sända ett barn eller en tjenare att betala detta, på öret rätt uträknadt. Här iakttogo och vitsordade åborna för första gången ett resultat af folkskoleundervisningen och vid första derpå följande sockenstämma erfor jag en vida större redobogenhet än förut, att få bidrag beviljade till folkskolan. Nära samtidigt sökte och erhöll jag rättighet under fem år af kyrkokassan årligen få använda 200 kr. till skolmateriel och till skolböcker åt mindre bemedlade föräldrars barn. En sådan tillåtelse skulle sökas hos K. M:t, och jag fick den förnyad två gånger, således sammanräknadt i femton år. Åtminstone under denna tid erhöllo de fattige och mindre bemedlades barn i Qvistofta alla de läroböcker, som i folkskolorna användes, deribland Berlins läsebok i naturlära. Så kom denna

lärobok i allmänt bruk bland både förmögnare och ringare. Så snart Läsebok för folkskolan utkom i tryck, köpte jag deraf 50 exemplar till hvarje folkskola bundna hvartdera i 4 band.

Under sommarmånaderna de första åren sammankallade jag följande årets konfirmander omvexlande till förhör och undervisning efter sist gudstjenst i någon af kyrkorna. Sjelfva konfirmandundervisningen började alltid första helgfria dag i november månad och fortsattes två à tre dagar i veckan intill palmsöndagen, då de framträdde till emottagande af den hel. nattvarden, sedan konfirmationen utförts vid passionspredikan fredagen förut. När undervisningen i skolorna, efter min anvisning blifvit ordnad, upphörde jag med de nämnda förhören under sommarmånaderna och började i det stället från oktober till medio af april hvarje lördagseftermiddag två, oftast tre timmar att meddela undervisning åt de barn, som voro fyllda 12 år. Undervisningen lemnades omvexlande i Qvistofta och Glumslöfs folkskolor. Bevistandet vid undervisningen var för barnen alldeles frivilligt. Det hörde till undantagen, att något af dem derifrån uteblef, och i sådant fall anmäldes detta af någon kamrat, med uppgift om skälet derför. Undervisningen i innanläsning såsom den grundläggande hade i skolorna bedrifvits både med uppmärksamhet och allvar, så att det endast undantagsvis kunde bemärkas, att någon brist deruti förekom. Vid innanläsning användes också Siljeströms läsebok i Lag och Rätt, som innehåller de längsta och mest svårlästa ord, som i någon läsebok förekomma. Derigenom ansåg jag deras innanläsningsförmåga på ett tillfredsställande sätt pröfvad. Så upplästes lärorika ställen i folkskolans läsebok, hvarefter barnen redogjorde för innehållet. Äfven Berlins läsebok i naturlära användes på samma sätt. Med tjenstehjonsstadgans innehåll fingo barnen äfven göra sig fullt bekanta. Hvarje gång upptog jag mig, sista halftimman, med att kateketiskt förklara och förhöra efter uppläsning af vissa ställen i de evangeliska skrifterna. Med denna undervisning fortfor jag oafbrutet intill 1876, då jag blifvit vald till ledamot af riksdagens första kammare. Ännu fyra år derefter upptog jag mig med undervisningen under oktober—december månader. Så äfven med konfirmandundervisningen en dag hvarje vecka intill 1881. Min medhjelpare deltog i den sistnämnda.

Jonstorp.

Av småskollärarinnan Fröken *Troen Thore*, Jonstorp (1903).

Tidning för lärarinnor 1903; Engelholms Tidning $^{10}/_{1}$, $^{11}/_{1}$ 1923; i Minnesskrift till femtioårsdagen 1924. Några bidrag till Kullabygdens skolhistoria. Förf. föddes 1840 i ett bonde- och sjömanshem, erhöll Patriotiska sällskapets stora guldmedalj efter 40 års tjänstgöring (1903) och avled 1923. Uppgiften att småskoleseminarium ej fanns 1862, är osäker; åtminstone i Göteborg fanns en stadens lärarebildningsinstitution från 1860 à 1861.

På grund af att K. M:t i nådigt bref den 11 juli 1862 medgifvit statsanslag till småskolors upprättande och vidmakthållande, beslöt Jonstorps församlings skolstyrelse vid sammanträde den 4 november 1862 att upprätta en småskola, hvilket ock sattes i verkställighet på våren 1863. Vid den tiden var där en s. k. ståndsperson inom församlingen, som kommit på ekonomiskt obestånd, hvarför någon hjälp från kommunens sida behöfdes. Någon tänkte då på, att om bemälde herre, under det han som de andre »gick på socknen», undervisade småttingarne i abc, erhöll församlingen 100 kr. från staten för inrättande af en småskola; det blefve ju till den behöfvande familjens hjälp. Detta sattes i verkställighet och skolan började, men efter 7 dagar dog läraren hastigt utan någon föregående sjukdom. Skolan var nu ordnad med statsanslag och annat, men hvar få någon lärarinna i en hast? Seminarium för småskollärare fanns icke i hela riket, ännu mindre någon examinerad lärarinna. Från predikstolen kungjordes att platsen var ledig till ansökning; lönen 100 kr. om året samt fritt vivre under skoltiden.

Åtskilliga anmälde sig, men de tyckas icke behagat vederbörande, hvarför man uppmanade mig att antaga befattningen. Detta hade jag alldeles ingen lust till. Dels hade jag nyss lärt ett handtverk, med hvilket jag hade full sysselsättning, dels hade jag icke det ringaste begrepp om huru en skola bör skötas. Väl hade jag vid 7 års ålder gått i en ambulatorisk skola några veckor, men det syntes mig omöjligt att så okunnig börja undervisa. Icke heller kunde jag föreställa mig, att undervisning kunde medföra någon som helst glädje eller tillfredsställelse utan idel bedröfvelse och ledsamhet. Då jag emellertid alltjämt uppmanades, synnerligen af läraren i folkskolan, att egna mig åt undervisningen, be-

slöt jag att anmäla mig; mest därför att jag icke egensinnigt vågade stå Gud emot, om det vore hans vilja.

På kyrkostämma den 1 juni 1863 blef jag till min stora bedröfvelse enhälligt vald till lärarinna. Det lystes i kyrkan, att skolan skulle börja den 8 juni i Jonstorp men icke på hvilket ställe. Med sorgset mod begaf jag mig nämnda dag på väg mot byn Jonstorp; som de stora gårdarne ligga långt åtskilda, var det icke godt att veta, hvar man skulle börja. På första stället jag kom, blef jag buttert afvisad. Jag visste icke, hvad jag skulle göra, utan blef stående, gråtande midt på vägen. Jag var 23 år gammal och som jag 3 år förut fått höftsjuka, kunde jag ej gå utan kryckor; fastän det sedan blifvit nästan botadt, så var det icke lätt att vandra långa vägar. Händelsevis kom en gammal vänlig man, som visade mig till den längst bort belägna gården, där jag ändtligen fick stanna. Han hade två små flickor, grannen två små gossar, två andra barn, hvilka liksom jag gått omkring i byn och frågat efter skolan, kommo äfven, alltså sex barn, med hvilka undervisningen skulle begynna. Snart kom äfven folkskolläraren för att under för handen varande omständigheter hjälpa till det bästa; han var nog den ende, som insåg det orätta i att på det sättet anordna skola.

Då jag ändtligen börjat skolan, fick jag snart erfara motsatsen till hvad jag förut föreställt mig, ty jag fick en innerlig lust för undervisningen och en stor kärlek till barnen, så jag blef öfvermåttan glad öfver mitt nya arbete. Och brådt hade vi, så att timmarna flögo allt för hastigt undan. Att denna kärlek till undervisningen ej blott var en tillfällighet, som försvann då nyheten förlorat sitt behag, bevisas däraf, att den varat oafbrutet i nära fyrtio år.

Besvärligheter hafva nog icke heller uteblifvit. Det svåraste har likväl varit med lokal. Vi skulle flytta omkring, en dag på »åttingen», som det sades, och vi fingo icke flytta från granne till granne utan det skulle gå efter nummer; stundom hade vi en fjärdingsväg att flytta och detta hvar och hvarannan dag. Barnskaran växte dagligen i antal, ty liksom lavinen tager med sig hvad den kan, så också skolan; hvar den drog fram, tog den med sig så många som möjligt. Ingen, som ej själf försökt det, kan bilda sig en föreställning om hvad det innebär att med en barnskara

varierande mellan 30 och 50 på det sättet draga omkring i bygden och undervisa i stugorna, hvilka jämte barnens matkorgar och ytterplagg äfven upptogos af familjen, ett par lekande småttingar i vagga och på golfvet, dessutom bullrande spinnrockar, smällande väfstolar, som ständigt voro i gång, och ej sällan gäster, hvilka icke drogo i betänkande att med högljudt talande störa oss. Om sommaren fingo vi stundom vara i något stort obebodt rum, och jag kan ännu känna, hur sällt och skönt det var, att på en vacker sommardag, skilda från bullret, ostörda få sysselsätta oss med den kära undervisningen.

Oaktadt alla de svårigheter, det medförde, fingo vi ändå fortfara därmed i 11 år, utan att skolrådet företog något nämnvärdt till förbättring. Det enda var, att jag med böner och föreställningar förmådde folket att på frivillighetens väg låta oss stanna en vecka på hvarje ställe. Folkskolläraren ställde om, att vi fingo vara i folkskolans samlingsrum några veckor. Dock hade äfven detta ambulerande någon ljus sida. Så bidrog det till att göra undervisningen känd ibland folket; man kunde också tala med alla människor därom. Man fick nästan alltid känna något deltagande, då det stundom syntes och kändes alldeles omöjligt att bringa de s. k. »tungnemde» någon kunskap; annat är det, då man bor ensam i ett skolhus; ingen människa vet, hvad det kostat lärarinnan att få inplantadt det lilla kunskapsmått de minst begåfvade barnen inhämtat.

Då folket själfva fingo se, hvad tålamod och möda undervisningen medförde, kunde man få både erkännande och uppmuntran. Denna ständiga inspektion hade äfven något inflytande på ett ungt och ifrigt sinne, så att man fick hafva akt på sig själf och på lärdomen, och blef därigenom bevarad från att i ord och handling förgå sig då det nog kortväxta tålamodet sattes på för hårdt prof.

Barnens ålder var från fem till åtta år; dock kunde äfven barn vid fyra års ålder med skolrådets särskilda tillåtelse få gå i skola. Men snart sändes hela skaror till mig från folkskolan; t. o. m. från konfirmationsskolan sändes barn för innanläsningens skull, ty med denna stod det ytterst dåligt till. Innan någon skola var upprättad i församlingen, hade föräldrarna någon omsorg därom, men sedan folkskolan 1847 inrättades lämnades åt denna all

undervisning och hon förmådde icke allena fylla denna uppgift.

Undervisningsämnena voro endast kristendom och innanläsning. Hvarje dag skulle börja och sluta med bön samt innanläsning och enkel förklaring af ett stycke ur Nya testamentet. Detta senare var det, som först stötte emot, enligt mitt omdöme, ty jag förstod snart, att barnen på det stadium de då stodo, icke kunde fatta eller mottaga det till någon nytta. Jag lade därför snart bort boken och började berätta för dem, sökte göra tydligt begreppet tid och evighet; talade vidare om Gud och hans egenskaper samt om skapelsehistorien osv. Detta intresserade barnen, ty de fattade det. Vi hade begynt från början. Dock vågade jag icke låta vederbörande veta mitt egenmäktiga tilltag. Året därpå lät jag de större barnen taga taflor med sig och skrifva efter förskrifter eller bok, men för detta fick jag en hvass tillrättavisning af skolrådets ordförande med det tvetydiga berömmet, att jag gjorde »öfverloppgärningar», hvarför taflorna måste bortläggas. Snart fingo vi inspektion af den vänsälle kyrkoherde Quiding. Tillfrågad hvad jag lärt barnen, började jag utfråga dem, hvad jag berättat, och barnen redogjorde därför med lust och liflighet. Detta vann de lärda herrarnes synnerliga ynnest, och har jag alltsedan, då jag meddelat de första religionsbegreppen, fått följa hvilken metod jag velat. På hans fråga efter skrifning sade jag, att skolrådet förbjudit mig det. Han framhöll då olämpligheten i att låta barnen sitta och se i en bok hela dagen. »Tagen taflor, skrifven bäst I viljen!», svarade ordföranden skämtande, och vi fingo sedan äfven i detta afseende så stor frihet vi önskade. Sedan fingo vi äfven tillåtelse att öfva hufvudräkning. Det skred alltså småningom framåt.

Lönen uppbars vid årets slut och då jag denna märkvärdiga dag första gången kom till skolkassören för att hämta min lön, fick jag till svar att skolkassan icke innehölle så mycket penningar; jag kunde därför ej få mer än 70 kronor. Då jag invände, att jag blifvit lofvad 100, frågades, om jag hade något skriftligt därpå att framvisa; i annat fall finge jag icke mer. Något sådant hade jag ej tänkt skaffa mig, hvarför jag måste vara nöjd med det jag fick. Och så blef det de 4 första åren: jag fick på slump hur det lämpade sig, dock öfversteg det aldrig 70 kr.

I det reglemente eller protokoll, jag erhöll till efterrättelse, var jag på det allvarligaste förbjuden att låta barnen begagna bibeln eller någon annan andaktsbok till innanläsning, och några andra böcker hade icke folket på den tiden. Oaktadt ständiga böner och påminnelser fick jag af skolrådet icke en enda bok, långt mindre någon annan skolmateriel förr än fyra år därefter, hvarför vi vid våra många flyttningar icke hade stort besvär med flyttgodset. Då skolans inkomster icke räckte till utgifterna, så var det småskolan, som fick sitta emellan, då hon, liksom andra kringdrifvare, »saknade laga försvar».

Folkskolans skolmateriel var nog också bristfällig, men den skolan hade ändå lagar och stadgar, som i någon mån måste iakttagas. Vi skulle ju läsa både tidigt och sent. Hvad skulle jag taga mig till? Af den ofvannämnde folkskolläraren, som alltid visade oss mycken välvilja, fick jag några gamla söndriga skolböcker, och så många »Hemskolor» vi träffade i byarna, tog jag med. Vi läste för öfrigt i hvad böcker vi fingo tag i; om läsningen lämpade sig efter barnens förstånd, var icke så noga; det var mest mekanisk läsning. Att utbilda dem försökte jag på annat vis. Så hade vi kristendomsundervisning, där vi sökte inplanta gudsfruktan, kunskap om Gud och om hvad människan är i sig själf samt kan blifva i honom. Genom berättelser om ädla mäns och kvinnors handlingar försökte jag bilda deras karaktär, och genom förberedande öfningar i geografi och naturkunskap utvecklades deras förstånd.

Att läsa katekesen utantill var man så van vid, att man icke ens tänkte på att det kunde eller borde vara på annat sätt.

1866 tillträdde kyrkoherde Wallengren pastoratet och en omdaning af hela skolväsendet begynte. Hans första åtgärd var att reglera min lön, som nu bestämdes till 80 kr. om året, hvilket jag ordentligt fick uppbära. Socknen var indelad i 4 rotar; vid kyrkan var folkskolan, i de två mest aflägsna ambulerande en mellanskola, som sköttes af en gammal snäll man, hvilken i många år hållit privatskola i församlingen.

Småskolan ambulerade i alla rotarne, sex veckor i hvar rote. Nu ombildades mellanskolan till småskola och två nya inrättades. Vi äldre fingo behålla vår lön, men de nya fingo lönen in natura, 3 tunnor råg och 2 tunnor korn. Spannmålen stod högt i pris

1867 och 1868, hvarför deras lön uppgick till öfver 100 kronor årligen. Detta var ju ett stort slöseri med allmänhetens medel, hvarför deras lön året därpå betaltes kontant, jämt 60 kr. om året. Undervisningstiden var 10 mån. om året, 33 timmar i veckan.

Skolmateriel började genast efter kyrkoherdens ankomst anskaffas och har sedan, efter som nya åsikter gjort sig gällande, allt mer ökats och förbättrats.

Upplysningens ur började få en mera reglerad gång, med de 4 småskolehjulen cirkulerande i hörnen och folkskolan såsom ett fast centrum i midten. Men liksom andra ur snart komma i olag, så äfven detta. Vid inrättandet af småskolorna fingo vi två förut anställda rätt att välja, i hvilka rotar vi ville stanna. Jag valde den, hvarest mitt hem var; den ligger nära Kullabergets fot vid Skeldervikens södra strand. Den består af sex folkrika byar. Nu hade en ny ordning inträdt och alla barn i skolåldern skulle i skolan. Ända till 63 kommo nu rusande till skolan på en gång. Då måste spinnrocken jämte allt annat löst och fast på dörren, bord ihoptimras och bräden isättas; det var med stor möda, jag kunde komma in om dörren och stå där dagen lång, undervisande och ordnande det hela, så godt jag kunde. Då man nu för tiden hör de noggrannaste uträkningar öfver huru mycket luft en människa behöfver, så lefde man på den tiden i den lyckligaste okunnighet därom, och jag är själf ett lefvande bevis på, att det kan gå an med mindre, ty jag har, Herren till pris, aldrig behöft inställa skolan en timme för sjukdoms skull.

Emellertid var detta den svåraste klämma jag varit i med afseende på skolan. Beklagade jag mig, fick jag till svar: »Ah, det går väl för se i dinne »ugan» [= veckan] — så länge skulle nämligen skolan vara på hvarje ställe.

I detta trångmål grepo några behjärtade män sig an att utan skolrådets hörande dela skolan midt itu; undervisningen skulle fortgå åtta veckor i hvarje afdelning. Så fortfor det sju år.

1872 kom den första examinerade lärarinnan hit. Jag hade en nästan vidunderlig föreställning om en examinerad lärarinnas kunskaper och undervisningsskicklighet. Som jag hade en oemotståndlig lust att höra och se en sådan, skickade jag en dag hem barnen och gick till hennes skola. Hon blef glad öfver mitt besök, och jag inbjöd henne att komma till min skola och höra på, hvilket hon också gjorde. Två andra examinerade lärarinnor kommo sedan till församlingen, och vi uppmanade dem att också deltaga i våra skolbesök. Detta intresserade oss för kallet, och vi beslöto begära tillåtelse därtill. Snart därefter fingo vi examen. Då den var slut, kom kyrkoherden till oss och sade på sitt vänliga, fryntliga sätt: »Nu lärarinnor, skolen I gå till hvarandra och höra på undervisningen; sedan skicka ut barnen och gräla på hvarandra duktiga tag». Vi sade nu, huru vi gjort och hvad vi ämnat begära. Detta blef väl upptaget och har nu snart i trettio år fortfarit.

Fast här varit många lärarinnor af olika ålder och sinne, har aldrig någon oenighet därigenom uppstått, utan alltid har endräkt och stort förtroende i afseende på skolan rådt oss emellan. Vi ha också haft mycken nytta af dessa skolbesök. De äldre ha fått kännedom om nyare metoder och de yngre fått en del af de äldres erfarenhet, hvarförutom man äfven blifvit uppmärksamgjord på de ovanor, som man omedvetet kan göra sig skyldig till vid undervisningen.

En välvillig folkskollärare, som 1872 tagit examen, lärde mig ljudmetoden, barngruppens uppdelning i två klasser, åskådningsöfning, en bättre skrifmetod osv., hvilket jag icke var sen att tillämpa, utom ljudmetoden, som af flera anledningar här ej med fördel kunde användas.

Då nu barnen indelats i två klasser, skulle ena afdelningen sysselsättas med tyst öfning. Detta kunde icke gå i stugorna; där blef för trångt. Ej heller kunde vi öfva tafvelräkning, då vi icke kunde använda svart tafla. Det blef omöjligt att inpassa de nya idéerna i den gamla ramen. Småskolor inrättades på flera ställen, och som jag erbjöds bättre plats på andra håll, måste jag med tungt hjärta begära flytta härifrån.

Nu hyrdes genast lokal, och jag fick stanna. Till de 80 kr., jag förut hade, erhöll jag 60 kr. i kostpengar. Jag hade 140 kr. i ett för allt, hvarken husrum eller ved. Lokalen hyrdes på tre år, och under den tiden växte tanken på att bygga skolhus äfven till småskolan allt mer och mer fram. Roten hade flera och flera gånger förut velat bygga, men så snart det kom före på kyrkostämma, omintetgjordes det af den öfriga delen af församlingen, där barnantalet icke var så stort och därför ej så stora svårigheter uppstått. Genom kyrkoherdens kloka och kraftiga tillväga-

gående beslöt roten slutligen att på egen bekostnad uppföra skolhus; på hösten 1876 hade vi glädjen flytta in under eget tak.

Efter två år byggde en af de andra rotarne på egen bekostnad skolhus för småskolan och året därpå den 3:dje roten. För den 4:de, som endast hade några barn, hyrdes lokal. Undervisningstiden bestämdes 1879 till 39 veckor om året och 25 timmar i veckan. Lärarinnorna erhöllo i lön 275 kronor jämte husrum, ved och planteringsland. Sedan jag i överensstämmelse med k. kungörelsen af den 11 januari 1878 inför skolinspektören i närvaro af skolrådet aflagt examen, som berättigad till högre statsanslag, erhöll jag efter tjugofem års tjänstgöring 50 kronor i tillökning på lönen. Slöjdskola för flickor inrättades 1887 i de tre rotarne. Lönen är något beroende af landstingets anslag. 1890 hade vi fyrtio kronor hvardera, men vi ha stundom haft mer, stundom mindre.

Man ser alltså, att äfven småskolan gått framåt på dessa nära fyrtio år, om än hvart och ett steg för sig varit litet och stapplande.

Största orsaken därtill har varit kyrkoherde Wallengrens visa och humana tillvägagående. Hade han icke drifvit det hela framåt, så hade det nog, hellre än gärna, fått vara som det var. Om han åter gått allt för brådstörtadt tillväga, hade oenighet och processer, som förhindrat ett framgångsrikt arbete blifvit följden. Han ville icke blott ha skolan fram, utan han ville ha folkets håg och sinne med och för skolan. Det behöfdes därför tid för de nya idéerna att arbeta sig fram mot seder, bruk och fördomar. De ekonomiska svårigheterna ha nog varit de största.

Äfven inspektionen har haft sin stora nytta med sig, ty i ekonomiska frågor har det varit ett tungt vägande skäl, då ordföranden kunnat lägga inspektörens ord i vågskålen. Men i synnerhet ifrån pedagogisk synpunkt har den gjort ett kraftigt inlägg. Då t. ex. all katekesläsning endast öfvades mekaniskt, höll den nitiske och humane kyrkoherde Schönbeck vid inspektion i Jonstorp en lärorik lektion med barnen öfver inledningen till Herrens bön. Från den tiden har styckets innehåll i någon mån förklarats, innan det förelagts barnen till utanläsning.

Lekar i Lund på 1860-talet.

Av vaktmästaren *Ludvig Frost*, Malmö.

Uppteckned våren 1924 av dåvarande seminarieeleven *J. Schlyter* Lund, upptar F:s skildring även många interiörer från arbetet i (det 1923 rivna) lankasterskolehuset. De medtagas dock ej här, enär de fylligare berättats här i andra uppsatser.

I lankasterskolan gingo pojkar från hela Lund och fingo efter förmögenhet betala en viss avgift för undervisningen. Villkor för inträde var något innanläsning. Sådan förberedande undervisning gavs av fattigskolan, där de fattigaste barnen gingo, och av en gammal fru (»skolemor»). Till henne skickades många vid 5 à 6 års ålder med var sin pall och abcboken. Tyckte någon, att det blev för långtråkigt, tog han sin bok och pall och gick hem.

Om rasterna var det ett rörligt liv på lankasterskolans gård. Under 5-minutersrasterna kunde barnen icke avsluta någon lek, men vad som icke hanns med den ena rasten, gömdes till nästa o. s. v. Det blev därför ett springande och en tävlan att komma först ut till lekplatsen, så snart det blev rast. Man samlades så i mindre klungor och började eller fortsatte att leka. I ett hörn av skolgården lektes brännboll, i ett annat rullade man schyttla, brända lerkulor, som köptes hos krukmakaren. För 4 styver fick man 10—12 st. Leken tillgick så, att man från ett visst avstånd kastade var sin schyttel mot en håla i marken. Den, som kom närmast hålan, skulle med handen försöka rulla de andres schyttlar i hålan. Kunde han detta, fick han dem, om icke, fick den, som låg närmast efter honom, fortsätta. Denna lek blev ofta bråkig; dels kom man lätt i dispyt om vem som låg närmast hålan, — man mätade ofta på en bråkdel av en tum, och var någon lika långt från hålan, fingo de kasta om —, dels blev man förargad över att förlora sina schyttlar och se dem snabbt glida ner i medspelarens schyttelpåse. Några hoppade bock, andra hopphage, en mycket omtyckt lek, som fordrade både uthållighet och noggrannhet. Man ritade först en stor rektangel på marken, varefter man indelade den i sex lika stora rutor och avslutade så figuren med en halvcirkel vid rektangelns ena kortsida. Leken var en tävlan att, under det man höll i ena benet, hoppa framåt och sparka till

en sten så, att den först kom in i den första rutan, sedan först in i den andra o. s. v. Kom stenen utanför figuren eller i en annan ruta än man ämnat, fick man lämna plats för nästa hoppare för att, sedan alla hoppat, få börja om från början. Man började hoppningen i halvcirkeln efter lottdragning; den, som först hade passerat alla rutorna, hade vunnit. I en undangömd krok sutto några av de äldre eleverna och »pickade fyrka», vilket var förbjudet och därför måste göras i skymundan. Det var ett spel om pengar och sålunda mest beprövat av rikemans olydiga söner. Spelet ledde nästan alltid till slagsmål. Detta blev mången gång ganska vilt, ty man behövde ej vara rädd för att de förolämpade skulle sladdra för läraren, enär spelet var förbjudet och de själva hade varit med däri.

Då man hade som roligast, öppnades ett fönster och kustos slog ett par slag med klockan till tecken, att rasten var slut; då var det att överge leken och skynda till skolsalen, ty läraren, räkneboksförfattaren Pihlstrand, som gärna ville se barnen leka, var även vän av punktlighet och tålde ej slarv.

Bonderup 1873—1875.

Av arbetaren *Nils Andersson*, Husie; upptecknat 1924 av hans son seminarieeleven *Albin Nilsson*, Lund. Skrivet i viss anslutning till frågeformuläret i Årsböcker n:r 13 och 26. — En som logerade i skolrum i själva läroverket i Lund, var klockaresonen Assar Lindeblad mot att han eldade och städade; jfr *P. G. Ahnfelt* Studentminnen. Norrk. 1882 sid. 34.

I Bonderups församling funnos vid nämnda tid två fasta skolor; en i Bonderups by och en i Önneslövs by. I den förra funnos utom skolsalen ett rum och kök samt en mycket liten korridor. De flesta barnen hade inte så lång väg till skolan. Det fanns emellertid de, som hade tre kvarts timmes väg. Närmaste station och postanstalt var Lund. Posten kom inte mer än en eller två gånger i veckan. Och den enda tidning man kände till, var Svenska Veckobladet (Stockholm), som utkom endast en gång i veckan. Alldeles intill skolan låg en stor gård. Denna var så belägen, att svinhuset och gödselstaden kommo närmast skolan. Någon brunn

tillhörde icke skolan. Om barnen behövde dricka, fingo de gå till en brunn, som var belägen ett stycke från skolan eller också in på gården intill. Några särskilda dricksanordningar funnos icke.

Folkskolläraren hette Jeppa Andersson. Han var en stor, lång man med polisonger och tvärklippt hår. Han rökte ofta en lång pipa, som nådde till golvet. Sin plats hade han innehaft i många år, och han var vid denna tiden en 60 à 65 års man. Hans bostad utgjordes av ett rum och kök. Rummet var omkring fyra meter långt och tre meter brett. I väggen mellan rummet och skolsalen stod en s. k. »sättugn» (öppen skorsten), som skulle värma upp både skolsal och rum. Köket var mycket mindre än rummet, och golvet var här — liksom även i korridoren — av kullriga grå-stenar.

På grund av att lärarebostaden var så liten, måste lärarens dotter ligga i skolsalen i en soffa, som alltid hade sin plats där. Skolrummet var ganska ljust. Två fönster funnos på gaveln och ett på varje sida. Artificiell belysning saknades. Ofta var det så mörkt om kvällarna, innan skolan slutade, att barnen knappast kunde se att skriva. Ingen särskild anordning för vädring fanns. Golvet var visserligen av bräder, men detta kunde man knappast se, ty jag tror aldrig det blev skurat. Barnen gingo alltid in med »uteskorna» på och drogo därför in mycken smuts. Städningen fingo barnen ombesörja; man sopade med vanliga riskvastar. Läraren övervakade arbetet. Eldningen försiggick med torv och sköttes av honom själv. Vart och ett hemman skulle efter storleken på skolrådets befallning lämna en viss del torv. Den lilla korridor, som fanns, var mycket liten, varför barnens huvudbonader och ytterplagg hade sin plats på soffan i skolsalen. På en enkel hylla i denna hade de sina matkorgar och griffeltavlor. Somliga slogo in spikar i bjälkarna och hängde sina korgar där. På hyllan hade också bläckhorn, räkne- och skrivtabeller sin plats. Tre slags skrivtabeller funnos, nämligen för fin-, mellan- och storstil. Inga redskap för gymnastik eller lek funnos och icke heller någon lekplats.

I skolan var det fyra klasser, och de läste alla samtidigt. Någon småskola fanns inte. I salen voro tre bänkar, 6 à 7 alnar långa. I var och en sutto 12 barn, pojkar i ena halvan och flickor i den andra. Om vintern, när ett 50-tal voro närvarande, fingo de större sitta på vanliga bänkar utan pulpet utmed väggarna. När

dessa skulle ha skrivning, fingo de små stå framme i »cirkel» och förhöras av en större eller också läsa innantill.

Barnen började skolgången vid 7 eller 8 år och gingo tills de skulle fylla 14 år. Om de någon gång behövde hjälpa till hemma, så blevo de borta utan vidare. Detta pågick alla veckodagar under terminerna och det även då smittosamma sjukdomar (såsom difteri) grasserade. Endast tre vilostunder om dagen hade man, ½ timme på f. m., en timme på m., ½ timme på e. m. Själv deltog läraren aldrig i leken, men han uppmanade barnen att leka på vägen eller i en näraliggande grusgrav. Vissa lekar, såsom snöbollskrig, förbjöd han, och om han såg, att barnen likväl började med något sådant, kallade han genast in.

Straffen voro lugg, handplagg, örfilar, ryggslag och kvarsittning. Straffredskapen voro rotting och linjal (vid handplagg). Någon gång hände det, att barnen »gaddade sig samman», letade rätt på rottingen och kastade ut den. Belöningar utdelades icke.

Kateder fanns för läraren. En svart tavla fanns också men ganska liten (1 ½ × 3/4 m). Man skrev med krita och strök ut med svamp eller trasa. En kulram fick man på senare åren och även en jordglob samt kartor (däribland en världs- och en blindkarta). Inga planscher funnos. Fysik lästes inte. Läraren hade en orgel, men den användes sällan. — Intet bibliotek fanns.

Termins- och avgångsbetyg gåvos icke. Årsexamen leddes av läraren. Han skrev ut ett betyg, gemensamt för alla de avgående barnen, och detta betyg fick den präst, som skulle ha dem i nattvardsläsningen.

De som deltogo i nattvardsläsningen, samlades i kyrkan i Torna Hällestad inalles 72 gånger under tiden april—september. I september blevo de konfirmerade. Det var huvudsakligen i bibliska historien, man hade läxa; mycket lite katekes läste man. Dessutom läste man innantill i nya testamentet.

Den som vid husförhör inte kunde, vad prästen fordrade i katekes och innanläsning, blev förbjuden att begå nattvarden, tills han blivit förhörd på nytt och godkänd. Det hände t. o. m. att en komminister en gång förbjöd en av storbönderna, som tillika var kyrkovärd, att begå nattvarden därför att han läste dåligt.

Lärareparet Svensson, Asarum.

Av biskop *Sam Stadener*, Strängnäs.

Hågkomster och livsintryck av Svenska män och kvinnor, VIII. Uppsala 1927 s. 107—113.

Man hade varit snål om jorden, men frikostig med byggnadsmaterialet. Man hade det ju på platsen. Det var endast att spränga ut blocken ur bergväggen och att stapla dem på varandra, så hade man huset. Det blev tjocka murar, tunga och klumpiga former, en massiv och stor byggnad, nästan en fästning i miniatyr. Ty mycket sten måste man bryta för att få terrängen fri, och därför fick huset två våningar. Så byggde en storvulen socken i Blekinge skolhus för hundra år sedan.

På nedre botten i detta hus hade man för 50 à 60 år sedan en skum sal till växelbruk som epidemisjukhus och fattigkasern och småskola. Dessutom fanns där ett brygghus med golv av kullersten. Och det utrymme, som återstod, utgjordes av en sockenstuga, låg i tak men förnäm till följd av den inhägnade estraden i fonden, på vilken skinnklädda och högryggade stolar omgåvo det väldiga björkbordet. Vid stämmor och fattigauktioner sutto prästen och kommunalnämnden och ortens riksdagsman vid detta bord, höjda över menigheten. Varje lördag förmiddag tronade sparbanksstyrelsen där omkring mynthögar, som sågo ut att vara ditlagda med avsikt. Här höllos järnvägsmöten med landshövdingen i ordförandestolen. Här samlades kyrkfolket på söndagsmorgonen och slog bort dammet från kläderna, innan det ringde samman. Ett par gånger om året gallskreko här byns spädbarn, när de lågo i rader på bordet under vaccinationskniven, som socknens barnmorska hanterade. Hit kom också någon gång provinsialläkaren för att verkställa liköppning: då trädde det stora sockenbordet i dödens sold.

Men en trappa upp i skolhuset låg skolsalen, och där bodde läraren med hustru och barn. Timme efter timme fylldes hela huset av de högläsande rösterna från skolsalen, där 90 à 100 barn undervisades eller rättare sagt undervisade varandra. Ty skolan hade lancasterläsning. Läraren ingrep då och då genom att ringa på sin klocka. Sorlet lade sig. Det blev tyst som i kyrkan. Efter några anvisningar eller föreskrifter gav han sedan tecken till fortsatt arbete, och på nytt förhörde då monitörerna sina grupper, och somliga av-

delningar stavade i korus och andra skreko in multiplikationstabellen i sin hjärna. Men från hörn till hörn rörde sig läraren varsamt och behärskade salen. Han tog själv undervisningen här och där, uppmuntrade och straffade, såg allt och översåg med mycket. Denna stojfriska arbetsdag slöt, såsom den hade begynt, med andakt, därvid tonerna från lärarens psalmodikon hjälplöst drunknade i sången ur de många struparna. Och därpå störtade skaran ut till friheten. För återstoden av dagen föll tystnaden över det gamla skolhuset.

Men nere i skolans jordland arbetade skolmästaren intill sena kvällen. Han hade förmått skolroten att upplåta ett avsevärt jordstycke, och här hade han med egen hand planterat, ympat, sått och skördat under hela sitt liv. Han älskade varje träd och berättade gärna dess öden från sticklingsstadiet till dags dato. Många av sina skolbarn gjorde han till trädgårdsentusiaster. Sina egna barn mobiliserade han till medarbetare och lärde dem att allting i trädgården hade stämma och talande tunga.

Ju äldre han blev, desto mer söktes han av bygdens folk. Han kände ju alla. Han var tillgänglig och hade benägenhet att tala landsmål med den som detta ville. Han lät var och en vara alldeles sig själv och hjälpte endast förtroligheten till utbrott med några få försynta och träffsäkra ord. Hur mycket han än hade att göra, gav han sig tid, då någon sökte honom för att få råd. Det var otroligt olika ting, stundom intima angelägenheter, stundom för livet avgörande frågor, som avhandlades mellan skolmästaren och hans besökare. Mer än en gick till honom med så brydsamma spörsmål som frågan om lämplig maka åt sig eller åt barnen. Mången ville tala om sina ekonomiska planer. Somliga kommo blott för att hälsa på sin gamle lärare, när de händelsevis passerade byn. Efter mässan på söndagarna samlades hos honom nästan alltid ett större eller mindre antal av socknens lärare och lärarinnor till en stunds kamratligt samtal i skolfrågor eller om andra ting. Flitigare än andra kommo de som behövde tröst; då låste han dörren om sig och sin gäst.

Det blev för varje år tydligare att skolläraren framme i kyrkbyn betraktades som en religiös auktoritet för trakten. Han uppträdde varken som religiös talare eller som skribent. Tvärtom var han utomordentligt ömsint om det prästerliga ämbetets anseende.

När på gränsen mellan 70- och 80-talen den predikande lekmannarörelsen nådde bygden, ställde han sig utan tvekan oemottaglig. Han polemiserade icke öppet, men han lyssnade aldrig till det nya. Han förblev trogen mot kyrkans gudstjänster och tjänare. Efter kort villrådighet följde folket honom. Trakten förblev kyrkligt sinnad. Enskilda, som begärde hans mening, fingo veta den i ingående samtal, som gingo till botten med den religiösa frågan, och som ofta drogo långt ut på natten. Därvid använde han flitigt sin bibelkännedom. Den utgjorde ett öskar, med vilket han upphämtade det friska vattnet ur Skriftens brunn. Det visade sig att han hade läst mycket annat, även det mesta av lekmannarörelsens programskrifter, och att han framför allt behärskade de klassiska andaktsböckerna inom den lutherska kyrkan. Han var en grundlig kännare av Luther och Roos. I dessa religionssamtal kommo helt visst mognaden i hans personlighet samt hans vetande och hans lika fördragsamma som bestämda väsen till bättre uttryck än eljest.

I den konfirmandbibel, som han på sin tid fått i Urshults kyrka, hade han som barn skrivit: »Anamma vishet, anamma förstånd; förgät icke, och vik icke ifrån min muns tal» (Ords. 5:4). Ganska snart efter tillkomsten av detta typiska motto blev Pehr Nyman kyrkoherde i Urshult, och den blivande skolläraren tog djupa intryck av denne kraftfulle präst. Han blev då vad han sedan förblev: en av »gammalläsarna». Med en hänförelse, som aldrig svalnade, läste han Luther, Arndt, Scriver, Rambach och Roos, i viss mån också Nohrborg. Dagligen lästes Roos, och betraktelsen avslöts med ett stundom vidlyftigt återgivande ur minnet av gamla lutherska böner samt psalmer. Han kunde hela psalmboken och de flesta psalmboksförslagen utantill från pärm till pärm.

Om söndagen gick familjen i kyrkan. Fram på eftermiddagen kallades sedan alla in, och då lästes Luther — i allmänhet Huspostillan — under stor andakt. Respekten för denna gudstjänst var oerhörd. En gång hände sig att en av sönerna svimmade, just som predikan var slut. Man fann att blodet rann nedåt benet. Det hade en otäck rad av djupa bett, som någon skalbagge av väldiga dimensioner åstadkommit och som pojken uthärdat utan att knysta.

Man misstager sig, om man tror att stämningen i hemmet var tvungen eller tryckt. Den var högtidlig, när Guds ord betraktades. Men det goda samvetets förmånsrätt heter frimodighet och lätt

hjärta. Livligt och med gott humör gick arbetet från morgon till kväll.

För den välgörande tillsatsen av glättighet svarade i synnerhet skolmästarens hustru. Hon delade fullständigt sin mans tankegång, men hon var värmländska och hade mycket av den spelande och fagra känsla, som man plägar berömma hos folket kring Frykensjöarna. Hon hade i tidig ålder flyttat från Värmland till det lika sköna Tjust i Småland. Där kom hon i konfirmandskola hos P. A. Ahlberg i Vena, den brinnande pionjären för nyevangelismen, väckelsepredikanten, beläst i kyrkofädernas skrifter och själv en fader för otaliga skriftebarn. Vad som brast denne man i kyrklig hållning hade så mycket mer hennes andlige ledare under de år hon vistades på diakonissanstalten, Joh. C. Bring. I hans hus tillbragte hon sina ungdomsår och fick sin egentliga karaktärsdaning. Hon hade både Ahlbergs iver och Brings stillhet.

För femtio år sedan var byskollärarens årsinkomst mycket blygsam. Den ställde otroliga krav på hustruns påhittighet och sparsamhet och flit. Hon fick baka och väva och sy till hela familjen. Efteråt är det obegripligt att hon själv räckte till, och att hon fick tillgångarna att också räcka. Men det gick, och det gick alldeles utmärkt. Hon upplevde den dag, då hon med okonstlad stolthet kunde för sina vuxna barn öppna skåp och kistor samt överlämna till dem vad som behövdes för många år framåt. Och ändå hade intet någonsin fattats, och hon hade för egen del till och med funnit tid både till läsning och till inhämtande av kunskaper på andra vägar.

Det allra märkligaste var att hon förmådde hålla jämna steg med sin man ute i bygden. Hon söktes tidvis än mera än han. Hennes kök var frivilliga fattigvårdens kontor. Hon var född till sjuksköterska. Hon kände varje stuga in i vrårna. Hon kunde namnen på alla barnen, även de minsta. Hon hade reda på samlivets skuggor och dagrar under månget tak. Med sina skyddslingar umgicks hon på sitt eget sätt: ömsom sträv och ömsom uppsluppen, alltid med hela sin viljestarka personlighet upptagen av det fall som förelåg. Folk kände henne också och visste att, när hon sköt ut underläppen, var hon icke att leka med, men att, när hon satt och trummade med fingrarna mot knäet, var hon idel godlynthet.

Men framför allt ville man hava henne hos sig i det sista.

Hon hjälpte många över gränsen — även »gamla Hanna», som var så högt ansedd för sin trohet mot Skriften och Luther och kyrkan. Den gamla hade vid yngre år två särskilda gånger vandrat mellan Blekinge och Älvsborg för att höra den store Hoof'en predika. Hon betraktades nästan som ett vittne från kyrkans guldålder. Men hon hade ändå svårt att i det sista komma till ro.

Sina största dagar hade skolmästarens hustru i hemmet, och där var hon ingen dag så strålande som på söndagen. Då var hela huset fejat. Förstugan och stentrappan utanför huset voro beströdda med vit sand. De två enkla rummen, varav hemmet bestod, hade allmogedukar på borden och blommor eller grönt i vaserna. Frukostbordet var en maträtt rikare än vanligt. Mannen var i kyrkkläder. Barnen hade badat på lördagskvällen och voro i sin finaste skrud. De trodde länge att solen sken alla söndagsmorgnar. Först längre fram insågo de att det var Mor som gjorde vädret vackert.

Det stora skolhuset hade fått andra invånare. Skolläraren och hans hustru hade blivit gamla och bodde i sitt eget lilla hus i byn.

En dag lade den gamle sig till sängs. Hjärtat ville icke längre arbeta. Och dess ägare hade samma mening: han önskade dö. Hela ansiktet myste av välbehag över det som förestod. Man bragte honom en blommande kvist från ett av hans kära äppleträd. Han fröjdade sig omåttligt. De små närsynta ögonen kisade för att beskåda fägringen. Så länge han förmådde, samtalade han muntert. Han var idel glädje. Så var han plötsligen borta. —

I samma rum några år senare var också hennes stund inne. Hon begärde att få sitta upprätt i sängen och att bliva vänd mot solen. Så ordnade hon något med hushållet och lät pryda rummet som till söndag. Därpå var hon länge stilla liksom vistades hon med sina tankar i kyrkan. Hon återvände till omgivningen med ett ord, som drog ett kraftigt slutstreck under levnaden: 'Meningen med alltihop har bara varit att Far och barnen skulle hava det bra.' Därpå tillbad hon och tackade Kristus för hans ord: »Det är fullkomnat.» Sedan var hon icke mer till. —

Detta var mitt hem.

Interiörer från Blekinge.

Av läraren *O. Dunér*, Gummastorp, Askeröd.

Hösten 1879 tillträdde jag en lärarebefattning i Blekings mellanbygd. Skolhuset, beläget på norra gränsen af en sandås med stark sluttning åt trenne sidor, var af trä, rödmåladt och med hvita fönster, ett i skogsbygden vanligt utseende. Ej ett enda träd fanns på den jordbit af ett ½ tunnlands rymd, som var afsedd för skolan. De många trädstubbarna vittnade dock om att i en ej allt för aflägsen tid sådana funnits der. Men dessa hade af den förre skollärarен användts till bränsle för skolan. Lekplatsen, stor och rymlig i sig sjelf, var obegränsad vid den tid här åsyftas, emedan den inhägnad, som funnits, var förmultnad och bortfallen. Brunn fanns väl och hade en gång innehållit vatten, men sedan en i närheten varande mosse blifvit utdikad, hade vattenståndet så sjunkit, att den alltid var tom. Barnen fingo dricka sjövatten hemtadt ur en närbelägen sjö, derest de ej ville hemta ordentligt dricksvatten från ett en ½ km. aflägset torp.

Skolhuset var i stil med omgifningarna. När jag vid ankomsten öppnade båda förstugudörrarne för att kunna få in mitt resgods, föll den ena omkull af brist på gångjern. I boningsrummet voro flera fönsterrutor sönderslagna och hade ersatts med gamla skoltabeller, brädlappar, fastspikade ribbor eller ett söndrigt dubbelfönster. De smutsiga och trasiga tapeterna blottade på flera ställen väggplankorna, som buro spår af vägglöss. Golfvet var som ett gungfly och lät höra ett knarrande ljud för hvarje steg man tog. Af ålder och nötning var det knaggligt och utan hela fogar. Rummet hade användts till snickareverkstad.

I förstugan — gemensam för lärare och skolbarn — fanns ej en spik att hänga en mössa på. Skolsalen var försedd med trasiga fönster och väggar. De senare jemte loftet voro beklädda med papp, som var bestruket med limfärg. Skolmöblerna utgjordes af en kateder, hvars golfyta låg tre trappsteg högre än golfvets, en brunmålad koffert, enda förvaringsstället för skolmaterielen och en kvarlefva från den tid skolan ambulerade på tre stationer, en svart trätafla, stödd vid väggen, ett långt, gammalt bord, hylla för matkorgarne och bänkar, dels midt på golfvet och dels kring väggarna. Bänkarne nådde nästan tvärs öfver skolsalen och

voro samtliga fästa vid en på golfvet liggande kolossal träram af bjälkar. Denna bänkställning omöjliggjorde ordentlig städning under bänkarna, ty äfven om man genom förenade ansträngningar förmådde flytta den från sin vanliga plats, var dock alltid träramen ett hindrande skrank. Bänkarne sjelfva voro de grofvaste, otympligaste och mest olämpliga jag någonsin sett i en folkskola. Afståndet mellan sits och bord var allt för stort, det senares höjd öfver sitsen var likaledes för stor, och då det naturligtvis ej var någon skilnad för större eller mindre barn, hade de senare bordet midt för bröstet, så att boken eller taflan låg strax under hakan på dem. Bordets bredd (8—10 decimaltum) var deremot för liten. Det fanns ej en hylla under bänkbordet att lägga en bok på, ej en knapp att hänga en tafla på, ej en ränna att lägga en griffel i eller en uppstående kant att stödja en förskrift eller räknetabell. I bänkborden hade pojkarna skurit djupa diken, namn, bokstäfver eller figurer.

Skolmaterielen bestod af en jordglob, en karta öfver Sverige; några fragmenter af folkskolans läsebok och nya testamenten lågo i en röra i ofvannämde koffert.

Det första jag efter min ankomst till platsen gjorde, var att uppsöka närmaste skolrådsledamot. Då jag för honom uttryckte min förundran öfver att icke skolsalen var i ordningställd till min ankomst, svarade han, att han ej visste om någon ny lärare skulle komma. När jag så anmärkte, att detta väl borde vara sjelfklart, när den gamle läraren tagit afsked, sade han att pastorn åtagit sig alla bestyr med lärare och skolor, så att de visste om ingenting. Härvid yttrade jag att det vore orimligt begärt, att pastorn skulle resa kring i en stor församling och se efter om skolhusen behöfde t. ex. fönsterglas, när det fanns två skolrådsledamöter till hvarje skola.

På inskrifningsdagen infann sig ett enda barn. Om måndagen — under lördagen lästes icke — kommo 3—4 stycken; derefter ökades deras antal småningom till omkring 10 st. När så potatisupptagningen i sept—okt. tog sin början, förminskades åter barnantalet till två eller tre. Det högsta antal barn, som under höstterminen bevistade skolan, var omkring 20. Den egentliga skolgången började ej förr än efter julferierna. Då uppgick siffran någon gång till öfver 90. Hela antalet skolpligtiga barn var 100.

Året före min ankomst var ny kyrkoherde tillsatt, hvilken bemödade sig att höja skolväsendet och derför höll strängt på att inga andra än de, hvilka erhållit afgångsbetyg från folkskolan finge anmäla sig till konfirmation. I anledning häraf infunno sig en dag på hösten fem flickor — storvuxna som utbildade kvinnor — och begärde att af mig få afgångsbetyg, ty de hade gått i denna skola. Jag svarade, att jag omöjligt kunde ge dem afgångsbetyg, utan finge de i det ärendet vända sig till den förre skolläraren; men det ville de icke. På deras uppgifter om namn och hemvist sökte jag dem i dagboken, men de stodo ingenstädes att finna. Antingen hade de icke gått i skolan eller inte blifvit inskrifna. Då de ej fingo något betyg, gingo de och läste i grannförsamlingen, der skolbetyg ej fordrades. Året förut hade en något öfver 40 års man gått i småskolan och lärt sig läsa för att kunna bli konfirmerad. Han hade stora barn, hvilka icke heller voro konfirmerade. På våren kom en 12-årig pojke, ledsagad af sin far, som begärde att få honom i folkskolan. Då jag frågade, om han gått i småskola, svarades nej, men han hade läst hemma och nu vore han så gammal att det var tid att börja i folkskola. Han blef naturligtvis ej mottagen, men i småskolan skulle han ej gå; då finge han hellre bli hemma. Två 15-åriga flickor hade kommit direkt från småskolan och voro de okunnigaste i hela skolan. Den ena kunde t. ex. inte med linier beteckna, huru många ental talet 5 innehåller. Den andra kunde vid hufvudräkning ej minska 5 öre med 2 öre. För att åskådliggöra exemplet tog jag upp och visade henne nämnda mynt, frågande huru många öre de innehöllo hvardera. Ja, det visste hon icke. Då jag frågade, om hon icke kände till, hvad det var för pengar, så svarade hon, att det var en tiostyfver och en fyrastyfver. De andra barnens kunskap var i proportion derefter; de allra flesta kunde icke räkna mera än addition och subtraktion; ingen kunde utföra en division. Innanläsningen var jämmerlig; om språkundervisning hade de aldrig hört talas; på kartan kände de ej väderstrecken; historia och naturlära hade de ej läst osv. Men oaktadt denna okunnighet gjordes större framsteg, än man kunnat vänta; de voro i allmänhet lifliga och vetgiriga.

Kristianopel och Torsås.

Av folkskolläraren *Nils Petersson*, Torsås.

N. P. S. En blick på den gamla tiden och de förra år [Ps. 77: 6], Kalmar 1892, sid 58–63; 75–77; 80–82.

P. var född 1818 i ett fattigt hem, måste under hungeråren 1825–1827 vara med om att äta harsyra, tallstrunt samt mat lagad av hasselknopp, näsown, lindlöv etc.; blev målare, omvändes, blev väckelsepredikant och folkskollärare (examinerad i Kalmar), verkade å många orter och omvände många. Att den första av nedan återgivna skildringar avser Kristianopel framgår av en skolhistorisk uppsats av läraren Melin i SAF:s arkiv. På en del församlingsbors begäran tillät kyrkoherden, kyrko- och skolrådet samt kyrkostämman, att P. fick förlägga sina lördagspredikningar från skolsalen och ett större rum därbredvid till kyrkan. Denna blev stundom nästan fylld, och kyrkoherden var vanligen närvarande. – I Torsås kommo en lördag så många till hans predikan i skolan en trappa upp, att golvbjälkarna brusto och publiken störtade ned i undre våningen – utan att skadas. — P. hade före avskedstagandet haft nära 11000 skolelever och tjänstgjort i Torsås under 35 år. – En son till honom var den för några år sedan avlidne folkskolläraren och fotografen Thorén i Åtvidaberg. – Efter anmälan av »en herreman» förbjöd kontraktsprosten sammankomsterna i kyrkan. P. fortsatte dem i skolan. En väckelserörelse uppstod.

Pastor deltog i vårt samtal och husandakt och visade mycket deltagande för saken, i all synnerhet sedan en af hans döttrar med hjertats allvar omfattade Guds ord, bekände och erkände sina synder samt bad Gud och sin pappa om förlåtelse för visad olydnad och visade, att hon ville i alla stycken lyda Guds ord. Åter anklagades jag för kontraktsprosten af samme person som förra gången. En dag, då jag helt lugnt arbetade i min skola, kom oförmodadt en förnäm herreman instigande i skolan och uppläste i skolbarnens närvaro en stämning, hvarigenom jag af kontraktsprosten blef kallad att genast samma dag på utsatt klockslag infinna mig på F:s herregård, för att inför prosten och flera prester ifrån Karlskrona äfvensom församlingens kyrkoherde och några andra herrar, dels ifrån församlingen och dels från för mig okänd ort, stå till ansvar för mitt djerfva beteende i och utom skolan. Dessutom hade samme herre, som uppläste stämningen, fullmakt att, ifall jag ej godvilligt genast ville hörsamma kallelsen, bruka makt och tvinga mig att följa med samma skjuts,

som han hade med sig. Jag blef något öfverraskad, emedan jag ej fick någon tid att eftersinna, huru jag borde göra. Jag gick då för mig sjelf och bad till Gud, och städade derpå min klädsel så godt jag kunde, gaf min medhjelpare i skolan underrättelse om, huru han skulle undervisa i skolan, medan jag var frånvarande, och medföljde sedan lugnt och godvilligt skjutsen till bestämd ort, der herrarne voro församlade. Under vägen öfverlade jag med mig sjelf, hvad och huru jag skulle svara, samt huru jag borde bete mig; det förekom mig då genast, hvad Jesus sade till sina lärjungar: När I blifven framdragne för konungar och furstar för mitt namns skull, så varen icke bekymrade om, hvad eller huru I svara skolen, ty det skall blifva eder gifvet i samma stunden hvad I svara skolen. Detta gaf mig mod, så att jag frimodigt trädde fram för herrarne, som voro församlade uti en stor sal i öfra våningen uti den stora byggningen på herregården. Jag kom nästan oförmodadt, åtminstone något förrän de väntade mig; ty i min något upprörda ställning glömde jag att låta anmäla min ankomst, helst jag af en piga, som jag träffade i nedre förstugan, fick anvisning om, i hvilket rum herrarne voro församlade. Jag kastade genast af mig min öfverrock och gick utan vidare order upp till dem och fann dem nästan samt och synnerligen sysselsatta vid spelbordet med kort och tärning. Jag helsade dem alla så artigt jag kunde, utan att låta förstå någon förlägenhet. Herrarne stodo upp och slogo genast ihop spelbordet samt skrapade med hast kort och tärningar ned i sina lådor, så att det rätt högljudt skramlade efter dem. Min anklagare och jag ställdes vid hvar sin ända af ett större bord, och kontraktsprosten satte sig på en stol midt för bordet och framställde den frågan till mig: På hvad grund vågar Petersson tvärtemot lag och författningar uppträda på det sätt, som P:n nu gör? Det har föranlåtit herr Th. att hos mig anmäla saken till laglig beifran, hvarföre vi hafva kallat P:n hit för att i godo bilägga saken, att den ej vidare må för vederbörande framställas. Jag anhåller nu, åklagaren vill vara god att i allas vår närvaro lägga i dagen de lagbrott, som han anser P:n gjort sig skyldig till. Åklagaren svarade: Jag anser det både lagstridigt och på det högsta otillbörligt, att en okallad och oerfaren yngling, som ännu ej mycket lärt känna hvarken verlden eller sig sjelf, gifver sig ut för att

predika, drifven af blott högmod och höga tankar om sig sjelf, uppträder för en oförståndig, gapande allmoge, som ej förstår att skilja emellan höger och venster, eller, med andra ord, emellan godt och ondt, rätt och orätt, med afseende på läran. Jag kan aldrig inse, att sådant kan verka något godt, utan blott skada och förderf, och det ännu mer, emedan sådana olofliga sammankomster ofta hållas till sent inpå qvällarne, då ungdomen vid hemgåendet får tillfälle att bedrifva allehanda ofog, skoj och ogerningar. För öfrigt hafva vi prester och allmän gudstjenst, så att dessa olofliga sammankomster äro helt och hållet obehöfliga. Derföre yrkar jag helt enkelt rent förbud på dem och lagens strängaste näpst, ifall de ej inställas.

Jag uppmanades af kontraktsprosten att svara på det, som af åklagaren blifvit framställdt, och säga min mening om saken. Jag var för tillfället temligen upprörd och svarade, att herr Th. helt och hållet med lögn försökte att föra alla de närvarande bakom ljuset. Det har, sade jag, aldrig händt, att, såsom hr Th. påstår, någon sammankomst hållits till långt inpå qvällarne, utan kyrkoherden har utsatt kristendomsundervisningen på bestämda timmar, och derefter har jag villigt rättat mig. Prosten frågade, hvad jag till det öfriga af Th:s framställning hade att svara. Jag svarade: Mina herrar och vördige förmän veta bättre än jag, att vi skola göra Gudi räkenskap för hvar och en själ, vi hafva under vår vård, ehvad vi äro lärare i kyrkan eller skolan, äro föräldrar eller husbönder, som hafva någon eller några, hvilka stå under vår lydnad, så äro vi skyldiga att göra allt hvad i vår förmåga står, för att lära dem gudsfruktan, dygd och goda seder. När nu Gud och höga öfverheten tillika med mina vördige förmän hafva anförtrott mig det dyrbara och vigtiga kallet att vara barnens och ungdomens ledare och lärare, så kan mitt samvete ej tillåta mig att vara en tyster hund på de låga Zions murar Gud har satt mig. Jag undrar ej på, att mitt beteende har väckt allarm och oro i lägret, ty om man råkar att stöta på ett getingbo, så är det helt naturligt att getingarne gifva sig ut i akt och mening att försvara sitt näste. Anse mina herrar, att jag så svåra förbrutit mig emot lagen, att jag är skyldig till dess näpst eller straff, så är jag villig att utan knot underkasta mig detsamma. Jag ser i vår bibel, att Paulus säger, att Guds ord

icke är bundet utan får fritt förkunnas. Jag får yngre och äldre barn om hand, och många af dem ser jag redan vara inöfvade och vana vid uppenbart grofva synder och laster, af snart sagdt alla slag, undertrampande både verldslig lag och föräldramyndighet; och detta allt skulle jag se och höra och dock tiga stilla och låta det passera? Nej, och åter nej, jag kan det icke, gånge det med mig huru det kan och vill. Jag tvingas af Guds ord och samvetet att sätta dem synderna under ögonen, hvilka följderna deraf för mig än kunna blifva. Dock anser jag, att, om den undervisning jag meddelar barnen är sådan, att de böra lära den, så måste väl föräldrar och målsmän ega rättighet att afhöra densamma för att kunna bedöma den; och om den ej är enlig med Guds ord och våra antagna läroböcker, då må de anklaga mig, hvilket de dock ej gerna kunna göra, om de ej få afhöra undervisningen. Genom deras och andras närvaro händer det stundom, att skolsalen blir full med åhörare, och skall nu detta anses såsom lagbrott, så får jag anhålla, det mina herrar och förmän ville utverka åt mig skriftlig rättighet att under religionstimmarne låsa mina skoldörrar, eller ock bekosta vakt, att ej några obehöriga personer må få inträde i skolan. Men naturligtvis måste jag bekänna, att det är min högsta åstundan, att Guds heliga ord måtte tränga in till hvarje menniskohjerta, hos yngre och äldre, på det de måtte, om möjligt är, undvika den förskräckliga dom, som skall öfvergå hvar och en, som ej är lydig Herrans ord, Guds och Christi evangelium.

Härpå svarade prosten helt humant: Det är ingalunda min mening att vilja hindra något godt, som skulle kunna uträttas, utan blott stäfja det otillbörliga uppseende som P:s sätt att gå till väga har åstadkommit, hvarföre jag allvarligt förmanar P:n att ej med öfverdrift på ett bullrande sätt, såsom hittills skett, predika, utan lugnt och tyst undervisa barnen i religionen; härefter har P:n att rätta sig, så framt han vill undvika vidare trassel med lagen och Lunds konsistorium.

Kyrkoherden i församlingen, som sutit i en vrå tyst och stilla och afhört hela diskussionen, steg nu upp och begärde ordet, hvarpå det blef en stor tystnad ibland de många, som voro församlade. Jag måste erkänna, sade han, att skolan och undervisningen i densamma hafva varit och äro till mycken välsignelse.

Jag har sjelf två barn i skolan; de voro mycket styfsinta, genträfviga och i många fall olydiga, men sedan de kommo i skolan, har deras sinne böjts till lydnad och undergifvenhet, så att jag med förundran märkt, hvilken makt Guds ord har på barnahjertat, då det med nit och värme förehålles dem. Det bevisade sig ock på en gosse, som nu är död. Han kom i skolan kall och liknöjd för allt andligt godt, så, som vanligtvis största delen af barnen vid den åldern äro, ty han var fjorton år och något deröfver; men då han i skolan fick höra Guds ord, som var närgående för barnahjertat, greps han kraftigt deraf, och i sanning han gjorde bättring, han blef sanfärdeligen ett Guds barn och dog med lugn i Guds sons tro, hvilket jag måste anse såom en verkan och frukt af det kära Guds ord, som förehades i skolan, och derföre tvingas jag att erkänna detsamma. Härmed var nu denna akten slut, och jag fick med kyrkoherden en beqväm skjuts hem till min skola igen. Jag arbetade derefter i skolan såsom förut. Stormen lade sig, ty den store majestätiske Guden sade ett gudomligt och allsmäktigt: Tig och var stilla!...

På 1850-talet var den älsklige v. pastorn Kjellberg skolrådsordförande inom Th[orsås] församling och skötte äfven pastorsexpeditionen. Han var en allvarligt nitälskande man och gjorde allt hvad göras kunde för befrämjandet af gudsfruktan, dygd och goda seder. På den tiden han skötte pastorsexpeditionen, hade han utrönt, att inom församlingen funnos trettio à fyratio personer, som alls intet kunde läsa i bok och till följd häraf ej heller blifvit konfirmerade till Herrans heliga nattvard, ehuru flera af dem voro öfver fyratio år. Om dessas vård drog pastor K. den ömmaste omsorg och för att få dem att lära sig det aldra nödvändigaste af innan- och utanläsning, anställde han en så kallad hedningaskola, som han dels af egna och dels af kommunalmedel bekostade. Jag blef af pastorn anmodad att antaga denna skola. Jag biföll utan betänkande hans begäran; men vid närmare öfvervägande af saken frestades jag att frånsäga mig detta uppdrag, emedan jag fann mig alldeles oduglig dertill. Ty att till undervisning emottaga något öfver trettio personer af båda könen, som knappt kände en enda bokstaf, och dertill ej voro vana vid någon lydnad, utan lefvat hela sitt lif i sjelfsvåld, svordom, fylleri, slagsmål och nästan alla grofva synder och laster

emot både Guds och menskliga lagar, så tygellöst, att flere af dem voro vådliga personer i det borgerliga samhället, det gjorde på mig ett så vemodigt intryck, att jag såg mig alldeles oskicklig till utförandet af mitt åtagna uppdrag, hvarföre jag bad om befrielse derifrån. Men pastorn ville ej medgifva afsägelse af uppdraget, utan lofvade att sjelf, så ofta som hans embetsgöromål medgåfvo, komma till skolan och vara mig behjelplig vid upprätthållandet af disciplinen m. m. Detta gaf mig mod.

Den snälle pastor K. var sjelf närvarande, då skolan sattes. Vid inskrifningen höll pastorn en hjertegripande förmaning, som djupt rörde mig och oss alla, som voro närvarande. Han ställde sitt tal isynnerhet till dem, som bevistat skolan, hvarvid han visade, att det var af kärlek till deras odödliga själar och omtanke om deras framtida väl, som vi hade anstält denna skola; och hoppades han, att de med undergifvenhet och lydnad ville emottaga och omfatta den undervisning, som nu en tid komme att meddelas dem. Jag vet nog, sade han, att det blir påkostande för eder, som ären så gamla, att såsom små barn sätta eder ned på skolbänken med abc-boken i hand för att lära eder det aldra nödvändigaste uti en innanläsning, men tröttnen ej, utan besinnen, att det är ingen skam att lära något, som är godt. Vi vilja hjelpas åt att gemensamt bedja till Gud, att han vill välsigna eder och gifva eder håg och lust till boken samt göra eder till lydiga och snälla lärjungar, att I härigenom mån fostras till nyttiga medlemmar i samhället och en gång blifva sälla och saliga innevånare i himmelen. Då skolen I evinnerligen tacka Gud och den han till allas vår frälsning sändt hafver Jesum Christum. Varen nu snälla och lydiga och tagen med tålamod och flit i akt den undervisning, som nu en tid kommer att meddelas eder. Detta gjorde åtminstone för tillfället ett ganska djupt intryck på dem, så att de syntes rätt böjda och villiga för saken. Derefter gjorde pastorn en hjertlig inträdesbön, tog ett gladt och vänligt afsked och gick ifrån skolan.

Nu var jag ensam med dessa många okunnige åldringar och började nu detta tunga arbete med mycken räddhåga, emedan jag fann mig alldeles öfverraskad af deras råa, styfva och otillgängliga sinnelag, och de dertill voro vresiga, buttra, oblyga och i högsta grad obildade samt näsvisa och gensvariga i ord och

handlingar. Den första veckan, eller första dagarna jag hade skolan, lät jag dem hållas, utan att jag sade någonting om eller med afseende på deras tillvägagående, för att jag så måtte lära känna skilnaden på dem efter deras olika naturanlag och medfödda hjertans mer eller mindre utbrytande vanart. Somliga af dem svuro och gåfvo sig den onde i våld på, att det för dem var alldeles omöjligt att lära sig läsa. Andra gräto och förbannade sina gamla, länge sedan döda föräldrar, som icke hade lärt dem läsa, medan de voro små. Andra åter tycktes vara något mera böjliga, men ansågo det tjena till rätt ingenting att lära sig läsa, man kunde taga sig fram i verlden lika bra det förutan; och för öfrigt, sade de, finnes det många menniskor, som kunna både läsa och skrifva och äro dock ingen bit bättre än vi, om icke i många fall värre. Det blef snart sagdt en förbistring ibland dem; de visste ej, huru de skulle göra. Ej högt, men tyst och i mjugg hörde jag, att de sig emellan talade om, att de skulle rymma ur skolan och det alla på en gång o. s. v. Så förgingo de första dagarne i skolan. Det gaf mig ej mycket hopp om att här kunna uträtta något godt ibland en sådan vild hop. Jag bad för mig sjelf till Gud om visdom och tålamod, om förstånd att kunna rättvist behandla dem; och sedan undervisade jag dem med tålamod, så godt jag kunde, utan att låta dem förstå det minsta missnöje, missmod eller hopplöshet. Jag sade blott gladt och vänligt: Det går nog, det ser jag; varen blott flitiga, den trägne vinner, säger det gamla ordspråket. Varen I lugna och arbeten, ty utan tålamod och arbete vinner man intet; den regeln hafven I nog erfarenhet af, aldrahelst I, som ären snickare och snälla träarbetare.

På lördagen talade jag första gången Guds ord till dem. Jag tog nyckeln ur skolsalsdörren, på det inga främmade personer måtte inkomma och störa oss....

När jag hade slutat mitt tal till dem och i bönen anbefallt oss Gudi, uppsteg en gammal man ibland dem och sade med tårar i ögonen: Hade vi vetat detta för trettio år tillbaka, så voro vi ej så djupt sjunkna i synd och laster, som vi nu äro. Jag sade: Gud ske tack och lof, I lefven ännu i nådatiden, det är ännu ej försent, den som råd lyder han är vis; derföre hör och lyd, allt kan förlåtas, rättas och hjelpas; bedjen till Gud, han kan gifva eder kraft härtill. Detta böjde så deras styfva sinnen,

att de med gladt mod och hjerta blefvo qvar i skolan samt med tålamod emottogo undervisning och äfven villigt, utan knot underkastade sig rätt allvarsamma tillrättavisningar. De fattade förtroende och kärlek till mig, hvilket visade sig deruti, att de ej på något sätt hvarken i ord eller handlingar ville göra något, som de förstodo kunde vara mig emot eller misshagligt. De flesta af dem voro mindre begåfvade och hade ovanligt klent minne och alltså ganska svårt vid att läsa såväl innantill i bok, som utantill; dock, med flit och mycket mödosamt arbete hunno vi likväl så långt, att de efter den långa tiden af tjugutvå veckor någorlunda hjelpligt kunde läsa i bok samt dertill lärde sig Luthers lilla katekes i hufvuddrag. Det var mången gång påkostande, ja hårdt pröfvande och förenadt med starka frestelser till otålighet och hopplöshet både för mig och dem; men vi muntrade oss med Guds ord, så godt vi kunde, och vår käre pastor K. kom esomoftast till oss, glad och vänlig, samt hade alltid något glädjande och uppmuntrande ord att säga oss. Stundom medförde han några gåfvor till uppehälle för dem under skoltiden. Detta pastorns kärleksfulla tillvägagående verkade genkärlek, så att de aldrig fruktade eller betogos af räddhåga, då pastorn gjorde oss ett besök, utan de emottogo honom med vördnad och glädje. Gud verkade så mycket genom sin anda med ordets kraft, att dessa hårda och i sina gamla syndvanor härdade menniskor ändå helt och hållet bortlade den fula och länge inöfvade vanan att svärja och missbruka Guds heliga namn samt iakttogo åtminstone yttre vördnad för Guds heliga ord och andeliga ting.

Emellertid lärde de så mycket, att pastor K. upptog dem uti sin nattvardsskola, der de vidare undervisades i Christendomens nödigaste stycken, och slutligen tillät han dem allesammans confirmeras för att för första gången begå Herrans heliga nattvard. Det var en gripande, högtidlig stund, då alla dessa gamla personer inför altaret i hela församlingens närvaro aflade sin trosbekännelse och med rörda hjertan högt och tydligt svarade på de frågor, som pastor K. framställde till dem, och de sedan strax derpå knäböjde kring altarringen och emottogo det heliga sakramentet.

Jörlanda 1851—1882.

Av f. d. läraren *J. Andersson*, Jörlanda (1894). Han berättar i annat sammanhang, att allmogen ansåg profana läsämnen vara »Romaner som ingalunda skulle omtalas. Biblisk historia borde icke heller läsas, ty den frågar inte presten efter när barnen skola läsa sig fram. Senare kunna de läsa sådant i Bibeln. — Stundom hände, att barnen togos ur skolan för denna orsak. [Jfr här bidraget om Tumbo.] Äfven tyckte man disciplinen vara för sträng. — Då 1850 års skolreglemente för socknen innehåller många för skolhistorisk forskning värdefulla uppgifter, må först avtryckas några paragrafer därur, enligt A:s avskrift.

§. 3. Hvarje barn som fyllt 7 år och fermt känner bokstäfverna är berättigadt att intagas i skolan, derifrån det utgår vid fyllda 12 års ålder. Undantag i dessa hänseenden kunna medgifvas efter Pastors beprövande.

§. 4. Både de barn som ämna begagna undervisningen i skolan, och de som af föräldrar hemma undervisas, skola hos skolläraren sig anmäla och af honom till ålder, namn, föräldrar och dåvarande kunskapsmått antecknas, och dervid uti inskrifningspenningar erlägga 8 skilling B:co af Torpare och backstugehjon samt 16 s. samma mynt af åboer, en gång för alla. Dessutom skall af hvarje barn som begagnar skolan, hvilken icke får af något barn utan skolstyrelsens bifall lemnas, terminligen erläggas en afgift af 16 sk. Bco likväl med iakttagande af hvad 4. §. 4 mom. rörande medellöshet föreskrifver.

§. 6. Undervisning meddelas i de uti Skolstadgans 6. §. 1. mom. och 7 §. föreskrifne kunskapsämnen sålunda, att barnen såvidt möjeligt är indelas i 4 klasser eller vid lika många bord. Wid nedersta hafva de sin plats som stafva och renläsa, dernäst de som undervisas i Christendom, dernäst de i ordningen som skrifva och räckna och öfverst de som läsa Historia och Geografi. De som Sysselsätta sig med 3 och 4 klassernas kunskapsämnen skola dessutom minst en timme hvarje dag föröka sin Christendomskunskap. Flickorna måga med sina Målsmäns tillåtelse från 3 & 4 klassens kunskapsämnen alldeles befrias.

§. 7. Med förhören i rotarne förfare Skolläraren sålunda: att han hvarannan lördag infinner sig i den rote der han sist höll Skola, för att i fortsatta lexor höra den rotens barn, samt dessutom i den mån han vidare förflyttar sig från en rote till en

annan, använder först Måndagen, sedan Måndagen och tisdagen, ändtligen Måndagen, Tisdagen och Onsdagen allt i månadens sista vecka till förhörs hållande, så att alltid fem rotar i Sender under fem Månader erhålla inalles fjorton förhör jemte det Skola hålles i en. Hvarje barn som fyllt 9 års ålder är föröfrigt pligtig att besöka Gudstjensten och åligger det Skolläraren att på måndagen vid Skolans början efterhöra hvad de af Gudstjensten kunnat fatta.

[Emellertid lyckades A. utverka att församlingen från 13/1 1852 indelades »blott» i sex skolrotar med sju veckors årlig undervisning i vardera. Enär den skolfria tiden blev för lång, lästes från 1858 en månad i var och en av de sex rotarna, senare i fem rotar (en månad pr halvår). Avgången vid 12 år uppsköts 1858 till konfirmationstiden.]

Härmed några anteckningar ur minnet med tillhjelp af min gamla förvarade Skolkatalog.

Den 20/10 1851 började jag undervisa i denna församling med 2:dra Skolrotens barn, hvarvid sig infunno 15 barn. Efter en månad flyttades Skolan till nästa rote, der 13 barn samlades; af alla dessa på båda ställena undervisades endast en i räkning och 4 i skrifning. Det var så ojemn Skolgång, att 7 af dessa icke gingo stort mer än halfva tiden; fem voro frånvarande vid årsexamen, som af presten hölls i påföljande Juli månad. Efter Julferien skulle nu skolan åter börja den 15 Januari 1852. Men skolrum kunde icke anskaffas af Skolstyrelseledamoten på något ställe inom 3:dje Skolroten, hvadan skolan blef inflyttad på en af hafvet kringfluten Ö, bebodd af 2 bönder, hvaraf den ena hade två barn i Skolåldren och derföre fann det vara beqvämt för sig att taga skolan. Här pågick denna i sju veckor till liten eller ingen nytta för rotens barn, som ej kunde komma öfver sundet eller gå den långa vägen i en sträng vinter. Af vid stranden närboende torpares barn infunno sig 14. Om nu obelägenhet, vinter och ovilja slogo sig tillsammans, så må ej undras öfver dessa barns ojemna Skolgång, hvarföre också endast 5 barn fingo undervisning hela tiden; de öfrige slutade Skolan utan lof med mindre och mindre skolgång ända till blott två veckor. Här undervisades endast tre barn i Skrifning. Med skäl kan undras öfver att läraren icke öfvade alla barnen i Skrifning; men ingen skrifmateriel fanns,

icke ens skriftaflor förmåddes man anskaffa, emedan att lära sig Skrifva och räkna ansågs af folket vara öfverflöd eller till ingen nytta; föräldrarne kunde det icke sjelfva, och ändå hade det gått lika bra; »våra barn skall inga Herrar bli», sade de. Ej återkom skolan till denna rote förr än påföljande året. Efter de sju veckor, man varit så godt som overksam, inspärrad på den lilla Ön, fick man flytta i land till fjärde Skolroten, der icke heller Skolrum kunde anskaffas utan genom utlyst och hållen entrepenad auktion, der den minstbjudande stadnade vid lägsta anbudet och upplät sitt stugorum. Hit samlades 33 barn; alla sysselsattes med läsning; endast 4 af dem också med skrifning. Också här blef barnens skolgång så ojemn, att endast 12 gingo alla 7 veckorna. De öfriga slutade skolan utan lof med allt mindre och mindre Skolgång för en hvar. Öfver allt uppmanades barnen bedja läraren om skollof, men det åtlyddes ej, emedan föräldrar och målsmän ansågo det vara under sin värdighet och sjelfve höllo läraren för sin tjenare som var dem lydnad skyldig såsom de vore vande att behandla förut anlitade gamle orkeslöse gubbar och gummor till deras barns lärare.

Härifrån till 5:te Skolroten, der rum godvilligt lemnats. Endast 10 barn infunno sig här, bland hvilka en öfvades i Skrifning. Alla voro då och då frånvarande utan lof.

Nu till 6:te roten, dit 16 barn kommo till skolan. Sex af dem undervisades i skrifning, fem voro frånvarande från 3 till 2 veckor utan tillåtelse.

Den 1 September 1852 var nu turen att förflytta sig till 1:sta Skolroten för första gången, der min företrädare slutat. Här samlades 15 barn, af hvilka ingen undervisades i skrifning. Äfven här var skolgången ojemn, så att endast 5 barn kommo hela tiden; de öfrige var mer och mindre borta utan lof ända till och med 3 veckor.

Så hade jag nu öfverfarit hela socknens alla sex rotar. Ej underligt att min företrädare lemnat arbetsfältet redan efter två år. Jag skulle också velat nu så göra, om jag kunnat.

På årsdagen af den dag jag först började skolan i 2:dra roten var jag nu åter der den 20 Oktober 1852 för andra gången, då 17 barn ankommo i Skolan. Blott 2 af dem undervisades i skrifning. Skolgången lika ojemn som första gången.

Inom Skolrotarne voro många flera barn i Skolåldern (under 12 år) än som i skolan sig infunno; endast de kommo som det behagade; de öfrige uteblefvo; det var som det varit för dem fritt, och ingen brydde sig derom. Skolstyrelse sågs aldrig till; väl uppmanade presten till flitigare skolgång vid examina och husförhör, men det åhörde man utan synnerlig verkan och Skolgången förblef som den var i 7 års tid utan besök af ordförande eller Skolstyrelseledamot (ordföranden var gammal). Det hände, att man i flera dagar, ja veckor fick sitta med endast några barn; då kändes tiden lång; det var enformigt och overksamt för en yngling med friska krafter. Då jag uppmanade till skolgång, troddes det vara till min egen fördel och svarades, »att de ha annat att låta barnen göra». Skolläraren egde ju ingen makt; icke heller fick han vara med vid Skolrådets sammanträden.

Hur kunde man lefva på den stadgade lönen, 400 kronor, i ett för allt; husrum, kofoder och vedbrand inberäknadt för 10 månaders läsning? Det hade någorlunda gått med största Sparsamhet, om tiderna varit sådana som före 1850-talet; men priserna stegrades på allting oerhört år ifrån år under hela 50-talet, oaktat Skördarna voro så rika, att jordbrukarne kunde skurit guld med täljknifvar, om de tagit sig i akt och icke låtit yppighet taga öfverhanden. För en person med familj och en skollärarelön var det omöjligt att lefva utan skuldsättning. Jag ägde familj och hade inköpt ett litet boningshus, hvarpå jag fick skuld som skulle räntas. Någon biförtjenst utom skolan fans icke, inte häller kunde det gifvas tid till att sköta en sådan. Detta insåg en del af sockneboarne och bad mig begära en sockenstämma, hvarvid de ville för sin del bevilja en kappe råg på hvarje 1/4 mantal i lönetillskott. Som socknen består af 42 hela mantal, skulle detta kunna utgöra 5 Tunnor. Stämman begärdes och hölls, det begärda beviljades. Men innan klagotidens utgång hölls mantalsskrifning på gästgifvaregården. Några hade förskaffat sig en klagoskrift, hvarunder det vid detta tillfälle var lätt att samla namnteckningar, och så öfverklagades stämmans beslut. Ny stämma utlystes för att höra de icke klagande och att inkomma med förklaring. — Stämman var stormig. Jag afsade mig därför deras råg, och dermed förföll saken.

Ändtligen började det ljusna till bättre förhållanden och fram-

gång, i det att hit kom en ny, nitisk och sträng Kyrkoherde. Den gamles Adjunkter brydde sig ej om Skolan och icke fanns det Skol-Inspektörer på den tiden. Denne driftige kyrkoherde kunde sätta russel i folket, hvilket var väl behöfligt; med sin stora talareförmåga satte han folket i rörelse, så att det på alla vägar hvimlade af kyrkobesökare på Söndagarne. Så kom husförhörstiden, då alla gamla och unga måste sig infinna; ingen kunde undfly att läsa på husförhören, till och med Skollärarne måste läsa för att, såsom han sig uttryckte, visa folket huru de borde läsa. Detta var ovant och påkostande för de gamle, ty förut var det endast barn och tjenstefolk, som läste. Okunnighet uppdagades nu i innanläsningsfärdighet såväl bland gamla som ungdom, och mången kunde intet kanske af rädsla och förvirring af pastors skarpa förevitelser som ofta nästan gingo till öfverdrift. Detta verkade godt för skolan; ty folket började inse att deras barn borde lära så att de skulle kunna reda sig vid sådana tillfällen samt slippa till nattvarden för den stränge presten. Han befordrade ock de gamle genglömmingarne till Skolan, så att de kunde blifva konfirmerade. Han var ock den förste, som här fordrade Afgångsbetyg från Skolan af sina läsbarn vid deras inskrifning. Saknades sådana, fingo de unga ej gå det året utan skulle först bevista Skolan. Skolgången blef därigenom mer och mer allmän och jemn, så att rummen blefvo öfverfulla — stundom ända till 50 barn inpackade i en vanlig bondstuga.

Då Skolåldern sålunda blef framflyttad till konfirmationstiden, ökades de Skolpligtiges antal till cirka 400, hvadan man omsider insåg behofvet af en Småbarnslärare, som ensam skulle ha de mindre barnen om hand. Så skedde efter något motstånd; den driftige ordföranden dref det lätt igenom och en person, som var född inom Socknen och varit Seminarie elev en liten tid, antogs med 150 kronors årlig lön samt 1 kr. 50 öre i månaden för hvarje barn som hade råd att betala. Nu gick Skolan utmärkt bra efter omständigheterna ett års tid, synnerligast uti Innan- och utanläsningsfärdighet. Två katekeser fordrades: Lindbloms och Schartaus, ja till och med Bergqvists, samt Barths bibl. historia. De fleste af folkskolans barn skaffade sig taflor, papper och bläck, så att räkning och skrifning blefvo allmännare öfvade. Ett och annat

af de öfrige Skolämnena lästes af dem som dertill hade lust och som sjelfve anskaffade böcker.

Den antagne Småbarnsläraren företog sig att hålla predikosammankomster (de första man här i orten hört utaf) och denna lekmanna verksamhet hyllades af den nye kyrkoherden. Småbarnsläraren fick stort insteg och bifall så att åhörareskarorna ökades genom hans sätt att vara och genom att han kunde fängsla dem enfalldigom med god talförmåga och med ett så godt minne, att han kunde läsa upp sina utanlexor ur Gezelii bibelverk. För öfrigt var han mycket okunnig. Till denne »presterligt lärde» och Gudfruktige Skollärare drogos nu barnen så, att Skolrummen i rotarne blefvo fullpackade och han med sin månatliga inkomst erhöll en ganska vacker årslön. Äfven i hans skola inflyttades ett långbord och barnen sutto deromkring så många som fingo plats; de öfrige sutto hvar som hälst hoppackade på bräder. Så satte han en stol midt på bordet och sig sjelf uppå Stolen, läsande, förklarande och predikande hela dagen.

Wid raster och andra fristunder var han alltid med och ställde till hvarjehanda lekar; kälkåkning och snöbollskastning öfvades, och barnen fingo lära sig simma. — Men efter hand genomskådades han och skildes slutligen från sin plats. Efter honom kom en annan af samma slag men blef icke gammal här; folket släppte till sist icke till skolrum för honom. Derefter ett par andra ynglingar efter hvarandra, som sedan togo examen och blefvo skickliga lärare annorstädes; sedan dess ha vi haft lärarinnor.

Till mycken skada för skolan i många afseenden flyttade efter allt för få år den nye kyrkoherden [Skarstedt, till teol. professur]; han var en lärdare man än vara blott landtprest och vi fick så en annan herde. Denne måste efter få år för sjuklighet alltid hålla sig med Adjunkter, hvilka ofta ombyttes så att ett stort antal sådana varit under tidernas längd, och ingen af dem har ansett sig skyldig besöka Skolan eller ha med den att göra, emedan de icke haft pastoralvården om hand.

Oaktadt motstånd och många svårigheter gick dock Skolan så småningom framåt med folkskol-Inspektörers kraftiga medverkan; fyra Småbarnslärarinnor ambulera mellan gårdarne ur hus i hus hvar i sitt distrikt och den egentliga folkskolan kom sent omsider under eget tak.

Ur rektor B. C. Rodhes självbiografi.

Meddelanden upptecknade av överläraren *Joh:s Johansson*, Gbg (1889). Befryndad med prästsläkten R. ämnade även B. C. R:s far bli präst, men då hans farbror hastigt dog, återvände han från resan till Lund och blev lantbrukare i Gunnarp i östra Halland. B. C. R. föddes 1834 (då modern var 47½ år). Han blev lärare vid Göteborgs folkskola samt rektor för en privatskola och ett småskoleseminarium. Läroboksförfattare. Avled 1897. — Rodhes skildring av hur han ej begrep predikan i kyrkan och huru han fick lust att lära sig skriva har motsvarigheter i von Rochows framställning om allmogens gagn av kyrkobesök c:a 1772 respektive Rousseaus Emiles begynnande lust att lära läsa. Jfr med varandra följderna för Rousseau och Rodhe av att ha förlorat sin mor under de första barnaåren. I *K. L. Larsén* B. C. Rodhe (som huvudsakligen är ett referat av R:s självbiografi, utan att detta nämnes) yttras om tillverkningen av bläck sid. 6 not 1: »Om man utprässar saften ur de äppleformade utväksterna på en del ekblad och lägger några rostiga järnbitar däri, så förvandlas den om några dagar till ett icke så oävet skrifbläck». — Rodhes uppdrag att skriva kärleksbrev för drängar och pigor ger belysning åt det i riksdagen 1841 och ofta eljest hörda påståendet att skrivundervisning vore onödig (i synnerhet för flickor. Varför i synnerhet för dessa?); den skulle blott leda till avfattande av kärleksbrev och klagoskrivelser. Den tidiga övningen i att skriva nämnda slags brev kom R. sedan väl till pass, då hans högstegna brev av dylik art fingo passera såsom uppsatser i modersmålet inför seminarierektorn! Alltså ett stöd för Comenii sats, att alla böra lära allt?

När jag var 6 ½ à 7 år gammal, började man lära mig att läsa innantill. Efter mina syskon ärfde jag en abcbok med några få bastanta blad och en tupp på sista sidan. Tidigt en morgon skulle läsningen börja. Far satt framför boken med en pekpinne i handen och en käpp vid sidan. När jag icke lärde fort nog, fick jag smaka på käppen. Han hade tydligen icke minsta tålamod såsom lärare. Han fruktade, att det skulle gå med mig på samma sätt som med bror Sven, hvilken varit trög vid boken och frestat fars tålamod. Min första lektion slutade så, att jag blef utkörd på gården i den tidiga morgonen, emedan jag ej hastigt nog lärde känna bokstäfverna. Begynnelsen af min bekantskap med boken var derför mindre nöjsam och aflopp ej utan tårar. När bror Magnus, som alltid var öm mot mig, erfor detta, åtog han sig villigt min undervisning. Han sökte uppmuntra mig i stället för

att skrämma mig. Dag för dag gjorde jag framsteg, och den snälle tuppen värpte åt mig socker- och lakritsbitar, en gång till och med en tvåstyfver, som var så varm, att papperet var litet svedt. Ganska fort lärde jag känna bokstäfverna, vidare att lägga ihop b a säger ba, b o säger bo osv., och man betraktade mig snart nog som ett underbarn till följd af mina snabba framsteg. Sedan jag kommit till slutet af abcboken, sattes katekesen i min hand. Bibel fans i huset men brukades sällan. Lilla katekesens utanläsning var den svåraste nöten att knäcka. Sedan lärde jag stora katekesen genom att läsa ett stycke hvarje dag. När jag var sju år, anmäldes vid husförhöret, att jag kunde lilla katekesen. Två år efter det jag börjat vid boken, dvs. då jag var omkr. åtta år, kunde jag hela katekesen utan bibelspråk. På den tiden ansågs det af mindre vigt att memorera bibelspråken, blott de egentliga styckena kunde upprabblas med en förfärande fart. Då ansågs allt godt och väl rörande kristendomskunskapen.

Husförhören voro af betydenhet och vållade ej litet bryderi frampå hösten. De, som hade tidigt utvecklade och läskunniga barn, glömde ej att pråla med dem vid husförhören. Dessa höllos i Oktober och i början af November. Efter skörden måste en hvar och i synnerhet de unga gripa till den kanske hela året försummade boken och läsa öfver för att ej stå med skammen inför presten. Hade man en rigtigt nitisk prest, voro icke ens de gifte och äldre säkra för frågor. I synnerhet skulle alla ogifta deran. Derför hördes mycket rabblande och förhörande i katekesen under höstqvällarne.

Dagen, som var ett slags högtid i nejden, var inne. Familjerna samlades i den bestämda gården, der det stundom blef mägta trångt. Presten satte sig i högsätet, och böckerna öppnades. Husfäderna gjorde reda för sig och de sina angående flyttning, tjenstefolk, o. d. Så examinerades i innanläsning och katekes efter ålder. Man läste innantill i bibeln några verser, derpå utantill ett stycke i katekesen. Den, som läste utan att stappla och dertill ljudligt, så att alla hörde det, ansågs som en stor förmåga. Så läste jag redan vid mitt första husförhör. Alla lyssnade ljudlöst. Derpå hviskade någon: »Han skall bli prest.» Presten berömde mig med några ord, såsom alltid var fallet, då yngre barn väl kunde sina stycken. Tydligt är, att jag härigenom beredde far och syskon

glädje. — Kom deremot någon fram, som stapplade och ej kunde läsa, ansågs det som en förskräcklig skam, och den, som råkade ut för detta missöde, var brännmärkt för rätt lång tid. Mången eljest i det dagliga lifvet morsk dräng eller jänta blef på detta sätt grundligt stukad vid husförhören. I händelse någon befans vara särdeles okunnig, uteslöts han tills vidare från nattvarden och kallades enskildt till presten. Föll det någon sträng prest in att äfven förhöra de gamle, väckte det bitterhet. Man fick höra hvarjehanda ursäkter om dålig syn, glömda glasögon osv. Slutligen företogs ett mer allmänt förhör, hvarvid den, som var mest »bibelsprängd», gjorde lycka. Akten slutades med kalas, hvarvid den svenska nektarn flödade i rikt mått, så att många lemnade stället grundligt förplägade och »smorda». Detta ansågs ingalunda såsom ett opassande slutackord. Gammal sedvänja hade gifvit helgd åt supningen, och olycklig hade den varit, som gifvit hus åt dagens förrättning, om han ej slutat mödorna vid boken med riklig förplägning af mat och bränvin.

Vid denna tid började jag blifva mycket rädd för helvetet. Presterna predikade då mycket om fördömelsen samt om vigten af att göra goda gerningar. Denna fruktan kunde likväl ej afhålla mig från sällskap med äldre gossar, som lärde mig att spela kort. Jag fann nöje deruti, men vågade aldrig gå till sängs om qvällarne, då jag haft kortspel för mig om dagen, innan jag gjort bot på det sättet, att jag läst aftonbönen i psalmboken och dertill alla aftonpsalmerna, från 432 till 444, hvilka jag alltsedan haft i minnet. Detta ålade jag mig sjelf såsom en botöfning och ett straff. Bland min omgifning märkte jag, att man lade vigt vid att läsa mycket men ej vid sättet, huru man läste. Om qvällarne och om söndagen lästes andeliga böcker i mitt hem. Predikan i kyrkan eller postillan förstod jag ej; derför tröttade den mig. Då jag var tvungen att stilla åhöra uppläsandet af en sådan hemma, spanade jag alltid efter vid bladens vändande, om ej tecken till slutet skulle synas, och det för mig käraste ordet i hela föredraget var — amen. Likväl föresatte jag mig att läsa ut hela bibeln. Jag ville ej vara sämre än en god vän, en annan gosse, som berömde sig af ha läst ut bibeln två gånger.

Före mitt tionde år kom ej skolgång i fråga. Far var ju temligen studerad och ansågs af allmogen såsom en lärd man.

Hans subtraktioner och additioner med krita eller kol på brädlappar väckte stor förvåning hos bönderna. Men det föll honom icke in att lära sina barn att skrifva och räkna.

En främmande herre gaf mig en 32-skilling af silfver. Gåfvan gladde mig mycket, ty den satte mig i stånd att erhålla en griffeltafla att skrifva på. Bror Erik tjenade å en herregård och skref emellanåt bref hem. Likaså en syster, som hade tjenst i Falkenberg. När jag såg deras okonstlade bref, intogs jag af stor längtan att lära skrifkonsten. Lätt var ej att skaffa papper. Jag tillbytte mig sådant för utslitna linnebyxor. Af bror Erik tillbytte jag mig litet papper för en snara i skogen. Bläck tillverkade jag sjelf af ekäpple och substans. Gåspenna var det ej svårt att anskaffa. Så började jag skrifva med systers bref till förskrift. Då jag fullskrifvit papperet och ej kunde få nytt sådant, hittade jag på att tvätta bort skriften och torka papperet för att skrifva på nytt. Bläcket var ej bättre, än att detta gick för sig; men papperet stod ej ut med många tvättningar, innan det gick sönder. Det var derför ingen ringa fröjd att ha pengar till en tafla. En granne, som gjorde en stadsresa, köpte en sådan åt mig för 3 daler. Nu kunde jag skrifva, så mycket jag ville, och stryka ut det igen.

Alldenstund min moder dog, då jag var sex år, har jag ej under min uppväxt haft lyckan att värmas och mogna under inverkan af en moders kärlek. Senare har jag lärt mig förstå, att det möjligen i min egen karakter varit brist på värme och hängifvenhet till följd deraf, att jag under karaktersutvecklingen varit i saknad af min moder. Det är tydligtvis en större skada för barnens sunda utveckling, om de vid tidiga år förlora sin moder, än om fadern ryckes ifrån dem. Det visar sig mången gång, att en fader, hvilken står ensam såsom sina barns uppfostrare, äfven med god vilja och godt förstånd att fostra dem till goda menniskor och medborgare, i många fall står der villrådig och handfallen i jemförelse med en moder, som visserligen saknar mannens kraft, men å andra sidan är i besittning af just det, hvilket barnet mest och bäst behöfver: kärlek, hängifvenhet och uthållighet. Viljekraft och godt förstånd äro betydelsefulla faktorer i barnuppfostran, men hjertat är hufvudsaken och den förnämsta driffjedern. Qvinnan är ju vanligen i afseende på hjerta och känsla bättre utrustad än mannen, hvarför ock barnen med mer innerlighet och förtroende sluta sig till modern än till fadern. Bandet mellan henne och barnen är ömmare och starkare; de förstå henne bättre och hon förstår dem bättre än de fadern och han dem. Låt vara, att isynnerhet sönerna lida men genom saknaden af en faders kraftiga ledning, och att de under moderns vård blifva olydige, till och med trotsige och sjelfsvåldige; de mottaga likväl i hjertats djup intryck af modersvärman, hvarigenom de förr eller senare bildas till i allmänhet goda och ädla karakterer med känsla för det goda och sanna. En moders böner och tårar, en moders lågande, oegennyttiga hängifvenhet äro krafter, som verka nästan omotståndligt.

I min egen skola har jag sett flera bevis för den satsen, att det är olyckligt för gossar, som under karaktersutvecklingen sakna en moders ledning. Sådana gossar äro vid 12—14 års ålder alltid mer »bångstyrige» och svårhandterlige än andre. Derjemte äro de vacklande, ostadige såsom löf för vinden. Deras lif och sätt att vara förete en tydlig brist på hållning och styrsel, äfven om de ha en ganska kraftfull fader.

I tioårsåldern, då jag enligt tidens sed skulle välja yrke, kom jag i lära hos en kringvandrande skomakare. Denne fruktade blott, att jag skulle vara för klen att bära lästknippan mellan gårdarne samt att tilldraga becktråden hårdt nog. Mästaren tog mig på försök. Första stationen på min bana såsom lärgosse var på herrgården Sotanäs. Här arbetades 14 dagar, och jag genomgick mycken exercis för att lära pli. Gåendet till bordet skedde efter ålder. Lärgossen fick sist börja äta men skulle först vara färdig med måltiden. Deraf hände, att jag mer än en gång nödgades lägga skedan, innan jag var mätt. Äfven i andra fall stod den yngste lärlingen under sträng tukt. Glömde han någon gång iakttagandet af de ofta småaktiga reglerna, så dansade snart spannremmen på hans rygg. Mitt prof aflopp så, att jag ansågs för klen att beherska becktråden. Sista försöket bestod i att bära den ganska tunga, dinglande lästknippan vid affärden från Sotanäs. Vi hade nära en mil att vandra på en söndag. Med svett och möda knogade jag åstad uppbjudande alla krafter men dignade under bördan. Jag blef derför ej aktad värdig att längre sträfva

efter färdighet i skomakareyrket. Mästaren rådde mig att blifva skräddare, emedan det vore lättare och jag hade lätt för att lära.

Detta kunde ju anses så mycket lämpligare, som jag hade en svåger, hvilken ansågs som en skicklig skräddare. Jag kom i lära hos honom men kom ur askan i elden. Min svåger var känd såsom drinkare, slagskämpe och orostiftare och trodde sig kunna behandla mig helt godtyckligt. Ganska oförskyldt fick jag mången gång uppbära hugg och slag. Då det var brådtom med arbete, hölls nattvak, hvari den ännu ej elfvaårige lärgossen måste deltaga. En gång, då jag under nattarbetet blef sömnig och nickade, slog han mig obarmhertigt med alnen.

Konfirmationen söktes så tidigt som möjligt, redan då jag var på fjortonde året, på det jag skulle kunna skaffa mig annan plats. För att kunna behålla mig längre sökte min mästare försena min konfirmation, samt hindra mig att läsa öfver katekesen och att gå ordentligt till presten. Att under arbetstiden få någon stund till öfverläsning, var ej att tänka på. Jag hade något öfver två mils väg till presten. De dagar, jag skulle vandra till honom, måste jag stå upp kl. 3 eller 4 på morgonen för att hinna till kyrkan kl. 10 f. m. På vägen läste jag öfver mina stycken, medan jag tog en eller annan rast.

[Sedan tjänade jag dräng på flera ställen, slet mycket ondt och nödgades ofta lefva i dåligt sällskap.] Oupphörligt kände jag åtrå efter att bli något annat än bonddräng. Under årens lopp hade jag på de knappt tillmätta lediga stunderna lärt mig skrifva och räkna. I räkning hade jag hunnit till bråk. Under tjensten på Löfås pumpade jag husbondens son, som gick i skola, så att han måste meddela mig åtskilligt af sitt vetande. Redan innan jag kom till Frölunda, var jag anlitad att skrifva bref, reverser o. d. Stundom fick jag till och med uppsätta kärleksbref för drängar och pigor. Äran var dervid den enda förtjensten. Inom en anspråkslös krets hade jag förvärfvat anseende såsom »lärd» och ett »godt hufvud». På Tofta hade jag i uppdrag att läsa högt för hela familjen om söndagarne.

[Jag blef år 1853 fabriksarbetare i Mölndal, sedan förman vid maskinafdelningen i ett pappersbruk i Motala, så förman i Mölndal. Samtidigt blef jag »läsare». Armodet bland arbetarna i M.] närdes af kroglif och dryckenskap; råhet och laster herskade

allmänt. Stora skaror af barn lemnades utan god uppfostran och undervisning. Jag kände mig manad att inrätta en söndagsskola och begärde derför af disponenten O. Brusewitz vid Korndal tillstånd att härtill ett par timmar hvarje söndagseftermiddag få använda en sal, som eljest af folket brukades till dans och andra förlustelser. Min begäran bifölls med det vilkor, att jag skulle vakta mig för brott mot konventikelplakatet, som då ännu var lag, fast det allmänt bröts. Hos några föräldrar anhöll jag, att deras barn måtte få komma i söndagsskolan, der jag ville läsa Guds ord med dem. Somliga ansågo det bra, somliga undrade, om det kunde vara rätt; af en tredje part hölls jag för en mormon, för hvilken man måste fly som för en pestsmittad. Första söndagen var barnantalet ej synnerligen stort, sedermera växte det rätt hastigt och blef slutligen allt för stort. Barnen funno det nöjsamt, föräldrarna blefvo allt mer förtroliga med saken, och några af dem tyckte sig märka, att deras barn blefvo snällare genom undervisningen. Somlige föräldrar undrade storligen, hvad som förehades i skolan, och de begärde att få höra på. Detta beviljades så mycket hellre, som vissa personer, hvilka likväl ville anses fromma, tydde saken till det värsta samt utspredo de galnaste och orimligaste rykten om mig.

Lokalen blef för trång, barnantalet för stort. Att jag ej hindrat det senare, fann jag sedan oklokt. Ty en söndagsskollärare bör ej ha flera barn i sin klass, än han med lätthet kan lära att känna, besöka i hemmet och öfvervaka i skolan. Jag hade stundom inemot 200 barn. Bland dem kommo många endast för att göra buller och stoja. Under läsningen höllo sig alla rätt stilla, men vid utgåendet upphäfde en del okynnige pojkar ett vildt skrän. Jag bad och förmanade men förgäfves. Jag grämde mig mycket deröfver, bad Gud om hjelp och råd, beslöt att än en gång göra allvarliga föreställningar och, om äfven de befunnes fruktlösa, inställa skolan. Detta kungjorde jag följ. söndag jemte det jag på det bevekligaste förehöll barnen det oskickliga i deras beteende. Fåfäng möda! Då de illa uppfostrade gossarne kommit väl utom dörren, läto de höra samma tjut och oljud. Med smärta måste jag då ge till känna, att skolan var upplöst. Snart fann jag, att detta beslut var förhastadt. Jag råkade några flickor, som gått i söndagsskolan, och de förebrådde mig mildt med tårar i ögonen, för det jag

gjort slut på dessa tillfällen att betrakta Guds ord. »Ni vet icke», sade en af dem, »att flera blifvit gripna af Guds ord och älska Frälsaren. Vi ha nu varit tillsamman och bedt Gud, att han ej måtte tillåta er att sluta med skolan.» Dessa ord kommo mig att glömma de lidna vedervärdigheterna, och jag fortsatte skolan med tacksamhet mot Herren, som tycktes välsigna arbetet.

Innan jag reste från Mölndal vid min första anställning derstädes, åhörde jag flitigt prestmän, som hade namn om sig att vara redlige lärare. Då jag nu återkommit och hade fullt allvar med angelägenheten om Guds ords hörande och görande, trodde jag, att jag skulle finna mina gamla kamrater på kyrkovägen vid samma håg och sinne. Men häri fann jag mig fullständigt besviken. Ingen ansåg mig mer farlig och förvillad än desse, som flitigast besökte kyrkan. De varnade folk för mig såsom för en obotlig villoande, ja, en qvinna lärer hafva yttrat, att hon lika gerna ville se djefvulen som mig. Sådane ifrare för hvad de ansågo vara renlärighet, trodde sig säkerligen göra Gud en tjenst genom att anklaga mig för presterna. Till följd deraf infunno sig tvenne prestmän emellanåt i min skola och hörde på, nemligen då varande komministern i församlingen, S. Ingman, samt J. P. Hagstedt, skolprest vid Götiska förbundets skola. De sade litet eller intet, hade intet att anmärka emot det jag lärde barnen, men något emot form och framställningssätt. Mest orätt förekom dem det, att jag ej skriftligen upptecknat, hvad jag talade för barnen. Med anledning af hvad som sedan följde, förmodar jag, att jag yttrat något, som de missförstått. Jag blef af dem anklagad för domprosten Thomander, församlingens kyrkoherde, i akt och mening, att jag skulle ställas till ansvar för brott mot konventikelplakatet. Domprosten förekallade mig och yttrade: »Enligt min embetspligt har jag förekallat er, emedan ni är anklagad för edra andliga sammankomster i Mölndal. Kan ni fela och taga miste, då ni talar till folket om andliga ting»? Jag svarade: »Ja visserligen, om icke Herren bevarar mig.» Han: »Ni har blifvit åklagad för att utgifva er såsom ofelbar i ord och lärdomar. Ni känner apostelns ord: »Den, som icke felar på ett ord, han är en fullkommen man.» Ni erkänner då, att det kan hända er att taga miste?» Jag bejakade det villigt. Slutligen yttrade domprosten: »Har ni kännedom derom, att ni kan fela och taga miste, så bed

Gud lära och leda eder. Jag önskar en god fortgång i eder verksamhet. Ni är väl behöflig på den mörka orten.» Vidare rådde han mig att läsa Marci evangelium med folket och dess barn. Med ett kraftigt handtag bjöd han mig farväl och välkommen åter, i fall jag det önskade. Så slutade denna märkliga ransakning om mitt förmenta lagbrott.

[Genom sjukdom blef jag utan plats. År 1858] blef lärarebefattningen vid fabriksskolan i Mölndal ledig. Ingen lärare fans genast att tillgå. Somlige af barnens föräldrar anhöllo hos domprosten Wieselgren, att jag måtte antagas till lärarebefattningen. Jag kom i val och qval. [En erbjuden plats vid Nyqvarns pappersbruk vid Stockholm] var förenad med goda löneförmåner, lärarebefattningen var ej aflönad med mer än 25 kr. i månaden. Man skulle läsa med fabriksbarnen om qvällarne, med yngre barn om dagarne, för hvilket senare arbete hvarje barn skulle erlägga 25 öre i veckan. Att vara lärare för folkets barn var ej den tiden förenadt med något anseende. Dertill användes ofta ännu sådana personer, som ej dugde till annat: afsigkomne studerande, uttjente soldater och dylika. För min del hade jag aldrig känt någon böjelse att blifva folkskollärare; snarare hade jag varit benägen att se sådane öfver axeln. Huru skulle jag bete mig? Domprost Wieselgren sade: »Gör ni, såsom jag alltid har gjort! Då en dörr öppnats på glänt för mig, har jag gått in, så långt jag kunnat; under tiden har den kanske öppnats på vid gafvel. Gör ni på samma sätt; antag platsen tills vidare!» — Jag följde rådet.

Lärjungarna i denna skola voro i hög grad illa anskrifna för elakhet och okynne. Förre läraren hade varit en drinkare och blifvit afskedad för oärlighet. Med somliga af barnen och deras föräldrar var jag bekant, sedan jag höll söndagsskola i Mölndal. Jag sökte vinna barnens förtroende genom att visa dem vänlighet och förtroende. Och snart nog vann jag, hvad jag sökte; föräldrar och barn vunno mig, så att, då jag i början af Maj skulle resa till Stockholm, kändes det mig svårt att skiljas från dem. Jag kom åter i val och qval. Slutet af öfverläggningen blef, att jag afsade mig den erbjudna platsen i Stockholm och fortsatte lärareverksamheten i Mölndal. Sådan var den enkla anledningen till att jag kom att egna mig åt lärarekallet.

Med barn, som börjat arbeta vid fabrikerna, läste jag tidigt om morgnarne eller vissa qvällar. Under vanliga skoltimmar för- och eftermiddagar läste jag med andra barn. De qvällar, då ingen fabriksskola hölls, ledde jag bibelläsning och andaktsstunder för arbetarne; om söndagarne kl. 2 höll jag söndagsskola, kl. 5 e. m. bibelbetraktelse. Guds ords förkunnande välsignades bland folket. Rätt många blefvo omvända, i synnerhet bland männen och bland dem några bland förmännen och sådane, som voro räknade för något. Följderna blefvo de vanliga: mycket buller, försmädelse och förföljelse för ordets skull. Man ville hafva mig bort såsom en folkförvillare. Mina svåraste vedersakare voro att finna bland de s. k. schartauanerne. En af de mer framstående af dem vid namn Kjellman enade sig med några andre att mot mig uppegga dåvarande disponenten D. O. Francke vid Korndals fabrik; det var nemligen vid denna fabrik, som hvardagsskolan hölls. En lördag i Februari 1859 under ett förfärligt oväder kom bud från hr F., att jag genast skulle möta honom på kontoret. Jag mottogs med en skarp blick och följande ord: »Jag hör, att ni är läsare. Ni får ej vistas på platsen en timme vidare; ingen får härbergera er öfver natten. Bort ofördröjligen!» Det var ord och inga visor. Jag fick ej säga ett ord till mitt försvar. Såsom ett ljufligt balsam för mitt hjerta rann mig i hågen detta ord: »Salig är den, som icke förargas i mig.» I snöslask och yrväder måste jag genast vandra till Göteborg. Min afsigt var att gå till församlingens kyrkoherde domprost Wieselgren och omtala min förvisning. Men han var sjuk och kunde ej träffas. Våt, skälfvande och nedslagen gick jag till pastor Collianders bostad. Han var bortrest från staden för ett par veckor. Jag gick då till Domkyrkans pastorsexpedition och bad v. pastor Hegardt att till domprosten framföra mitt ärende. Pastor H. hörde visserligen till de mer hofsamme bland dem, som höllo mig för en villoande, men visade mig likväl vid detta tillfälle deltagande och ömhet. Han sade: »Icke böra de väl få vara hedningar i Mölndal heller; jag skall gå upp till domprosten och tala med honom om saken.» Efter en stund återkom han, skref ett bref till herr Francke, under hvilket domprosten satte sitt namn. Jag fick tillsägelse att uppsöka herr F. på hans kontor i staden och lemna detta bref. Jag råkade den strænge

herrn och framräckte brefvet. Han läste det, och med vresig, hotfull uppsyn såg han på mig och sade: »Möt mig i morgon bittida i Mölndal; der skola vi talas vid.»

På eftermiddagen samma dag gick jag tillbaka till Mölndal modstulen och genomvåt, icke vetande, hvar jag skulle få rum öfver natten. Der jag förut bott, vågade man ej hysa mig. Jag nödgades tillbringa natten i den kalla skolsalen och var så illamående, att jag trodde mig nära döden. Om morgonen derpå — det var söndag — stapplade jag ut och passade på herr Francke, när han kom från sin bostad. Vördsamt yttrade jag: »Enligt tillsägelse har jag infunnit mig hos herr patron.» Med samma barska stämma som förut gaf han till svar: »Eftersom domprosten vill så ha det, får ni fortsätta med skolan. Men det första jag får höra talas om läseri, är det slut; derpå förbereder jag er.» Derpå vågade jag invända: »Att lära barn att läsa kan väl icke gå utan läsning eller läseri, och att föregå dem med kristlig vandel, är väl ej förkastligt. Att vidare läsa bibeln med och för folket är väl behöfligt och nyttigt; deraf blir det ej sämre utan tvärt om. Jag vill ej binda mig med något löfte att ändra mitt beteende i detta fall.» — »Ja», genmälte han; »mitt sista ord är: låt mig slippa att höra talas om läseri; i annat fall är det slut. Far väl!»

Jag återvände till min vänkrets, som ifrigt åkallat Herren för mig och nu återsåg mig med glädje. Samma dag på eftermiddagen hölls bibelbetraktelse som vanligt med stort tillopp af åhörare. Från denna tid tog den andliga rörelsen mer fart synnerligen bland de äldre och något äfven bland ungdomen. Förföljelserna utifrån blefvo allt kraftigare, men Francke sade aldrig ett ogillande ord derefter, utan bemötte han mig vänligt och välvilligt.

Emellertid hade jag blifvit allt mer förtrogen med lärarekallet och kände lust att deråt egna mitt lif. Derför beslöt jag mig för att taga folkskollärareexamen. Detta var ingalunda en lätt sak. Redan då var seminariekursen treårig. Jag var 25 år, och mycket af det, som skulle läras, förekom mig svårt och »benigt». Jag började läsa de ämnen, som hörde till kursen. Bland dessa förekommo mig grammatik och geometri svårast; de ville ej in i hufvudet, icke heller hänga fast der. Men jag kom i håg Luthers ord: »Väl bedit är hälften studeradt». Herren, som ledt mig in på denna bana, bad jag hjelpa mig; och så ljusnade utsigterna.

[Under min enda studietermin vid folkskoleseminariet i Göteborg, våren 1860, blef lärarebefattningen vid en s. k. högre, rättare egentlig folkskola i Göteborg ledigförklarad. Jag anmälde mig såsom sökande jämte 13 andra.] Profdagen var inne, och jag vandrade till skolhuset vid Skolgatan i Haga. Der välkomnades jag af styrelsens vice ordförande herr E. G. Lindström. Flere af medlemmarne i nämnde styrelse och många andra åhörare voro tillstädes. Alla betraktade mig med frågande och granskande blickar. Af läroverksadjunkten, sedermera kanslirådet A. T. Bruhn anmodades jag att börja med bön och bibelläsning, hvarvid ett stycke af bergspredikan skulle i korthet utredas. Vidare fick jag till uppgift att hålla lektion öfver fjerde hufvudstycket med anförande af bevis ur bibeln om döpelsens vigt och betydelse. I biblisk historia skulle jag redogöra för de nytestamentliga sakramentens förhållande till de gammaltestamentliga. I sv. historia: Erik XIV; geografi: Spaniens och Italiens politiska geografi samt deras natur jemförd med vårt lands; naturlära: öfversigt af zoologien samt särskildt om menniskokroppen; i svenska språket mins jag ej rätt uppgiften, men det mins jag, att jag »stakade» mig en smula. Insp. Meijerberg uppfordrade mig nemligen att förvandla en direkt frågesats till en indirekt fråga. Dessa termer voro mig då okända; jag bekände det öppet, och ingen fäste sig vidare dervid. I räkning erhöll jag några invecklade uppgifter i allm. bråk. I geometri var uppgiften vidtomfattande: olika slag af vinklar och plana ytor med uträkning af de senare och slutligen bland dem ett cirkelsegment. Slutligen skulle jag i sång genomgå några skalor och utvidgningar. Alla uppgifter meddelades mig först vid tillfället; cirkelsegmentet var nära nog det enda, som jag »för säkerhets skull» förberedt mig på.

När profvet, som varade flere timmar, ändtligen tog slut, kom redaktör S. A. Hedlund, medlem af skolstyrelsen, till mig och sade: »Jag lyckönskar; ni skall ha platsen.» Äfven herr Meijerberg gratulerade. Efter 8 dagar skulle styrelsen tillsätta befattningen. Presterna hade gifvit varningar för mig och uttalat som sin åsigt, att jag ej borde komma i fråga. Efter skolstyrelsens sammanträde mötte jag herr Meijerberg, som gratulerade mig till platsen. »Ni fick alla rösterna inom styrelsen», sade han, »utom dr Bruhns. Han har icke samma religiösa öfvertygelse som ni.»

Jag blef naturligtvis glad. Jag gick att bese min blifvande bostad och arbetslokal. I detta skolhus, beläget i en då föga inbjudande stadsdel, Hagaheden, helt nära »Skojarebacken», bodde då ett par lärarinnor, hvilka till en början misstänksamt betraktade mig. Hvad de hört om mig, var enbart egnadt att skrämma dem för mig. Jag började min verksamhet i skolan den 15 Juli. Jag erhöll en sammanrafsad klass, bestående af 60 pojkar, bland hvilka funnos de värste i staden. De äldre voro förflyttade från lankasterskolan å Stampen, i hvilken sammanförts de minst meriterade af folkskolans lärjungar. I afseende på kunskaper var klassen i hög grad ojemn; uti räkning hade jag ej mindre än 6 à 7 lexlag. Såsom vanligt, när pojkar få en ny lärare, försökte desse vid mitt tillträde hvarjehanda okynne för att probera, hvad jag dugde till. De voro svåra att styra med annat än käppen, vid hvilken de voro vana. Jag försökte likväl vinna dem med kärlek utan klemighet och fann min uträkning dervid. Flere af gossarne voro ytterligt fattiga och klädda i trasor. Det var icke behagligt att gå med en sådan trupp midt genom staden, då den skulle föras till badning vid Lilla bommen vissa eftermiddagar i veckan. På något sätt styrde jag om, att tyg blef inköpt, hvaraf blusar syddes åt de mest behöfvande. Småningom gjorde jag bekantskap med föräldrarne, besökte hemmen och vann der förtroende. En del barn kom om söndagseftermiddagarne och med dem somliga deras föräldrar. Jag läste Guds ord med dem, frågade, samtalade och berättade. Emellanåt sjöngs en liten sång. Det fick genast smak af konventikel och väckte anstöt. Man gaf mig enskild föreställning; jag svarade, att barnen hade lof att taga föräldrarne med sig. Då ombestyrdes, att presterna skiftevis skulle öfvervaka söndagsskolan, så att ingen villfarelse insmöge sig. Vice pastorn vid Domkyrkan J. O. Johansson som var mycket nitälskande för kyrklig ordning och ren lära, infann sig flitigt och vaktade troget mot irrlärigheten.

Nästan dagligen hade jag besök af åhörare. En mycket flitig sådan var herr Robert Dickson, som studerade folkskoleväsendet, emedan han ville inrätta en god skola å sin egendom Fimmerstad i Westergötland. Efter mångfaldiga besök i min skola skänkte han 100 kronor att användas till barnens fromma.

Majorna 1873—1876.

Av lärarinnan *Therese Bremer.*

Göteborgs skolförening 1874—1924 Minnesskrift, Gbg 1924 s. 145—149. — Enligt meddelande från folkskoleinspektören L. Hofstedt hösten 1932 har författarinnan avlidit för några år sedan. Om Göteborgs folkskolors historia må hänvisas till överläraren Joh. Olanders utmärkta historik Göteborgs folkskoleväsen i gamla dagar och i våra, Gbg 1923 (boklådspriset, 7 kr. numera nedsatt till kr. 2,75) samt hans biografiska arbete rörande lärarekåren. I romantiserad form föreligga vissa skildringar rörande folkskoleväsendet i en jämtlandssocken och i Göteborg i *Aug. Lindholm* Uppfostrare (tryckt i Lindesberg). Där upprullas dystra bilder rörande osäkerhetstillståndet för självständiga lärare under den gamla regimen av »upplysta (?) despoter». Detta belyses ock av överläraren *Osvald Rydén* i minnesskriften vid Stockholms folkskollärareförenings 50-årsfest 1929 sid. 5: inspektören tog föreningens protokollsbok från sekreteraren; denne kördes från skolan och måste ägna sig åt det visserligen hedervärda stadsbudsyrket.

Den 27/1 1873 inträdde jag för första gången i en skolsal i det Hallbeckska huset, Majornas 1:e rote n:o 48. I detta hus hade Göteborgs folkskolestyrelse sedan flera år tillbaka hyrt 3 rum och kök i 2:a våningen. Det ena rummet och köket låg åt gården och hade använts till bostad åt den förra lärarinnan. Denna bostad fick nu även jag övertaga från 1 april, sedan den blivit reparerad för min räkning. Barnen skulle emellertid ha ingång genom köket; tambur saknades.

Skolsalen låg åt gatan och bestod av de två sammanslagna rummen. Sammanslagningen hade skett på enklaste sätt genom att man sågat ner mellanväggen utom en remsa på ett par decimeters bredd under taket och efter väggarna. Dessa väggar hade förtjänat vara med på jubileumsutställningen. De utgjorde en synnerligen brokig karta. Först och främst kunde man se lämningar efter tre olika slag av tapeter i varje rum, däremellan stora fläckar av lerputs, åter andra, bestående av ett rörnät och slutligen de nakna timmerstockarna — alltså nio olika slag av väggdekorationer. Mellan golvet och fotlisten funnos en mängd hål, varur små näpna råttnosar stucko fram. Under ovädersdagar, då vi måste stanna inne, hade såväl jag som de *andra* barnen ofta sysselsättning med att mata dem med smörgåsar eller brödbitar. Om någon liten mus

en eller annan gång tog sig en promenad över golvet, förargade det icke någon.

Kakelugnen i det ena rummet hade blivit nedriven, och den kvarstående befann sig i så dåligt skick, att det under särskilt kalla vinterdagar var nästan omöjligt att få upp värmen högre än till 2 à 3 grader C., oaktat vi hade ved tillräckligt. Lampor funnos icke, varför lästiden var olika fördelad under sommar och vinter, alltefter dagsljuset.

Det »levande material», med vilket jag i jan. 1873 började min verksamhet som lärarinna, utgjordes av 28 flickor, utplockade från flera alltför stora klasser i den egentliga folkskolan, där de hade gått olika lång tid. Intagningen i skolan skedde nämligen vid både vår- och höstterminens början. Dessa flickor passade synbarligen utmärkt till lokalen. Deras ålder varierade mellan 10—18 år. Den äldsta flickan var tre veckor yngre än jag och var en snäll och begåvad flicka, som jag hade både hjälp och glädje av. Först som vallflicka och sedan som ladugårdspiga hade hon tjänat hos en bonde. Denne hade aldrig unnat henne tid att gå i skola eller på konfirmationsläsning, och då hon äntligen genom egen energi slitit sig lös och kommit till några avlägsna släktingar i Göteborg, där hon önskade bli konfirmerad, ålade prosten Lindskog henne att gå i skolan under konfirmationsläsningen. Sådana elever hade vi många litet varstädes i Majorna; de flesta gingo i aftonskolan.

Utom tre av mina första flickor voro alla klädda i trätofflor; de flesta voro från fattigvården. Där tillverkades strumpor av fattigvårdsgummorna. Strumporna hade ullens naturliga, grågula, lindrigt rena färg, voro tjocka och hårda, så de nästan kunde stå för sig själva och så korta, att de ej räckte till knäna. Klänningarna från fattigvården utgjordes av s. k. fyrtrådsklänningar, vävda alla lika i ungefär en kvcm. stora rutor, gröna och svarta. Denna uniform var just inte populär bland mammorna, varför en och annan själv färgade klänningen svart.

Ytterkläder förekommo sällan; kölden utestängdes genom mångdubbla lager av livstycken och undertröjor. Var det riktigt kallt, kunde flickorna komma omvirade med tjocka ylleschalar, knutna på ryggen. Huvuddukar nyttjades nästan allmänt av mina första

skolbarn men utbyttes småningom mot små stickade eller virkade mössor.

Bröd, grova s. k. sexstyverskakor, utdelades dagligen till varje skolklass genom ett par snuskiga »brackegubbar», som drogo omkring med dem i en liten vagn och utdelade så många kakor, som läraren eller lärarinnan hade rekvirerat i en liten motbok.

Var fattigdomen under ifrågavarande tid tryckande, så voro de sedliga eller kanske rättare sagt osedliga förhållandena kanske ännu värre. I Västra Majorna funnos vissa allmänt kända härdar för en del urspårade existenser. Man blef inte glad, då man såg adresserna till någon av dessa på flyttningsbevisen, ty man visste strax, hurudant folk man fick att göra med. För att ej min rika erfarenhet skall föra mig för långt ut på djupet i denna dy, skall jag här framställa blott en av dessa typer. I 1:e roten 16 bodde »Stora geta», en ogift kvinna med sex barn, av vilka jag hade det äldsta i skolan. Flickan var oupphörligen borta från undervisningen. Då jag genom vaktmästaren eller något barn lät efterhöra orsaken, hade hon alltid »gått ett ärende till sta'n». Detta ärende bestod i att tigga, snatta eller på annat sätt skaffa bidrag till familjens uppehälle. En morgon infann sig vaktmästaren där kl. 7 för att få tag i henne, innan modern hunnit köra henne i väg till sta'n. När han kom, höll flickan på att klä sig, men modern ryckte till sig klänningen för att springa ut och gömma den. Vaktmästaren slängde rocken av sig och svepte den om tösen samt kom släpande med henne i detta skick till skolan. En stund efter kom »geta» med klänningen, rasande och svärjande över vaktmästarens beteende. Jag tillät mig då att helt lugnt framhålla något om skollagen, vilken ålade mig och vaktmästaren att se till, att barnen kommo till skolan. Vidare sade jag, att när hon nu hade skaffat så många barn till världen, hon väl borde försöka uppfostra dem till någorlunda hederliga människor. Men det skulle jag aldrig ha sagt. På ett ganska eftertryckligt sätt fick jag veta, att det där med barnen var något, som inte angick mig; ingen kunde rå för Guds välsignelse; hon ansåg sig vara lika god som jag. Jag borde vara lagom morsk; jag visste inte vad jag skulle få genomgå, innan jag dog m. m. Efter detta hamnade flickan i »straffskolan» för skolk och osedlighet.

Även mitt första »prov» var av säregen beskaffenhet. Då jag

mottog de första barnen, fick jag av skolinspektören besked om att »folkskolans kurs» var beräknad att medhinnas på två år. Några andra benämningar på folkskolan än småskolan, storskolan och den s. k. högskolan på Otterhällan hörde jag aldrig, i vad det gällde flickorna. Gossarna hade en eller ett par högre klasser.

Mot slutet av vårterminen 1874 kom vaktmästaren med en lista, varå kungjordes, att den, som hade några särskilt begåvade barn, skulle anteckna dem på denna lista och sedan på utsatt dag infinna sig med dem i mamsell Lydia Memsens lokal vid Kustgatan för att »provas». Möjligen var det för att utröna, huruvida de voro kompetenta att komma till »högskolan». På den utsatta dagen infunno sig i nämnda lokal 7 eller 8 lärarinnor, vardera åtföljda av 1 till 5 barn, samt 3 »provare», vilka ensamma skulle sköta det hela. Jag hade med mig två flickor. Att ett prov ej var något att leka med, förstod jag snart. »Provarna» hade säkerligen stränga order att ej godkänna någon, som möjligen kunde kuggas. För rättskrivning dikterades ur den då använda läseboken 104 ord eller 10 rader av stycket om stengeten. I detta stycke förekomma många kvistiga ord, t. ex. att stengeten vid misstanke om fara tager till *flykten* med ett högljudt och genomträngande pipande. Min bästa flicka hade skrivit flykten med g. Då jag likväl vågade framhålla, att den flickan var ovanligt rikt begåvad, invände en av de provande, att om en begåvad flicka kunde skriva ett så grovt fel, måtte detta bero på att jag inte hade påpekat för barnen, att det är fåglarna som taga till flykten med g men stengeten med k. I räkning provades de först i huvudräkning med ganska svåra både benämnda och obenämnda tal. Sedan fingo de som »tavelräkning» ett divisionstal med tolvsiffrig dividend och sexsiffrig divisor, vilket nog ej stötte på några svårigheter, då sådana tal voro vanliga på den tiden, ända till dess B. C. Rodhe några år senare på ett skolföreningssammanträde drog i härnad mot dessa »opraktiska och tidsödande tal».

Resultatet av »provet» meddelades vid årsexamen. Hos mig infann sig skolinspektören för att inför föräldrar och skolbarn konstatera det ledsamma förhållandet, att ingen av de från denna klass anmälda flickorna hade innehaft tillräckliga *kunskaper* för att bli godkända i detta prov. (Utrönande av den allmänna mo-

genheten är en senare uppfinning vid proven). För de övriga lärarinnorna hade det just inte gått bättre.

Följande år (1875) blev det fråga om att dela upp barnen i särskilda årsklasser. Efter denna klassdelning blev arbetet betydligt lättare, oaktat barnantalet åtminstone i min klass genom en särskild omständighet ökades ända till 60 under en kortare tid. Då platser funnos endast till 48, måste jag rekvirera ett dussin extra trästolar, på vilka vid skrivning 4 barn placerades omkring mitt bord, som flyttades ned från plattformen, medan 6 elever måste sitta på denna med skrivböckerna framför sig på stolarna.

Arbetet med de stora klasserna underlättades till stor del genom ett allt rikare inslag av snälla, duktiga barn av Carnegiska brukets, Gamla Varvets och Kustens Varvs fasta, hederliga arbetare samt av en del sjömansbarn från små goda, egna hem i Majorna. De sämre elementen kommo snart i minoritet. Majorna införlivades icke blott till namnet, vilket skett redan 1868, utan även till gagnet så småningom med Göteborg.

De s. k. repetitionsskolorna (ett slags aftonskolor) i Majorna skulle jag vilja kalla skolans sorgebarn. De frekventerades till största delen av överåriga konfirmander, som hade sysselsättning på dagarna i fabriker eller någon annan verksamhet, varmed de förtjänade sitt uppehälle. De flesta härstammade från de lägsta samhällslagren, voro fattiga, okunniga, oanständiga, trotsiga samt stundom (särskilt några som gingo på tobaksfabrik) så sömniga och yra, att de lade sig framstupa över bänken och somnade så hårt, att de knappt kunde väckas, då de skulle gå hem.

Man kan ju förstå, att sådana icke voro något lättskött »material». Jag minns särskilt två lärare och en lärarinna, som måste avsäga sig tjänstgöringen i aftonskolan, emedan de ej förmådde behärska dessa damer. Kanske hade det gått så med flera, om vi ej haft en man med järnvilja, som med aldrig slappnande vaksamhet höll uppsikt över dessa skolor. Den mannen var folkskolestyrelsens vice ordförande kontraktsprosten C. S. Lindskog. Vilket rödjningsarbete *han* utförde i denna ogräsåker i Västra Majorna, vet endast den, som haft sin verksamhet där i början av 1870-talet. Icke många av dem torde nu finnas kvar, men jag är viss om, att de få ännu levande med tacksamhet minnas hans starka stöd.

Trevattna, Ullened, Larv, Jörlanda, Hisingen.

Av f. d. läraren *Aron Rydberg*, Kareby, Skårby.

Skrivet 1923. R. föddes 1846, tjänstgjorde 33 ½ år i Kareby, pensionerades ¹/₁ 1912. – Att eleverna hade lov att spotta på sin kamrat, som stod i skamvrån med en kvast i handen, berättas även av läraren E. Sandén, Witorp, rörande Yllestad i Skaraborgs län (S A Fs arkiv). Det var tydligtvis en pendang till kyrkodiciplinen, inom vilken vem som helst hade tillåtelse att slå den utanför kyrkan stående syndaren med det ris han höll i handen. Jfr Årsböcker n:r 23, 30. Om glasögonen jfr här avdelningen om Hällefors av J. Z. Bohlin. – Om länge kvardröjande hat till läraren för prygel under skoltiden berättas även av en och annan förf. i S. A. F:s arkiv. När en viss bonddräng hörde att hans f. d. lärare dött, sade han: Jag skulle ju ha pryglat honom först! (Årsböcker n:r 2 s. 77). – Om föräldrars stryk åt läraren jfr här skildringen av J. Granat och E. Sandén rörande Dimbo samt Årsböcker n:r 29 s. 78 om Lövestad. – Om användning av Thorsten Rudenschölds taktläsning jämför här A. Lindholms bidrag från ärkestiftet sid. 9 samt R:s bok Svenska folkskolans praktiska ordnande (1856), avtryckt i »Pedagogiska skrifter» 96 sid. 110: »Under skollärarens egen, omedelbara ledning läsa alla barnen på en gång efter en genom lindrigt taktpinneljud angiven takt med avmätt lika tid för varje särskild stavelse. Efter få dagars övning får denna läsning en sådan sammansmältning, att läsljuden från ett stort antal lärjungar kan bliva såsom från *en*, så länge alla läsa rätt».

[Trevattna lilla församling saknade småskola under 1850- och 1860-talen. Folkskolan hade varannandagsläsning. Jag började där min skolgång 1/3 1863.] Några av de första åren undervisades efter lankastermetoden. Vanliga skolbänkar saknades. Runt väggarna voro väggfasta långa pulpeter och utanför dem smala golvfasta sittbräden. Vid en vägg stod sandbänken. Då jag gått i skolan ett par år, bortlades lankastermetoden i den mening, den förut övats. De fasta väggpulpeterna och sittbrädena togos bort och vanliga enkla skolbänkar, vardera för fyra barn, kommo i stället.

Ungefär samtidigt var vår lärare borta på någon fortbildningskurs i Tun, mellan Lidköping och Vänersborg. Jag tror att det gällde någon kurs, där folkskolereformatorn Rudenschölds idéer skulle delgivas folkskollärarne. Då vår lärare återtog sitt skolarbete efter sagda kurs, hade han att bjuda på en nyhet: taktläsning. Denna tillgick så, att läraren dunkade i katedern med en käpp eller linjal. För varje slag skulle en stavelse i det förelagda

innanläsningsstycket utsägas av alla i korus. Det blev ingen vacker läston utan ett monotont släpande. Om metoden hade andra fördelar, vet jag icke. Den bortlades så småningom efter något år.

Den till skoltomten upplåtna jorden var belamrad med massor av jordfasta stenar. Efter skolans slut för dagen eller före dess början på morgonen grävde läraren kring dessa stenar samt anbringade långa, starka stänger för deras uppbrytning. På raster eller före skolans början bad läraren barnen hjälpa honom med stenbrytningen. Några pojkar klättrade upp i stängerna och snart måste stenen lämna sin bädd i jorden. Sålunda röjdes hela skoljorden och förvandlades till en mönsterträdgård, ja, ett riktigt litet paradis. Sockenbor hjälpte sedan läraren köra bort stenarna, och det blev väldiga berg, där de lades. Grus var framkört i en hög. Dylika tjänster gottgjorde läraren genom grifflar eller papper.

Min lärare var en skicklig trädgårdsmästare och botanist, som kände de latinska namnen å de flesta såväl odlade som vilda växter. Såväl fruktträn som köksväxter och i synnerhet blommor, allt vårdat och välansat, funnos under hans tjänstetid kring Trevattna skola. Han hade t. o. m. växthus, där bl. a. vinrankor prunkade med fylliga druvklasar. Skaraborgs hushållningssällskap tillställde honom en silverpokal för nit om trädgårdsodlingen.

I Trevattna finnas ett par herrgårdar med torpare. Barnen i dessa familjer voro ej alltid välartade. De skolkade rätt mycket, vilket nog var patronernas fel, ty de behövde ibland också barnen. Tydligen lärde dessa av de äldre mindre vackra seder. Pojkar från de hemmen gåvo ibland anledning till disciplinära åtgärder. Kroppsaga förekom ytterst sparsamt. I stället användes skamstraff: 1:a graden stående i skamvrån, 2:a dito hållande i en sopkvast och 3:e skamvrån med kamraterna defilerande förbi spottande på brottslingen. Följde elev ej med vid läsningen i bok, sades detta bero på att han ej såg samt försågs då med glasögon (utan glas). Jag tycker nu att skamstraffets 3:e grad var upprörande, men andan i tiden för nära 60 år sedan var en annan än nu. Däremot beundrar jag min barndomslärare för hans sparsamhet med kroppsaga, då jag från många andra skoldistrikt hört att dåtidens lärare utdelade stryk dagligen i sina skolor samt att den lärare, som häri var mest nitisk, räknades för att vara särdeles duktig och framstående. Jag har vid flera tillfällen hört äldre

personer bära hat till sin barndomslärare för dennes omåttliga bruk av rottingen.

Vid ett tillfälle, då jag vikarierade för min lärare, var en skolpojke från förutnämnda torparehem ouppmärksam. Jag gjorde som läraren brukade i dylika fall: applicerade förut sagda glasögon på slarvern. Något år därefter gav en hans äldre broder mig stryk för mitt ovisa nit. Dylika glasögon har jag sedan aktat mig för.

Andra eller tredje året jag gick i skolan fick jag på vandringen dit vid ett strömdrag i ån Lidan se ett fyrbent djur, troligen en utter. Jag hade nog sett någon bild av ett lejon samt hört att detta vore ett farligt djur. Uttern blev för mig ett lejon. Jag blev dödsförskräckt och skyndade till skolan. Ditkommen såg jag nog förfärad ut. Läraren tog mig på sitt knä och frågade huru det var med mig. Det dröjde nog en stund, innan jag kunde omtala, att jag sett ett levande lejon. Läraren rättade då till missuppfattningen, men ännu står min oerhörda rädsla livligt för mitt minne.

En dag steg prosten in i skolan. Han ville ha pojkarna med ut på vägen och lasta ur hans vagn något gods. Så skedde; godset var ett tjogtal trägevär med gevärspipa av bleckplåt samt en stålfjäder vid sidan att spänna och som slog igen med en smäll, då avtryckaren vidrördes. Prosten ville nog se pojkarnes miner, då de fingo klart för sig, hur det var. Som läraren var okunnig i handgrepppen för gevärsexercis, reste prosten samtidigt till korporal Nätt, som vidtalades att mot ersättning av en tunna råg bli instruktör och chef för det nyuppsatta »kompaniet». Nätt kom, och vi lärde oss de olika tempona samt marscher på middagsraster. Under en övning kom prosten åkande. Det blev skyldra gevär, och jag undrar, om ett skyldra exekverats med större entusiasm än då. Prosten höll stilla mitt för fronten. Vi gjorde en graciös uppvisning. Så blev det »färdigt gevär» och »ge fyr». Det smatter, som härvid åstadkoms, behagade ej prostens Grålle, ty denne satte av framåt med prosten ropande ptro, ptro. Fasa grep de bålda karolinerna, men Grålle kom ej långt, hejdad av en grind. Om en kort stund kom prosten ledande Grålle i betslet. Han utlät sig då, att det nog bleve synd om ryssen, om han komme i vår närhet, då vi kunnat sätta en sådan skräck i gamle

Grålle, som aldrig förr varit rädd. Det var ord, som livade upp vårt sjunkna mod, och prosten var vår favorit.

Under mina folkskoleår gynnade prosten skolan och var folkskolevän, ej annat jag kan förstå. Längre fram i tiden vid tilltagande ålder lärer förhållandet blivit omvänt. De tidigare åren av hans tjänstetid var folkskolan nybörjare, och ingen hade tänkt sig annat än gott av ökad folkupplysning. Längre fram, då folkskolan börjat bli rotfast och frukter av hennes arbete började skönjas, blev det nog åtskilliga, som började frukta maktens förskjutning till de bredare lagren.

Femtonårig blev jag lärare i Ullened några månader med lön av 40 kr. i månaden. Flera av eleverna voro större och starkare än jag. Särskilt en Ture tyckte sig av denna anledning ha rätt till något självsvåld. Jag grep därföre till ett medel, som använts i Trevattna skola: å skolsalsväggen uppsattes en lista över dels flitiga och välartade barn, dels dessas motsatser. Tures namn kom först å sistnämnda förteckning. Givetvis omtalade barnen i hemmen tillvaron av listorna och namnen å dem. Jag blev ombedd att komma till Tures hem. Där sporde Tures mamma mig, om det var sant, att Ture vore uppförd å »svarta listan». Jag måste ju bejaka detta samt uppgiva skälet. Ture blev inkallad, tillfrågades och erkände, att han gjort, som jag uppgivit. Han blev förmanad att uppföra sig korrekt och jag tackad för nitet. Jag hade väntat mig ovilja och ogillande, men Tures mamma var tydligen en så förståndig och ovanlig kvinna i uppfostringsfrågor, att jag icke sedan träffat någon dylik. Det mest vanliga är, att mammorna taga parti för sina pojkars slyngelaktighet och gå på med ovett eller förstucket ogillande vid konferens med läraren.

Sommaren 1872 blev jag konfirmerad och strax därefter erbjuden plats som småskollärare vid den ena av Larvs flyttande småskolor. Lokaler voro förhyrda bondstugor. Skolan pågick en månad på varje station; materiellen fick flytta med skolan. De flesta barn kommo icke att få undervisning i någon annan skola; eljest var det meningen, att folkskolan vid kyrkan skulle mottaga barnen åtminstone deras sista skolår, men folkskolan var överbefolkad och vägen dit en mil eller ännu mera. Denna befattning innehade jag i två år, varefter jag 1874—1877 genomgick folkskoleseminariet i Göteborg.

Innan Jörlanda skolhus blev byggt, vandrade en gammal lärare ikring där med sin skola i bondgårdarna, därvid skollokalen ofta blev — ett källareloft; det var för läraren att tiga och lida. För cirka 30 år sedan antogs en ung lärare i Jörlanda. Han klådde vid behov ej bara torpares pojkar utan också hemmansägares. Detta gillades icke av hårdvallsgubbarna, som samlade sig till något halvtjog för att giva läraren stryk i hans bostad. Stryket måste dock inställas, ty läraren visade en laddad revolver, som han sade sig komma att effektivt använda, om han ej finge vara i fred. Då togo angriparne till flykten, det blev klagomål till skolrådsordföranden och inspektören. Den senare kom på inspektion, vartill också skolrådet var kallat. Dörrarna tillbommades väl. Vad nu förhandlades, har aldrig blivit utrett, men sedan läraren blivit ensam, satte han revolvern för tinningen och ändade sitt liv. Vår lärareförening hade en vecka före den tragiska händelsen möte i Jörlanda, varvid läraren höll lektion med sina skolbarn. Vi funno lektionen god, läraren hurtig och disciplinen berömvärd. Det kunde rättvisligen ej vara fel på undervisningen eller disciplinen. Felet var att läraren visade självständighet.

De första åren jag var i Kareby, infann sig på skolmöten en lärare från Hisingen. Han kom klädd i hög hatt samt förde sig stramt och yttrade sig ej i förhandlingarna. En dag vid inspektion i hans skola gick det dåligt för en pojke i ett räkneexempel, och då läraren skulle rättleda pojken, trasslade han svårt in sig med påföljd att inspektören bad läraren att själv lösa uppgiften. Denne blev bet på det. Inspektören reste till skolrådsordföranden, varpå båda återvände till skolan samt begärde att få se lärarens seminariebetyg. Då de framtogos, funno herrarna, att läraren själv skrivit dem. Hårdare ansatt erkände han, att han aldrig genomgått seminarium men väl besökt ett sådant ett år samt blivit kvarsittare. Detta var ju en skandal även för inspektören och skolrådsordföranden, som ej märkt något förut på de 15 år läraren innehaft befattningen. Slutresultatet blev, att om läraren obemärkt dunstade av, fick saken bero därvid, vilket även skedde.

Högsby på 1820- och 1830-talen.

Bidrag till vår odlings häfder utg. af *A. Hazelius*: 5. Byskomakaren Jonas Stolts minnen, Sthlm 1892 s. 62–68. Stolt var född 1812. Partiellt referat: Tidskr. f. folkunderv. 1909 s. 110–117. — Om enstaka personers ansträngningar för att få tillfällen att lära sig skriva och räkna, berättas här även t. ex. av P. Svensson, A. Carlson och B. C. Rodhe; så ock i Årsböcker 16 s. 30, i Falukuriren 9/6 1926 s. 7 (en 19-åring rände därför den långa vägen från Skog till Noret c:a 1735) och i finnen Päiwärintas självbiografi (utg. även på svenska). Jfr Polhems o. a. lärdas törnbeströdda studiestigar. — Medan en obligatorisk folkundervisning, såsom ett slags småskola, alltid upptagit kristendom och från 1686 innanläsning, så voro skrivning och räkning ett slags frivilig, sällsynt egentligfolkskolekurs, tills alla fyra ämnena 1842 blevo en obligatorisk minimi- eller småskolekurs samt »nya» sakämnen en i praktiken tämligen frivillig påbyggnadskurs på denna. Härom jfr *Bang-Hall* Uppfostrans historia (1931).

Hvarje husfader skulle ock vara skollärare, men denna börda kom likväl för det mesta på mors lott, och sedan förhördes vi eller togo examen för far. Det var vanligt att se mor vid spinnrocken och barnet därjämte med boken i hand.

De gamla talade om en skolmästare i Staby, som hette Högberg, men om han lefde något in på min tid eller icke, vet jag ej. På sommaren 1819 kom en sådan, som hette Nikolaus, till Basebo från Döderhults socken. Denne var i ungdomen fördärfvad af värk, hade en oformlig skapnad och kunde med möda släpa sig fram mellan stugorna på ett par kryckor under armarna. Han talade slarfvigt och kunde nätt och jämt bruka händerna till att äta och föra pännan. Om han kunde skrifva, mins jag icke, men han kunde pränta en läslig stil, hvarmed han ofta gjorde sig en liten biförtjänst.

Sedan kom en annan från Flohult i Mörlunda socken och var då 18 år, men blef sedan med hvarje år ett år äldre, och var försedd med frisk kropp och friska lemmar och hette Karl Petter Hultin. Denne kunde skrifva en god handstil och pränta vida bättre än den förre. Han kunde spela fiol, och var därföre ofta vår sysselsättning att dra på med våra fioler, så att det dundrade, och den öfriga massan att dansa.

Sedan kom åter en från Hammarglo i Mönsterås socken, Karl Petter Karlström. Han var också i ungdomen fördärfvad

af värk, så att den öfre delen passade för en målfyllig soldat, men fötter och ben för en fjortonårig pojke. Därtill stötte han knäna mot hvar andra, så att han nötte opp byxorna, och han tittade rätt upp för att se folk i synen. Denne nytjade alltid hälsningsordet *goddag*, som vi icke voro vana att höra utan endast af knallarne, och därför kallade vi honom »lille gudda», ty våra hälsningsord voro »gumåra», »gumedda», »gukväll», och det vanliga svaret var »gusinne».

Dessa tre skolmästare voro må hända icke själfva skollärda, utan hade af naturen fallenhet därför, och sökte på detta sätt sin utkomst, hvar de kunde få. Åtminstone vet jag, att de icke förstodo räknekonsten eller kunde sätta upp ett litet siffertal.

Utom dessa, som egnade sig åt yrket, kunde byalagen tillfälligtvis öfvertala någon annan lämplig person, man eller kvinna, att antaga deras barn för en liten termin, medan föräldrarna fingo pusta ut.

Men mäster Sjögren vid Högsby var likväl den bästa af alla, ty han var stadsbo född och hade själf gått i skola och var bagare till yrket. När han kom till Högsby, lade han ner detta yrke och blef skollärare. Han gick icke omkring i bygden, utan de, som hade råd eller voro mera måna om sina barns unförstodo räknekonsten eller kunde sätta upp ett litet siffertal.

1830 var redan en lankasterskola i gång vid Döderhult, och de, som ämnade sina söner till studier, skickade dem dit. Sådana skolor upprättades här och där alt flere under 30-talet, och 1840 kom kantor Syrén från Mönsterås till Högsby och förestod här en lankasterskola. Dessa skollärare hade inga löner, utan fingo betinga en viss afgift för vecka af hvarje barn, ty ännu stod det fritt för allmogen att hålla sina barn i skola eller lära dem själfva. Men likväl på 30-talet gingo skolorna raskt i gång, ty utom lankasterskolorna, så framstodo många andra mer eller mindre bildade skollärare, och privatskolor uppstodo på vintertiden allestädes i bygden. Men så kom 40-talet, som annars var fattigt på bröd och arbete, men rikt på nya inrättningar och författningar och däribland seminarierna, som släpte ut den ena examinerade seminaristen efter den andra, hvilka intogo platserna alt mer. Nu sista dagarna af 70-talet fattas icke mycket i vårt

land, att alla kommuner äro försedda med ståtliga skolhus och ordentligt aflönade skollärare.

På 20-talet var det många gamla, som aldrig kunde läsa i bok, utan endast några böner och verser, som de hade lärt utantill af sina föräldrar, men somliga af dessa voro likväl fromma människor och hade samma tillgång till nåden som de lärda, ty de voro trogna i det lilla. Och på 30-talet funnos ännu många okonfirmerade, men nu då skolorna voro mera i gång, och bildningen hade stigit, så var det för dessa ingen ursäkt, utan måste detta räknas dem till last såsom vårdslöshet eller ovilja. Prästen arbetade nog på detta område alt hvad han kunde, men som det ännu icke fans någon skolstyrelse, och nitet för skolan stod lågt hos allmogen, så var han ensam därom och tyktes icke mycket kunna uträtta i brist af biträde.

Skrifkonsten stod ännu 1820 på så låg punkt, att endast en och annan af allmogen kunde nytja pännan, och när de behöfde en revers eller orlofsedel skrifven, så skulle de till nämdeman Nils Nilsson i Skrufshult.

Här skulle jag kanske nämna något om min egen skola. 1819, då jag fylde 7 år, kunde jag läsa obehindradt i hvad bok som hälst och kunde utantill katekesen så väl, att jag sedan aldrig har kunnat upprepa styckena som då. Så föll mig i hågen att få lära mig skrifva, men därtill tyktes far vara trög, ty han sade, att det tjänar oss fattiga till ingen ting, ty vi bli ändå icke annat än fattiga arbetare. Men min enträgenhet verkade likväl på honom, så att han af en lumpsamlare köpte åt mig ett ark papper och skaffade litet bläck från apoteket. Så skref Maja Stina Ringberg för mig det första alfabetet, och sedan Nils Ringberg det andra, och så skref jag emellan raderna och åter emellan, så länge det fans rum för en bokstaf. Och om jag kunde få fatt på någon papperslapp, så gjorde jag på samma sätt.

Nästa vinter, 1821 eller 1822, kom sjöartilleristen Ahlstedt på Sjöslätt till Basebo och höll en barnskola. Då fick jag sex ark papper på en gång och gick till honom i middagsrasten och fick förskrift; men så tröt papperet, och han gick till sitt regemente i Karlskrona, och min skolgång var nu slut för alltid.

Sedan hörde jag talas om räknekonsten och såg någon sätta upp siffror, och jag grubblade mycket på, hur detta skulle tillgå;

men så kom Petter Samuelsson i Valåkra till Basebo och brukade en hemmansdel i tre år, och honom gjorde jag mycket besvär härmed. Det skedde för det mesta med krita på en brädlapp eller en husvägg, ty jag var alltid försedd med en kritbit, hvar jag träffade honom. Dess emellan arbetade jag själf därmed, men råkade ofta ut för krångel, som jag icke kunde reda, och då satte jag upp detta på en näfverlapp och bar det i fickan, tills jag träffade honom. På detta sätt arbetade jag, tills jag kunde tämligen redbart räkna de fyra enkla talen, men mitt lefnadsbehof har sedan aldrig affordrat mig någon vidare öfning häruti. Jag har efteråt tykt mig förstå, att det besvär jag gjorde var honom med det samma ett litet nöje, ty här var sedan i hela trakten ingen, som förstod något i denna konst, mer än han och jag.

Du tröga och lata ungdom, som nu låter truga på dig kunskaper, se här, huru jag och flere i den tiden fingo leta och kämpa för en liten obetydlig smula däraf, och likväl var jag före mängden af mina jämlikar i denna väg. Fastän skolorna på 20-talet började litet mera gå i gång, så var likväl bland mina läskamrater 1827 största delen sådana, som icke kunde sätta sitt namn på papper.

Af papper såg jag icke flere sorter än det vanliga grofva skrifpapperet, som var oskuret och i kanterna som en illa äggad [1]) väf och måste renklippas. En stämpel i det ena halfarket syntes klar emot dagern och utvisade, från hvilket bruk det var. Postpapper fans hos fabrikörerna, men det hade de troligen själfva köpt från annat håll. Gråpapper fans i två sorter af yllelump, hvaraf den ena stod i litet lägre pris än den andra. De bekantaste bruken voro Bankeberg, Skorpetorp och Skrufshult. [2])

Skrifpapper fingo vi köpa af brukens lumpsamlare, som buro det i sina säckar och sålde ett eller flere ark här och där i bygden, ty handelsbodar funnos icke närmare än i Vika förr än i början af 20-talet, då apotekar Tecke kom till Högsby och förenade diversehandel med apoteket.

Gråpapper rekvirerades dels genom lumpsamlare och dels ge-

---

[1]) *ägg*, kant på väf.

[2]) Bankeberg och Skorpetorp i Fliseryds socken, Handbörds härad; Skrufshult i Mönsterås socken, Stranda härad; alla tre i Kalmar län.

nom någon bekant i brukets närhet, eller fick man själf gå dit. Jag gick en gång om sommaren 1834 åt en bonde i Basebo till Bankeberg efter fyra böcker gråpapper, som skulle användas att kläda boningsrummet.

Papperet var mycket dyrt, ty både gråpapper och skrifpapper kostade 18 skilling boken, jämt så mycket som 4 ½ kanna mjölk och likaså 4 ½ kanna smultron eller hallon, ty båda delarna kostade 16 styfver kannan. Det fans då inga andra råämnen än lump, och fabrikören på Bankeberg gjorde kontrakt med några socknar om all lumpen mot ett visst antal papper till kyrkorna, och lät trycka en väldig massa kvitton att dela ut, så lydande: »Till Bankebergs pappersbruk har sedelhafvaren levererat lumpor för år 1818—1819—1820». Sista kvittensen var för 1821.

Handelsrättigheten var denna tid inom trånga gränser, men pappersbruken hade rättighet att tillhandahålla ett visst antal varor, sådana som voro allmogens oundgängligaste behof och spriddes ut genom lumpsamlarne, som icke fingo taga sina varor från annat håll, än ifrån det bruk de tillhörde. Dessa varor voro peppar, anis och ingefära, nålar, sylspett och häktor, svafvel, kopparrök, bresilja och blåfärg [indigo], jämte skrifpapper.

Men så började klutgubbarne att bli för mycket nidska på peppar och anis, och allmogen lämnade dem därför ett par skålpund för att erhålla kvittensen, men sedan den öfriga lumpen till de mestbjudande, som började tränga in från andra håll. Och så återkallades kontraktet, och insamlandet blef fritt.

Papperet var på 20-talet en dyrbarhet, och ofta hörde vi de orden sägas: »Vi ska gömma papperslappen; han kan bli nyttig till någon ting.» Men på det blomstrande 30-talet började visa sig glättadt och skuret maskinpapper, och sedan dess ha många andra råämnen uppfunnits. Tillgången har sedan ökats alt mer, och nu till sist på 70-talet vräkes med papper, som om det icke vore i något värde.

Om skrifpännorna får jag nämna, att i alla tider sedan papyrus blef kändt, så har gåspännan varit nytjad, och ännu 1820, då två eller tre i hvarje läsrote förstodo att bruka pännan, så lågo pännor och vräkte utan nytta och utan värde. Men i samma mån som skolorna tilltogo, så blefvo pännorna upplockade, ända tills de fram på 30-talet blefvo en handelsvara och kostade 1 skilling

stycket. Men så började stålpännflisan för 2 skilling stycket att visa sig, och då nytjades utslitna gåspännor till skaft; men dessa nya pännor ville icke flyta väl på vårt vanliga brukspapper, utan hvar sin pänna på hvar sitt papper.

Tidningar såg jag först 1829, då några personer i Högsby i bolag löste sådana från Kalmar, men dessa voro endast i två spalter och så små, att, om man hade bundit dem i en bok, så hade hon blifvit så stor i format som Scrivers själaskatt [1]). Sedan, 1831, då vi voro hos pastor Hultman [2]) i Högsby och gjorde skor, så skickade han sin piga till prosten Wimmerstedt [3]) för att få låna hans stockholmsblad. Detta var stort och med flere spalter, men jag hade det likväl icke i mina händer. Sedan kommo alt flere blad, och på 40-talet trängde sig tidningen Barometern från Kalmar in hos en och annan bonde, som läste den med begärlighet, äfvenså Lunds missionstidning, och sedan ha under tiden bladen tilltagit i sådan mängd, att de nu läsas af folkmassan nästan allmänt.

Kanske jag här skulle taga plats för att omnämna husförhören. De höllos vid midsommartid, och det var då just som en högtidsdag, ty folket samlades så mangrant som möjligt för att lära och höra — utom en och annan af sämre sorten, som gärna drog sig därifrån. Båda prästgubbarne voro gamla och hade hvar sin adjunkt, och som kunskapen ännu stod mycket lågt, så hade prästen mycket att göra på detta område, ty han hade icke biträde af någon skolstyrelse, utan ansvaret låg på föräldrarna, och somliga af dem voro själfva okunniga. Husförhöret var det enda offentliga samtal på året mellan lärare och åhörare, utom i fastan, då rotarna blefvo inlysta till förhör i sakristian efter passionspredikans slut, och då folket samlades tämligen allmänt, i synnerhet ungdomen. Men 1823 på hösten var det första läsmötet och förenades då med mantalskrifning och uppbörd för kyrkoherden.

---

[1]) Christian Scriver, asketisk skriftställare, född 1629; död 1693.

[2]) Erik Johan Hultman, född 1801; adjunkt i Högsby 1827—31; komminister i Aby 1832; död 1835. N. I. Löfgren: Tjenstemän. S. 342.

[3]) Nils Henrik Wimmerstedt, född i Högsby 1787; kyrkoherde och prost i sin födelseförsamling 1829; död 1858. Jfr *Tjenstemän vid Församlingarna* m. m., *fortsättning från 1841*. S. 87 och 88.

Fliseryd, Högsby, Långemåla 1851—1895.

Av småskollärarinnan *Hedvig Larm.*

Insänt av läraren J. A. V. Petersson 1902 med meddelande, att förf. »slutade sitt mödosamma lif» i Mönsterås 16/2 s. å. Hon var född 1838 i Torteby, Högsby, såsom dotter av en soldat.

Framställningen är daterad den 1 juli 1895.

Skildringen av undervisningen vid moderns spinnrock påminner om det t. ex. av författarinnan Lina Gren-Nilsson beskrivna (Årsböcker i svensk undervisningshistoria volym 29 sid. 50 o. f.) och med det av Pestalozzi anbefallda förfaringssättet (i Lienhard och Gertrud; översatt i Otto Salomons serie Skrifter af uppfostr ngskonstens stormän; partiellt återgiven i Hall: Källor till uppfostrans historia II). – Att barnen fingo bestå ljusen i skolan, var – såsom så mycket annat – ett slags arv från läroverken. – Om den mångomtalade väckelsepredikanten Joh. Nilssons »barnpredikningar» jfr här uppsatserna av N. Petersson och B. C. Rodhe.

Jag hörde icke talas om någon skola före mitt trettonde år. Vi undervisades af vår moder, som var temligen boklärd efter den tidens fordringar. Jämte spinnrocken på en pall, stundom en på hvar sida, mottogo vi syskon af vår moder den undervisning, som ansågs nödig för vårt vetande och vår utkomst. Då jag var sex år, blef jag sängliggande i värk och kunde först på nionde året börja gå öfver golfvet vid en stol, som jag sköt framför mig. Nu måste jag lära de första bokstäfverna.

Som jag var sjuklig och därjämte hade anlag för fjärrskådning, var mitt sinne mera allvarligt stämdt än andras vid den åldern. Jag hade stor lust att läsa och begrunda det lästa; men det var ringa tillgång på god läsning. Jag läste flitigt bibeln jämte andra böcker, som jag kunde komma öfver.

Då jag fyllt tretton år, år 1851, kom en folkskola första gången till vår by för tre månaders undervisning. Folkskoleläraren Johannes Nilsson hade nämligen att bestrida hela skolundervisningen i Högsby församling. Skolan flyttades till hvarje särskild skolrote hvart tredje år med tre månaders undervisning på hvarje station. Nilsson undervisade icke själf utan hade en underlärare, aflönad af Nilsson med 50 kr. om året. N. satt på sitt rum och emottog människor, som kommo till honom för att begära råd och upplysning för sin själs frälsning. En timme dagligen gick han dock upp

i skolan och inspekterade undervisningen. Hvarje lördag höll N. predikan i skolrummet, dit stora människoskaror samlades för att få höra den beryktade skolläraren, hvilkens föredrag varade från kl. 10 f. m. till sena aftonen, blott med en timmes middagsrast. Barnen måste sitta stilla, inpackade hela tiden framför åhörareskaran för att emellanåt i korus besvara de frågor läraren under predikan ställde till dem.

Föräldrarnas plikt var att hålla folkskolläraren och hans biträde med mat, ett dygn för hvarje barn, de mest fattiga undantagna. Ved till läraren och skolan lämnades ett dygn för hvarje barn. Äfven de fattiga måste bära ved till skolan för hvart och ett av sina barn. (Från hvilkens skog veden hämtades, sattes den tiden icke i fråga i skogsbygderna.)

Ehuru jag vid denna tid ansågs kunna läsa, fick jag tillåtelse af mina föräldrar att följa min bror till skolan för en termin och deltaga i undervisningen. Jag var nu tretton år.

Vi skulle infinna oss i skolan kl. 7 på morgonen och stanna kvar till kl. 7 på aftonen. Morgnar och aftnar läste vi vid ljus, som vi fingo släppa till efter tur. Det borrades hål på två ställen i bokbänken, hvari ljusen placerades. Kl. 10 f. m. fingo vi en kort rast och kl. 12 en timmes middagslof, under hvilken tid vi skulle spisa samt lära oss utantill psalmverser och bibelspråk.

Läroämnena i skolan voro innanläsning, katekes med kort religionshistoria och hustaflan jämte skrifning och räkning för de barn, som lärt sig hela katekesen. Bibl. historien ersattes af en s. k. »Nilssons frågebok», hvars förra del utgjordes af frågor och svar om en kristens väckelse, omvändelse, pånyttfödelse, tro och rättfärdiggörelse samt helgelse och den andra delen af frågor, besvarade med språk ur den bibliska historien. I stället för svensk historia fingo vi lära oss ur minnet upprepa en skrifven lista på alla konunganamnen intill Oskar I. Till innanläsningsbok användes Nya testamentet; stundom läste vi i det Gamla för att ur Krönikeböckerna lära oss läsa svåra (s. k. »krokiga») ord.

Klassindelning eller flyttning från en klass till en annan förekom ej. Sträng kroppsaga gavs ofta de barn, som däraf ansågos göra sig förtjänte.

Då jag fyllt fjorton år, började jag gå i nattvardsskolan och blef konfirmerad i Högsby kyrka midsommardagen 1852. Efter

konfirmationen utbad jag mig tillåtelse af mina föräldrar att få deltaga i undervisningen i folkskolan ännu en termin för att skrifva och räkna. Hvarför jag önskade det, vet jag nu icke, men jag hade mycken lust att få lära dessa färdigheter.

Pastor Kassell upptäckte, att inom församlingen funnos icke mindre än 30 fullväxta personer, som icke lärt läsa eller voro konfirmerade. Pastorn gjorde allt hvad göras kunde, för att bibringa dessa vanlottade någon kunskap. Bland dessa voro tre torparebarn under Tortebo, som voro 31, 27 och 21 år gamla. De skulle nu få undervisning, men huru? 31-åringen brukade torpet för att försörja sin gamla mor, som var änka, och sina syskon. 27-åringen var nära att bli moder; 21-åringen måste ut i skola. Eftersom ingen sådan för tillfället fanns i närheten, utverkade sig förmyndaren tillåtelse att få ombesörja hennes undervisning hemma. Pastorn påpekade då, att soldaten Larms flicka, som nyss konfirmerats, vore passande att åtaga sig denna undervisning. Sagdt och gjordt. 21-åringen, en stor och starkt byggd kvinna, satt dagen därefter i mitt föräldrahem för att af mig emottaga sin första undervisning i boklig kunskap. De första bokstäfverna voro för henne alldeles okända. Inom åtta dagar voro byns alla små barn samlade för samma ändamål. Jag undervisade såväl de stora som de små, så godt jag kunde och efter den metod, som jag sett i folkskolan, och erhöll 25 öres betalning i veckan för hvarje elev. Vi läste hela dagen till skymningen med undantag af nödig middagsrast. Terminen varade tre månader. Efter någon tid funno föräldrarna det nödigt att fortsätta en termin till och åter en termin, och snart hade två, tre år flytt under samma förhållanden. »Detta var en god försynens skickelse», sade min mor, som blef änka 1854 och lämnad i små omständigheter med mig och en minderårig gosse.

Jag kände mig hemma bland de små. Snart spred sig ryktet om min undervisning, och jag blef kallad dels till andra byar inom hemorten, dels till ställen inom andra församlingar, såsom Långemåla, Bäckebo och Fagerhult för att där undervisa barn. På detta sätt förflöto tio år.

Sommaren 1862 förkunnades en söndag i Långemåla kyrka, att det skulle anställas två småskolor inom Långemåla församling och att sökande hade att anmäla sig. Jag sökte, blef kallad att

inför skolrådet aflägga prof, blef godkänd och anställdes på två stationer, där jag fick till undervisning emottaga alla i skolåldern varande barn, tills de voro konfirmerade. I församlingen fanns förut blott en folkskola vid kyrkan.

Lönen för hvarje småskola var bestämd till 50 kronor med rättighet att af föräldrarna erhålla mat — och till skolan ved — ett dygn för hvarje barn.

Skolan var för hvarje termin inrymd i något tillgängligt rum, för det mesta i en s. k. »nattstuga», där lärarinnan hade sin sofplats, sina gångkläder och sitt matförråd i samma rum som skolbänkarna. Undervisningsmateriell fanns ingen, icke ens dagbok. Barnen måste själfva medföra Nya testamenten (för innanläsning), katekes och psalmbok samt biblisk historia och griffeltafla.

Då somliga barn hade lång väg till skolan och många bland dem voro mycket fattiga, kunde hvarken lärarinnan eller föräldrarna låta sig nöja med skolrådets beslut angående maten till lärarinnan, hvarföre skolrådet till ett annat år måste reglera lönen till 125 kr. ett för allt. Nu ansågs skolväsendet inom Långemåla församling vara mycket förbättradt. Där voro nu anställda en fast folkskola och två flyttande småskolor.

En söndag vintern 1865 kungjordes från predikstolen i Fliseryds kyrka, att inom Fliseryds församling skulle anställas två småskolor. För att om möjligt erhålla något större lön insände jag ansökan och erhöll kallelse att den 9 maj inför skolrådet aflägga prof på min skicklighet att undervisa barn. Jag infann mig, blef godkänd och anställd som lärarinna. Inom församlingen funnos förut två flyttande folkskolor. Jag tillträdde befattningen 15/7 1865 med 150 kronors lön i ett för allt. Jag började undervisningen i Tjuståsa, där skolan inhyrdes i en bondgårds hvardagsstuga. Under tiden bodde husfolket sjelft i köket om dagarna; nätterna fingo de intaga sina sofplatser bakom bänkarna i skolrummet. Min säng hade jag lyckan få placerad i ett rum öfver skolan.

Ehuru folkskolans lärare skulle komma och fortsätta undervisningen efter nio veckor, måste jag dock intaga alla i skolåldern varande barn, emedan ingen klassindelning af skolrådet ifrågasatts. Efter de nio veckorna förflyttades jag till en annan bondgård, där rum för skolan öppnades i ett obebodt gammalt bostadshus, där de utslagna fönsterrutorna lagades med näfver och de söndriga golf-

bräderna ifylldes med sten. Lärarinnans byrå, gångkläder, matförråd och säng voro placerade i samma rum som skolbänkarna. Veden till skolorna skulle enligt skolrådets beslut lämnas efter gårdantal, men på sistnämnda ställe voro skolbarnen af skolvärden hänvisade att dels från marken, dels från en förfallen ladugård anskaffa ved till skolan, emedan ägaren till gården, som ensam var skyldig att för terminen hålla skolan med ved, ansåg att skolbarnen på fristunderna hade tid att själfva skaffa ved.

Vintern 1866 var skolan inhyrd i en bondgård i Grästorp i en nattstuga med tre låga fönster under takfoten. Barnantalet var mycket stort, 120. Här är en folkrik trakt. Alla i skolåldern varande barn voro intagna i skolan, och äfven från andra rotar voro barn inackorderade. Vi packade in barnen i den låga nattstugan. Husvärden gjorde tre trästöttor och ställde under de bräckliga taksparrarna i nedre rummet, där husfolket bodde, och så fortgick undervisningen den bestämda tiden.

Följande termin var skolan inhyrd i en skräddares hus vid Pilö. Familjen bodde under tiden i en liten kammare i samma hus, men det fanns ingen annan ingång till detta rum än genom läsrummet. Såväl skräddaren med familj som kunderna måste således gå in och ut genom skolrummet äfven under lektionerna. Lärarinnans säng m. m. var äfven här placerad i läsrummet.

År 1867 blef småskollärarnas ekonomiska ställning förbättrad, då skolrådet ökade lönen från 150 till 200 kr. för nio månaders undervisning. Samma år voro två stora och präktiga skolhus uppförda inom församlingen och året därpå ytterligare tvenne mindre sådana. Dock fanns ännu en och annan station, där skolan fortfarande inhyrdes t. ex. i en liten drängstuga, där drängarna om nätterna hade sina sofplatser, och där deras arbetskläder, stöflar m. m. voro placerade omkring väggarna bakom bänkarna. Lärarinnan var för nätterna hänvisad till ett litet rum i en verkstadsbyggnad bredvid.

Åren 1868—1870 hade jag mina stationer på Pilö och Idhult, där jag hade plikten undervisa alla i skolåldern varande barn, tills de voro konfirmerade. Under dessa år hade äfven folkskollärarne sig stationer anvisade, där de skulle utan förberedande småskola undervisa alla barnen.

Då folkskoleinspektör Lönnroth på våren 1870 inspekterade,

fann han denna anordning oegentlig, hvarför skolorna inom skoldistriktet måste anordnas så, att första och andra klassens barn skulle undervisas i småskolan, samt att folkskolan skulle blifva fyrklassig. Inga barn borde intagas i folkskolan, som ej vederbörligen voro utexaminerade från småskolan. Denna ordning skulle taga sin början med 1871. Reglemente för undervisningen upprättades.

I början af år 1871 var min hälsa så bruten, att jag icke kunde bestrida min lärarinnetjänst utan måste begära permission och ligga under läkarevård en längre tid i Mönsterås. Härunder hade jag ingen annan tillgång för mitt uppehälle än att lefva på mina vänners frikostighet och deltagande. År 1875 var jag så pass återställd, att jag ånyo kunde antaga lärarinneplats i Fliseryd, då lönen höjdes från 200 till 250 kr. jämte 31 kr. för den nionde månaden. Nu behöfde man icke längre inpackas i osunda skolrum; blott en och annan skolrote saknade ännu skolhus. Man började så småningom blifva försedd med dagbok, examenskatalog, innanläsningsböcker och annan undervisningsmateriel. Skolorna blefvo besökta af skolrådets ordförande och af statens folkskoleinspektör. Terminsexamina infördes.

År 1887 blef jag af folkskoleinspektör G. af Geijerstam examinerad och erhöll därefter 325 kr. lön. Flera småskollärarinnor anställdes, så att jag hade att undervisa blott på två stationer, tills jag på vårterminen 1895 blef sjuk i lunginflammation, hvilken sjukdom så bröt mina krafter, att jag på doktorns inrådan måste begära afsked från den för mig så kära barnundervisningen. Vid min afgång voro inom församlingen 7 skolhus uppförda för en fast folkskola, två flyttande dito, en mindre flyttande dito samt fem småskolor.

Jag fick afsked med 140 kr pension; dessutom äger jag en liten besparing. »Allt härintill har Herren hiulpit mig, han skall ock härefter hjälpa.»

Minnet af de kära barnens umgänge står hvarje dag klart för mitt sinne. De pröfningar, jag under min långa arbetstid haft att utkämpa, kunna icke uppväga den pröfningen att nödgas för alltid lämna de kära små för att draga mig undan.

Botilsäter 1874—1882.

Av Gustaf Setterlind

f. d. överlärare vid Härnösands folkskolor (född 1869).

Med hjälp av en gammal abc-bok med tupp i tog jag mina första stapplande steg på lärdomens knaggliga stig. Min vägvisare och ledarinna blev i början min 5 år äldre syster.

Vid småskolan i Botilsäter var blott en enda lärare anställd. Jag tror han hette Lars Andersson, men han kallades aldrig annat än Skol-Lars. Ett småskollärareseminarium fanns vid ifrågavarande tid från år 1873 i Värmland, men Skol-Lars var tydligtvis kemiskt ren från allt slags utbildning för lärarekallet. Han kunde endast nödtorftigt läsa, skriva och räkna, vilken senare konst huvudsakligen inskränkte sig till addition och subtraktion. Som han var ensam småskollärare inom den rätt långsträckta socknen, blev hans tjänst i hög grad ambulerande, varföre lästiden på de skilda »stationerna» endast kom att räcka några veckor. Lärarelönen utgick dels in natura, bestående i matdagar hos skolrotarnas bönder, dels i kontanter, som torde uppgått till 50 riksdaler pr år, vilket ungefär motsvarande en dränglön enligt ortens taxa.

Skol-Lars började vid ifrågavarande tid bli till åren kommen, och hela socknen blev ett allt för stort och krävande verksamhetsfält för honom, varför en ny lärarekraft ansågs av behovet påkallad. Och så fick församlingen sin första småskollärarinna. Visserligen var även hon oexaminerad, men hon var ung och med större utvecklingsmöjligheter än sin manlige kollega. Som hennes förnamn var Tilda, blev hennes titel och namn skol-Tilda. Det föll ingen in att begagna ett så helgdagsklingande namn som lärarinnan — hon var ju en av bygdens unga töser ungefär likställd med de övriga och från sin barndom känd av alla i trakten.

Lars placerades nu i socknens västra del, troligtvis därför att han hade sitt hem där, och Tilda i den östra. Eftersom jag bodde på östkanten, blev hon min första och enda lärarinna. Några år senare tog hon ett års tjänstledighet från sin lärarinnebefattning och genomgick det då nyinrättade 1-åriga småskollärarinneseminariet i Karlstad.

Läroämnena i den tidens småskola voro kristendomskunskap,

läsning, skrivning och räkning. Undervisningsmateriellen bestod av några gamla abc- och läseböcker av okänd författare samt griffeltavlor. Något längre fram i tiden erhöll emellertid småskolan en uppsättning läseböcker, författade av det pedagogiskt betonade brödraparet Karl och Knut Kastman. Dessa böcker kommo att utgöra en välbehövlig omväxling i den enformiga andliga dieten i denna tids småskola. De innehöllo för detta åldersstadium väl avpassade läsövningar, av vilka somliga enligt vår uppfattning voro riktiga pärlor av berättarekonst. Man var minsann inte bortskämd i ena eller andra avseendet.

Alla dagars schema voro varandra fullkomligt lika. Någon skriven och på väggen uppsatt läsordning var därför icke av behovet påkallad och förekom icke heller. All skrivning och skriftlig räkning utfördes på griffeltavlorna. Papper och penna användes icke på småskolestadiet. Rättstavningens grunder inlärdes genom hög stavning av ord, rätt ofta i korus av skolans alla lärjungar. Skriftliga rättskrivningsövningar förekommo ej. Någon krittavla, som i den nutida skolan spelar en så stor roll, fanns ej. Räkningen utfördes antingen skriftligt på griffeltavlor eller muntligt under lärarinnans omedelbara ledning. Multiplikationstabellen sysslade man i småskolan inte med.

Lokalerna voro de enklast möjliga. De utgjordes för det mesta av bondstugornas storstugor, genom vilka gårdens folk rätt ofta hade sin väg. Husmor eller någon annan medlem av familjen kom stundom in i skolrummet i något ärende och passade därvid ofta på tillfället att få sig en liten pratstund med lärarinnan. Ibland kunde det väl ock hända, att ett litet kafferep i all enkelhet anordnades i »skolsalen» under pågående lektion, till vilket lärarinnan men naturligtvis ej lärjungarna inviterades. Ingen ansåg sådana små avbrott vara opassande eller olämpliga. I övrigt bedrevs nog undervisningen med både nit och intresse.

Under sommartiden förekom rätt ofta, att lärarinna och lärjungar fingo begiva sig i väg ut på en loge, som man nödtorftigt rengjort. Dit fraktades då i första hand det stora slagbordet samt så många stolar, som det fanns barn i skolan. Bordet placerades mitt på loggolvet, och stolarna ställdes runt omkring. I brist på stolar eller vid otillräckligt utrymme kring bordet fingo två barn söka samsas om en stol, eller ock kunde tre barn placeras på två

sammanställda stolar. Skolbänkar förekommo icke i småskolan. Det hade ju också varit opraktiskt och alltför besvärligt vid de täta flyttningarna från by till by. Läroplan fanns naturligtvis icke. Lärotidens längd var icke heller så noga bestämd. På grund av skolans starkt ambulatoriska natur uppgick väl sällan den årliga lärotiden för varje barn till mer än 6 à 8 veckor.

Resultatet av en så ordnad och skött undervisning kunde ju ej bli särdeles lysande. Jämför man nutidens småbarnsskolor med den här skisserade, så kan det ju ej ifrågasättas att icke den modärna småskolan i alla avseenden är gångna tiders betydligt överlägsen. Men med hänsyn till de små resurser, den tidens skola hade till sitt förfogande, och de minimala kostnader, den förorsakade stat och kommun, måste det nog erkännas, att dessa pioniärer på undervisningens gebit i all anspråkslöshet utfört ett arbete och vunnit resultat, vartill nutida lärare under lika ogynnsamma förhållanden säkerligen icke skulle kunna uppvisa motstycke.

Jag tar för givet, att folkskolestadgan på den tid, varom här är fråga, ej fanns i skolrådsordförandenas bibliotek eller i folkskollärarnas anspråkslösa bokhyllor. Svensk författningssamling, innehållande denna stadga, fanns väl då som nu i kyrkoarkiven, men huru många kommo åt eller brydde sig om att studera stadgar och författningar i den? Man visste på ett ungefär, vilka fordringar förordningen om allmän skolplikt ställde på de till skolåldern komna barnen. Föräldrar och målsmän bekymrade sig icke mycket om att dessa fordringar blevo uppfyllda, och de lokala skolmyndigheterna funno det ofta både lättast och bekvämast att blunda för underlåtenhetssynder mot skolstadgan. Det hade ännu icke ingått i allmänna medvetandet, att skolplikten var så allvarligt menad. Föräldrarna höllo styvt på sin målsmansrätt för barnen, en rätt, som enligt deras mening ingen skollag kunde inkräkta på. På grund härav förekommo stundom fall, då skolpliktiga barn helt enkelt uteblevo från skolan. I regel voro barnen dock ej ovilliga till skolgång. Det fanns på den tiden synnerligast på landsbygden inte så många nöjen, och därför betraktades skolan åtminstone av de normalt begåvade barnen nästan som ett nöje. Man var glad, när den korta terminen började, och litet smått nedstämd, när den var slut.

Ifrågavarande församling bestod sig med *en* folkskollärare,

men skolrotarnas antal var tre: en i socknens västra del, en i mellersta delen vid kyrkan och en i östra delen. Lärarens årliga tjänstgöringstid utgjorde 9 månader, som lika fördelades på de tre rotarnas skolor. Som läraren var bosatt i socknens västligaste del, kunde han under lästiden där bo i sitt hem. Middagsmåltid måste han dock i likhet med många skolbarn i regeln medföra till skolan. Ty fastän middagsrasten räckte omkring två timmar, blev det för långt och besvärligt för honom att gå hem och äta middag. Till denna skola förlades alltid vårterminerna, som började omkring 1 mars. Förmodligen skedde detta med hänsyn till lärarens bekvämlighet. Sommar- och höstterminerna förlades växelvis till kyrkskolan och östra skolan. Till den förra av dessa hade läraren cirka 6 km.:s väg och till den senare ungefär dubbelt så långt. Under kyrkskoleterminerna promenerade han i regel, såvitt vädret icke var alltför ogynnsamt, morgon och afton mellan sitt hem och skolan, vilket alltså blev 12 km.:s promenad pr dag. Då han därefter vid hemkomsten under sommaraftnarna deltog i varjehanda lantbruksarbeten (han ägde nämligen ett rätt betydande hemman), så förstår man, att det fattades honom icke frisk luft och rörelse ute i Guds fria natur. Från västra och kyrkrotens skolor voro avstånden till lärarens hem ju icke alltför oöverkomliga. — Värre blev det, när hans arbete i östra skolan började. Nu voro dagliga promenader mellan skolan och hemmet otänkbara och han måste ta »neste» (matsäck) med sig för åtminstone halva eller stundom för hela veckan. Det var sålunda mest att leva på torrskaffning. Lärarebostaden (i skolhuset) bestod av rum och kök. Rummet var på församlingens bekostnad möblerat med en s. k. gustaviansk säng, ett bord och två stolar, allt hemgjort och bastant. Som läraren ej bebodde sin lägenhet, d. v. s. »rummet», mer än under tre månader av året, lät skolrådsledamoten i byn inhysa en gammal änka och hennes dotter i lägenheten. Änkan åtnjöt förmodligen fattigvårdsunderstöd. Jag tror knappt, att någon tillfrågade läraren, huruvida han var villig att på detta sätt överlåta sin »tjänstebostad» å andra människor. Han och de båda gummorna (även dottern var icke längre någon ungdom) blevo de bästa vänner. De kokade hans mat, bäddade hans säng, städade hans lilla rum och månade om honom på alla sätt — icke minst med en kopp kaffe då och då. Så nu behövde han inte längre leva enbart på torrskaffning. — På lördagarna

höllos läx- eller repetitionsförhör i någon av de skolor, där ingen undervisning för övrigt pågick under veckan, varför läraren på fredagseftermiddagen tog sin ränsel på ryggen och gick hem.

Genom att taga några genvägar kunde han möjligen förkorta vägen med någon kilometer. Ofta, synnerligast under högsommaren, gjorde han även en tur hem på onsdagseftermiddagen och återvände till skolan påföljande morgon.

De dagliga lärotiderna voro 9—12 och 2—5. De dagar, då läraren kom från sitt hem på morgonen, iakttogos dessa tider inte alltid så strikt. Det kunde ibland hända, att kl. blev ½ 11, ja, någon gång t. o. m. 11, innan han visade sig på åsen ovanför skolan. Den förspillda tiden tog han dock mer än väl igen på aftnarna. Då kunde lärjungarna få sitta kvar en hel timme eller ännu längre efter den ordinarie skoltidens slut och arbeta för högtryck. Ingen gjorde någon anmärkning på detta lärarens något självrådiga sätt att disponera skoltiden.

Skolsalen i östra skolhuset upptog hela ena ändan av byggnaden, med fönster på både långsidorna och gaveln. Barnen voro placerade så, att de fingo ljus från bägge sidorna samt framifrån, mot vilken anordning varken skolrådsordförande eller inspektör gjorde någon anmärkning. Möbleringen utgjordes av en ungefär en kvm. stor krittavla, ett på golvet stående bord, vilket läraren för bättre översikts skull oftast begagnade som sittplats, en stol samt sex långbänkar. De sistnämnda bestodo blott av enkla bräder samt voro oupplösligen förenade med varandra och med golvet. De främre bänkarna hade en gång i tiden varit svartmålade, men färgen var nu nästan helt och hållet avnött. De voro något lägre och avsedda för de yngre barnen. De bakersta bänkarna, som aldrig fått göra bekantskap med pensel och målarfärg, voro avsedda för de äldre lärjungarna. Några fack att lägga böcker, pennor och andra saker i funnos icke. Det man ej kunde ha liggande på bänken framför sig placerades på väggfasta bänkar, som voro uppsatta utefter salens långsidor. Blott på de bakre bänkarna funnos grunda cirkelformiga fördjupningar för bläckhornen samt kantribbor, som skulle hindra skolmateriellen att falla ned på golvet. Till skolmöblemanget torde även böra räknas den kista av ungefär ½ kbm.:s rymd, vari undervisningsmateriellen förvarades särskilt vid överflyttningen från den ena skolan till den andra samt delvis

även under lästiden. Denna materiell utgjordes huvudsakligen av griffeltavlor, som skolan sålunda tillhandahöll lärjungarna, ett rätt stort antal exemplar av Folkskolans läsebok, en samling zoologiska väggtavlor, uppfodrade på väv, samt ett mindre antal läroböcker i naturkunnighet, geografi och svensk historia. En liten ringklocka, en vinkellinjal, en passare och några sammanhäftade skrivpappersark, vilka tjänade som dagbok, hörde även till utrustningen. Kistan vägde åtskilliga skålpund, och när läraren och hans dräng vid terminernas början kommo åkande med densamma, kände vi yngre och yngsta oss mycket imponerade. Här hade vi ju framför oss s. a. s. in nuce — läraren inbegripen — all den visdom och auktoritet, som våra tankar kunde famna. Och när den låsta och järnbeslagna helgedomen bars in och placerades i sitt hörn av skolsalen, hade vi en förnimmelse, som säkerligen liknade de gamla hebréernas, då de nalkades förbundsarken, och i andanom knäböjde vi i helig andakt. För att kunna förstå, varför en till synes så enkel sak som en lår, innehållande undervisningsmateriell, kunde en så kraftig verkan åstadkomma, torde böra påpekas, att i denna avsides liggande landsdel, som i hög grad led brist på kommunikationsmedel, voro böcker — särskilt för barn och ungdom lämpade sådana — mycket sällsynta i hemmen. Trakten var pietistiskt religiös, och även på grund härav censurerades bokinköpen mycket strängt, ifall man nu överhuvud taget hade något att köpa böcker för. De flesta familjers förråd innehöllo endast bibeln — oftast med Fjellstedts förklaringar —, psalmboken, som dock ur pietistisk synpunkt inte var fullt renlärig, Luthers postilla, någon bönbok med korta betraktelser för morgon- och aftonandakten, predikningar av K. O. Rosenius, den av P. Waldenström utgivna »Pietisten» samt »Herren är from» av samme författare, vartill kom en och annan sångbok med religiösa sånger. I åtskilliga hem funnos knappt några böcker med undantag för Nya testamentet, psalmboken, katekesen och bibliska historien, som voro de enda läroböcker, skolbarnen måste själva hålla sig. Alla dessa böcker innehöllo andlig vägkost för vuxet folk med religiösa intressen. Tyvärr sakna emellertid barn påtagligt ofta intressen för livets allvarsdigra spörsmål och se sig om efter lättare själaspis. Ännu en sak torde behöva påpekas. Läroböcker för folkskolan skrevos på den tiden inte i så vetenskaplig anda

som i våra dagar. I vetenskaplig korrekthet ha dessa böcker under de senaste årtiondena antagligen gjort högst avsevärda framsteg. Men samtidigt härmed ha de ofta blivit mera abstrakta och onjutbara för den publik, hos vilken de skulle väcka håg för kunskapsinhämtande. Berlins lärobok i naturlära var väl på sin tid så gott som ensam i sitt fack. Så synnerligen djupa kunskaper inhämtades visserligen icke ur den. Men här och där gläntade den dock på dörren till »Guds underbara förrådskammare» — för att tala med Linné — samt fångade de ungas intresse och åstundan att få veta mera. I ännu högre grad gäller detta omdöme den av samme författare utgivna läseboken i naturlära. Vår lärobok i svenska historien hade en hel del berättelser från Sveriges forntid, vilka särskilt vi pojkar formligen slukade, och vi voro djupt bedrövade, när denna källa till uppbyggelse och förströelse på lediga stunder var tömd. Ja, själva den gamla hederliga och av staten auktoriserade läseboken blev för åtskilliga av oss en nöjesläsning, om vi på något sätt lyckades komma över ett exemplar av den för egen räkning. Lästimmarna i skolan voro däremot oftast tråkiga, till största delen beroende därpå, att många lärjungar läste så dåligt innantill. De många rättelserna och omtagningarna, som blevo en nödvändig följd härav, satte de bättre läsbegåvades tålamod på nästan outhärdliga prov. En del av läsebokens innehåll föreföll oss nog också intresselöst och onjutbart.

Det var sålunda lätt förklarligt, att skolans stora flyttkista, som innehöll och tillförde oss alla dessa bokskatter och mer därtill, blev föremål för en respektfull beundran. Allt eftersom vi under årens lopp närmare lärde känna dess innehåll och hunnit mer eller mindre fullständigt tillgodogöra oss detsamma, avtog naturligtvis respekten och vi hälsade den som en gammal bekant, som visserligen icke kom med några överraskningar men dock var kär att återse.

Skolformen motsvarade den i nutida skolstadga med B2 betecknade. Folkskolans samtliga lärjungar undervisades alltså samtidigt av en lärare. Någon uppdelning i årsklasser förekom icke men väl i läxlag. Morgonandakten och förhöret av kristendomsläxorna upptogo tillsammans ungefär de två första timmarna av den dagliga lärotiden. Ensamt morgonandakten kunde enstaka gånger utsträckas till ¾ timme, och sedan skulle varje läxlag höra upp sin

läxa i bibliska historien eller katekesen. Som detta gjordes grundligt, tog också det en rundlig tid i anspråk. De som ej läst över sina läxor hemma, blevo på olika sätt bestraffade för sin försumlighet eller oförmåga att lära sig utantill. En av de vanligaste bestraffningarna utgjordes av örfilar — bastanta sådana, så man tyckte sig se både solar och stjärnor. En annan bestraffningsform var innesittande under rasterna — i svårare fall även under middagsrasten, då man också blev utan middagsmat. Kvarsittningen räckte ända tills man lärt sig läxan, även om detta dröjde till långt efter skoldagens slut. Det strängaste och väl även effektivaste straffet för dålig läxöverläsning bestod däri, att den dömde fick kila iväg uppåt skogsåsen, som hade en rik enbuskvegetation, och skära en för ändamålet lämplig ruska. Tog han till en för liten, fick han återvända och hämta en större. Sen skulle han ställa sig i den s. k. skamvrån och räcka fram bägge händerna med baksidorna upp, och så smällde läraren på, så det både kändes och syntes, stundom även hördes. Detta kallades handplagg. Enrisbarr sutto stundom kvar i skinnet, och små bloddroppar sipprade fram. Delinkventen bet dock oftast ihop tänderna och teg. Jag kan ej erinra mig, att någon försökte draga sina händer tillbaka, hur smärtsamt det än kändes. Därtill var respekten för läraren alltför stor. Säkerligen kom också självaktningen mången pojke — oftast var det nämligen gossar, som på detta sätt avbasades — till hjälp vid försöken att ej undandraga sig det straff, som han ansågs ha förtjänt. Naturligtvis var även denna bestraffningsform ofta av betydligt lindrigare art, då straffet bestod mera i skammen än i smärtan. Att skvallra för föräldrarna om en sådan affär kom, mig veterligt, icke i fråga. Man var tvärtom mycket rädd för att far och mor skulle få veta något om den genanta händelsen. Något agg till läraren för dessa ofta hårdhänta och enstaka gånger rent av grymma straffmetoder kan jag ej erinra mig att någon gav uttryck för. Stundom hände det, att ett helt läxlag fick följas åt i skamvrån, som då kom att utsträckas till en hel vägg. Där stodo alla missdådarna med framsträckta händer, och så började exekutionen med det smidiga enriset, och åt varjom och enom gavs den ranson, som han ansågs ha förtjänt.

Mellan skoldagens två första timmar gavs ingen rast. De

föreföllo också ganska dryga. Någon omväxling i det enformiga stillasittandet under dessa timmar bereddes dock lärjungarna därigenom, att alla till ett läxlag hörande barn fingo under läxförhöret stå i sina bänkar. — Timmen närmast före middagsrasten ägnades alltid åt räkning. Därvid uppdelades barnen i lika många avdelningar, som det finns »enkla räknesätt». Dessa fyra grupper uppställdes i halvcirklar vid var sitt fönster, varje barn med griffeltavla på armen och griffel i handen. Ett barn i gruppen var försett med räknebok, varur ett räkneexempel i sänder upplästes för att av samtliga barn uppskrivas på deras tavlor. Sedan detta var gjort, började uträkningen, som gick i tur och ordning bland gruppens medlemmar. Då ett »tal» var färdigräknat, gick ett barn med sin tavla fram och visade läraren, som jämförde räkneresultatet med faciten och gav besked, om det var rätt eller orätt räknat. När något av additionsgruppens barn ansågs »kunna addition», hänvisades det till subtraktionsavdelningen, och utan några förberedelser fick det efter råd och lägenhet söka följa med sina nya kamrater i det obekanta räknesättet. De mera försigkomna inom gruppen voro nog oftast hyggliga och hjälpte nykomlingen tillrätta. Stundom voro de alltför tjänstaktiga. Det vankades råd och anvisningar från flera håll, varav den stackars nybörjaren huvudsakligen endast konfunderades. Men snart började han känna sig hemmastadd hos de nya kamraterna och kunde ta saken lugnare, lättare följa med och passa på, när hans tur kom att utföra högräkningen. Därmed var också den första och värsta prövningen förbi. När subtraktionskursen var genomgången, överfördes lärjungen icke direkt till multiplikationskretsen utan fick låna en räknebok med multiplikationstabell och slå sig ensam ned i en bänk samt börja det tålamodsprövande inlärandet av denna tabell (»tabla»). Detta arbete kunde ta veckor i anspråk, allt efter lärjungens minne och flit. Gång efter annan kom läraren till platsen och prövade elevens kunskaper i ämnet. När denne slutligen, oftast efter många om och men, blivit approberad och lyckligen hamnat hos multiplikationisterna, ansågs han ha kommit ur barnkammaren och betraktades med en viss respekt av sina yngre eller svagare kamrater, vilka ännu ej genomgått multiplikationstabellens ekelut. Jag kan ej erinra mig, att läraren någonsin gav denna svårinlärda tabell i hemuppgift, såsom man nu för tiden oftast

gör. Sedan de fyra enkla räknesätten voro genomgångna, fick man börja med decimalbråk, fortsätta med bråk osv. Men härvid var all sammanhållning mellan lärjungarna upplöst. De placerades nu i bänkarne på visst avstånd från varandra, för att arbetet skulle kunna bedrivas så självständigt som möjligt. Läraren gjorde alltsomoftast turer mellan de arbetande, givande råd och upplysningar eller handgripliga bestraffningar, allteftersom han tyckte, att dessa matematici av högre ordning skötte sig väl eller dåligt.

Då metersystemet anbefallts i vårt land enligt riksdagsbeslut 1876 och kungl. förordning 1878, som stadgade successivt genomförande 1879—1888, fingo skolornas lärjungar i god tid börja inlära detsamma. Vi inhämtade det ur almanackorna, som åren 1877—1884 (och sedan sammanfattningsvis 1885 o. f.) återgåvo det nya mått-, rymd- och viktsystemet.

Undervisningen i modersmålet bedrevs mest som innanläsningsövningar. Ortografien var mycket svagt tillgodosedd, och uppsatsskrivning förekom nästan icke alls. Rättstavningsövningarna voro muntliga. Om vid ett annat ämnes behandling det blev några minuter över av timmen, fingo lärjungarna resa sig upp, lägga händerna på ryggen och så i tur och ordning stava de ord, som läraren uppgav. Mest sysslades under dessa korta övningstunder med inlärandet av svårstavade ord samt vanliga ord, lånade från främmande språk. Följden härav blev, att många lärjungar efter slutad skolgång vid språkets skrivning klarade sig någorlunda bra med de svårstavade orden, under det de däremot kunde göra sig skyldiga till puerila stavfel på enkla och lättstavade ord. Åt de mera försigkomna barnen meddelades ett slags undervisning i svensk språklära. Skolan förfogade över ett antal läroböcker i ämnet. Då dessa emellertid ej voro lika många som barnen, måste i allmänhet två barn se tillsammans i en bok. Alla dithörande lärjungar började nu läsa högt. Effekten däraf blef storartad. Det var som att öppna en dammlucka i en vattenränna. Av de två, som sågo i samma bok, skulle egentligen endast en i sänder läsa ett stycke. Men denna regel höllo lärjungarna ej så styvt på. Det hände därför som oftast, att allesammans satte in och läste i kapp och skreko i kapp. Andarna hade vaknat, och det var åtminstone för ögonblicket en lust att leva. När oväsendet kulminerat, kom från läraren vanligtvis en kraftig hyssjning, som åtminstone för

några ögonblick göt olja på vågorna. Men snart hade man glömt varningen och var inom kort åter uppe i samma härliga furioso. Det är ju givet, att ett sådant arbete ej kunde medföra några större kunskapsresultat. Märkvärdigt nog visade det sig dock, att när läraren efter dylika påläsningar tog en bok och började examinera oss, på det vi läst, var det en del av oss, som kunde ge rätt goda besked. Vi hade slagit i oss delar av den grammatiska terminologien samt kunde redogöra för en del regler, undantag och anmärkningar. Denna grammatikaliska lärdom blev dock knappast tillämpad på det skrivna språket och blev därför till föga eller ingen nytta för de flesta. Blott någon enstaka gång hände det, att vi kunde få oss en liten skriftlig språkövning förelagd, bestående t. ex. i böjning av substantiv och verb samt bildande av korta satser med särskilt aktgivande på förhållandet mellan subjektets och predikatsverbets numerus. Vi kunde också någon enstaka gång under läsåret få göra små ansatser till uppsatsskrivning med ämne vanligen hämtat från bibliska historien. Genom att dessa övningar alltid utfördes på griffeltavla, blevo de för de mer skrivbegåvade lärjungarna alltför begränsade till omfånget. Vi kunde ju dessa bibliska berättelser ordagrant utantill, och det var sålunda en lätt sak att ur minnet nedskriva dem. Men vi liksom kände på oss, att en på det sättet tillkommen uppsats inte var mycket värd, och sökte därför efter fattig förmåga att överflytta den bibliska berättelsen till vårt eget språk, vilket naturligtvis med den ringa övning, vi hade, ej alltid lyckades så väl. Men vi hade ingen kritik att befara, och därför voro vi frimodiga. När vi fyllt våra tavlor, lade vi fram dem på bordet, och läraren såg väl i regel igenom dem. Men jag kan inte erinra mig, att han skriftligt rättade eller muntligt kritiserade vårt författarskap. De flesta av oss funno det oaktat stort nöje i dessa enkla övningar och ansågo de timmar, som ägnades däråt, såsom små högtidsstunder, vilka tyvärr alltför sällan återkommo. Man var på den tiden inte bortskämd med sagoläsning eller andra nöjen i skolan utan var glad och tacksam för det allra minsta lilla avbrott i det vardagliga, enformiga skolarbetet.

Det enda undervisningsämne, vari hemläxor voro obligatoriska, var kristendom. Men däri bedrevs läxläsningen så mycket intensivare. Stoffet hämtades förstås såväl ur katekesen och bib-

liska historien som direkt ur bibeln — psalmboken icke att förglömma. Kristendomen var en stående rätt varje dag i form av antingen katekes eller biblisk historia, oftast kompletterade med bibelspråk eller psalmverser, som skulle inläras utantill. Vid skolterminens början uppsatte läraren å skolsalsväggen en förteckning över bibelställen och psalmverser, som vi under terminens lopp skulle inlära. Bibelorden voro vanligtvis hämtade ur Pauli brev. Veckans första arbetsdag, som enligt nutida pedagogik om möjligt bör vara läxfri, belastades ordentligt med läxläsning. Man fick hemuppgifter i såväl katekes och biblisk historia som i testamente och psalmbok. Man hade ju två dagar — lördag och söndag — lediga, och denna tid måste grundligt utnyttjas. Kurserna voro nämligen mycket omfattande, men tiden var kort. Kristendomsundervisningen kom på så sätt att lägga beslag på en oproportionerligt stor del av den korta skoltiden till förfång för andra viktiga ämnen, särskilt modersmålet. Icke nog med att den hade fått sig tillmätt omkring halvannan timme pr skoldag, utan därtill kom även, att läraren någon tid före examen använde en timme efter det ordinarie dagsarbetets slut till särskild förberedelse för kristendomsförhöret å den kommande examen. Också ansågo många examensbesökare kristendomslektionen vid detta tillfälle vara åtskilligt värdefullare än en vanlig gudstjänst i kyrkan. Vi kunde våra saker som »ett rinnande vatten». Frågor och svar avlöste varandra raskt, och vi voro väldigt bibelsprängda. Mammorna sutto som åhörare med rörda sinnen och tårade ögon, och även ett och annat manligt »examensvittne» sågs torka fuktiga ögon.

Undervisningen i naturlära, geografi och historia bedrevs mest som innanläsning. För geografiundervisningen hade dock utbildats en särskild form. Endast skolans äldre och mera försigkomna lärjungar deltogo i densamma, och den pågick samtidigt med de yngres läsövningar. På skolsalens ena långvägg hängde en karta över Europa och på den motsatta väggen en d:o över Sverige, vilken senare var i mycket liten skala, mycket gammal och blek, delvis trasig samt så överfylld av namn, att varje ord måste sökas nära nog med ljus och lykta. Ofta lyckades man ej finna det sökta. När lärjungarna skulle studera geografi, ställdes de upp i halvcirkel omkring kartan. Det ena flygelbarnet försågs med en lärobok av Winge, kartboken kallad, och det andra flygelbarnet

med en pekpinne. Barnet med läroboken skulle högt och tydligt föreläsa för hela gruppen, och lärjungen med pekpinnen skulle utpeka de i läroboken omnämnda städerna, floderna, sjöarna osv.

Vi började vår geografiundervisning naturligtvis med vårt lands geografi och samlades sålunda omkring Sveriges karta. Vid förekommande uppräkningar av namn instämde hela gruppen i läsningen. Föreläsarens röst drunknade i den allmänna körläsningen. Ty man sparade icke på röstresurserna. Det kändes så skönt att få vara aktiv om ock för bara någon minut i sänder. Endast om minnet svek den stora massan, gjorde sig föreläsaren gällande såsom vägledande eller rättande. Såsom exempel på denna samverkan mellan föreläsaren och gruppen eller »kören» må anföras: Föreläsaren läste: »Sverige indelas i tre stora huvuddelar, nämligen». Kören inföll: »1. Svealand eller Svea rike, 2. Göta land eller Göta rike och 3. Norrland». Föreläsaren fortsatte: »Svealand indelas i 6 landskap, nämligen». Kören inföll: »Uppland, Södermanland, Västmanland, Närke, Värmland och Dalarne». Redogörelsen för de vatten, som omgiva vår världsdel, blev av följande lydelse. Föreläsaren: »Hav, vikar och sund». Kören: »Norra Ishavet med dess vik Vita havet. Atlantiska havet med Nordsjön, Skagerak och Kattegatt». Föreläsaren: »varifrån man genom tre sund». Kören: »Öresund, Stora Bält och Lilla Bält». Föreläsaren: »inkommer i Östersjön, som bildar». Kören: »Bottniska, Finska och Riga-vikarna» o. s. v. världsdelen runt. Vid studiet av främmande länders geografi vållade namnuttalet ofta svårigheter icke blott för lärjungarna utan mången gång säkerligen även för läraren, vilket icke var att förvåna sig över. Vi läste sålunda utan anmärkning Duna, Nejmen, Wejschel, Tames och Kalejs. Namnet Preussen fingo vi uttala, som det stavas, vilket synes ha skett mot lärarens bättre vetande, ända tills folkskoleinspektören, rektor Kastman, vid ett besök gjorde anmärkning därpå. Körläsningen skedde med långsamt uttal av varje ord, så att de uppräknade namnen riktigt skulle fastna i minnet. Denna långsamma och klämmiga läsning var nödvändig även ur den synpunkten, att barnet med pekpinnen skulle kunna hinna med på galoppen, vilket ändå icke alltid lyckades. Blev pekpinnen efter, gjordes ett uppehåll i läsningen, tills ledaren hunnit fatt kören. Allt emellanåt hände det, att han icke fann, vad han sökte. Då rusade några hjälpsamma kamrater

fram till kartan för att lämna assistens. Lyckades det ej inom rimlig tid och med gemensamma ansträngningar att finna det sökta, infann sig läraren och hjälpte tillrätta. Berget Harz var alltid svårt att finna. Då undertecknad en gång skötte pekpinnen, lyckades han som vanligt först efter något sökande hitta det besvärliga namnet, och för att markera bergets läge satte han pekpinnens spets så kraftigt mot kartan, att denna nästan genomborrades. Jag vet knappt, om jag någonsin förr eller senare under mitt långa liv blivit så uppfylld av fasa över en ogärning. Syftet att markera Harz' läge var förstås vunnet, men till vilket pris! Läraren blev dock icke genast uppmärksamgjord på denna åverkan. När detta i sinom tid skedde, lyckades syndaren rätt helskinnad komma ifrån den otrevliga affären. Men namnet Harz behövde man aldrig mer leta efter på den kartan.

Vad fäderneslandets geografi beträffar, gällde det huvudsakligen att inlära länsindelning och städer. Klarade man detta, så ansågs rättfärdigheten vara åtminstone någorlunda uppfylld. Hade man vid dessa tentamina tur att i uppgift få någon enkel länsindelning med ett fåtal städer, så kunde man vara belåten. Blev man däremot fast för något landskap med mera komplicerad länsindelning och många städer, gick det oftast knaggligt och man fick bakläxa. Till de lätta uppgifterna, där man hade ett godkänd så gott som i en liten ask, hörde Stora Kopparbergs samt Gotlands län. Ty nästan alla kunde med kläm och säkerhet återge lärobokens ord om dessa län med deras städer: »Stora Kopparbergs eller Falu län innefattar hela landskapet Dalarne. Städer: Falun, Säter och Hedemora. Eller: »Visby län omfattar ön Gottland. Stad: Visby». Värre blev det, om man fick till uppgift att »bena upp» Småland eller Uppland med deras krångliga länsindelning. Man hade därvid inte något stöd av kartan. Ty om länsgränser där någonsin varit utsatta, fanns i varje fall ingenting kvar av dem.

Förutom det egna landets geografi läste vi av de övriga europeiska staternas något utförligare Norges, Danmarks och Tysklands. Namnuppräkningen var huvudsaken. Någonting rörande ländernas befolkning, näringsliv o. d. fanns, såvitt jag kan erinra mig, icke upptaget i läroboken. De främmande världsdelarna avfärdades med en mycket kortfattad allmän översikt, varåt man ägnade någon enstaka timme då och då under terminen. Ett lysande undantag

från sådant summariskt behandlingssätt utgjorde Palestina. Vi hade särskild karta över detta land och en särskild geografisk lärobok. Vi barn funno också stort nöje i dessa geografitimmar, emedan härunder kommo oss till mötes nästan idel gamla bekanta saker från den bibliska historien. Kartan var icke överlastad med namn, varför det gick lätt att finna de i läroboken angivna bergen, sjöarna, floderna och orterna. Vid omnämnandet av dessa fästes ofta uppmärksamheten på den roll, de spelat i Israels historia.

Samtidigt med geografilektionerna för de äldre lärjungarna pågingo innanläsningsövningar med de yngre. Stundom hände härvid, att småskollärarinnan kom med sina skolbarn, som då måste trängas in mellan storskolans elever. (Ordet folkskola förekom här icke i vardagligt bruk, utan man använde beteckningarna småskola och storskola.) Denna blandning av ungt och yngst skulle nu under småskollärarinnans ledning öva sig i innanläsningsfärdighet. En sådan övning är i och för sig inte alltid lätt, men den komplicerades här väsentligen därigenom att det skulle ske samtidigt med att de äldre »läste på kartan» och därvid ju stundom klämde i med en kraftig körläsning. Det säger sig självt, att det var ytterst svårt för att inte säga nästan omöjligt för småbarnen att följa med i sina böcker och veta, när deras tur kom att läsa. Men detta var just, vad de skulle göra; eljest riskerade de kroppsstraff. Läraren gick vid dessa tillfällen omkring som en överkustos och hade enligt vår samstämmiga uppfattning ögon både fram och bak. Han såg allt och var överallt tillstädes, synnerligast där han var som minst välkommen.

Vad som kunde vinnas med dessa småskolebarnens invasioner i storskolan, har jag ej fått klart för mig. Kanske var det något slags inspektionsskyldighet, som folkskolläraren utövade över småskollärarinnans undervisning.

Naturläran studerades i form av innanläsning på skolrummet. Vi befattade oss endast med zoologien samt en kort översikt av läran om himlakropparna.

I svensk historia hade flertalet lärjungar ingen särskild lärobok. Folkskolans läsebok var den Urdarbrunn, varur det stora flertalet upphämtade sin historiska visdom. De lärjungar, som så önskade, kunde dock av läraren få låna läroböcker (av Hägerman), som skolan rådde om. De innehöllo massor av fakta och data. Undertecknad hade egen sådan lärobok och kände sig mycket stolt däröver. Vi voro kanske 6—8 stycken, som tilltrodde oss att studera svensk historia på egen hand hemma, dvs. läsa läxor, som läraren sedan hörde upp. Någon särskild timme var inte anslagen för detta ändamål, utan det gjordes i all hast vanligtvis i början av en timme, som var avsedd för annat ämne. Våra historieläxor kunde vi perfekt ord för ord efter läroboken. Stundom blev det tävling om vem som skulle få läsa mest, och då kunde det urarta till en kappläsning i korus, vari även läraren med läroboken öppen stundom deltog. Läxförhöret var sålunda överstökat på några minuter. Kommentarer till den upprabblade läxan förekommo icke. Vad som under denna tidiga ålder inlärdes, bet sig emellertid fast i minnet och blev ens egendom för livet.

Den starka motvilja mot minnesläsning i barndomsskolorna, som utmärkt senare tiders pedagogik, torde icke vara fullt motiverad, då receptiviteten med minnets tillhjälp otvivelaktigt är en av de starkast framträdande av barnets själsförmögenheter. Attackerna mot utanläsningen, särskilt på det lägre skolstadiet, torde emellertid närmast få betraktas som en reaktion mot den gamla skolans förfaringssätt. »Reformatorerna» ha troligen icke märkt, att de själva gjort sig skyldiga till överdrifter, då de velat utrensa i det närmaste all utanläsning ur skolan. I varje fall borde ingenting få memoreras, som icke blivit förklarat och på alla sätt tillrättalagt. Detta förefaller vid första påseendet vara det enda riktiga. Men det kan starkt ifrågasättas, huruvida man icke drivit den i och för sig riktiga principen för långt, då man förklarar, utvecklar och tillrättalägger, så att man tråkar ut lärjungarna och förtar dem intresset för både det avhandlade ämnet samt de tusen och en förklaringarna däröver. Den gyllene medelvägen torde även i detta fall komma att visa sig vara den bäst framkomliga.

Med tillgången på undervisningsmateriell var det klent beställt. Vad geografi, naturlära och historien beträffar, fanns förutom de ovan omtalade kartorna endast en serie zoologiska väggtavlor, uppfodrade på väv. Dessa kommo dock icke till användning i samband med undervisningen i naturlära utan hängdes upp på väggarna alla på en gång någon vecka före examen. Vi barn tyckte, att detta verkade festligt, och med största intresse studerade vi på rasterna och vid andra tillfällen särskilt de utländska djur-

typer, som här voro avbildade. Kommentarerna till dem fingo vi göra själva. På examen beskådades och beundrades också konstverken av tillställdeskomna föräldrar och andra intresserade. När tavlorna sedan omedelbart nedtogos, hoprullades och nedlades i den stora kistan, erforo vi något av samma känslor, som när julgranen plundrades på sin grannlåt och bars ut i snödrivan.

De s. k. övningsämnena voro ganska styvmoderligt behandlade, ty endast i välskrivning och sång gavs någon undervisning. Vid skrivövningarna användes på det lägre och mellanstadiet griffel och skiffertavla. Färdiggjorda skrivböcker hade vi ingen kännedom om. Den, som befunnits värdig utbyta tavla och griffel mot papper och penna, köpte sig några ark olinjerat papper och gjorde själv därav en skrivbok, som läraren därpå linjerade upp med den linjetyp, som han fann bäst passande för skribenten i fråga. Endast ett eller högst två uppslag i sänder upplinjerades, och när dessa voro fullskrivna, måste man fram till bordet igen med sin skrivbok för ny linjering. I samband därmed granskade och kritiserade läraren stilen. Jag kan ej erinra mig, att vi någonsin fingo skriva på enkla linjer, vilket naturligtvis var oriktigt, då ju varken brev eller skrivpapper är dubbellinjerat.

För sångövningar var särskild tid ej anslagen. Man sjöng en sång — med religiöst innehåll — vid slutet av någon lektionstimme. Sångböcker användes icke, men lärjungarna kunde en hel del sånger, som de lärt i hemmen, i söndagsskolan eller vid religiösa sammankomster; repertoaren var icke omfattande. Notskrift fingo vi ej lära, men sifferskrift övades något, vanligen i slutet av timmen närmast före middagsrasten. Någon praktisk tillämpning av vår eventuella kunskap vid tonträffning förekom knappast.

Teckning hade ingen plats på vårt schema, knappast heller gymnastik. Någon enstaka gång kunde pojkarna få formera gymnastikställning ute i det fria och utföra några enkla fristående rörelser. Vi funno dessa övningar mycket intressanta och gjorde vårt bästa för att utföra dem på rätt sätt. Men då de så sällan förekommo, voro de naturligtvis betydelselösa som hjälpmedel för vår fysiska fostran.

Pedagogisk slöjd som undervisningsämne var väl på den

tiden ett i det närmaste okänt begrepp och förekom icke i vår skola.

I det enklas och primitivas tecken gick skolarbetet i sin helhet, och så var även fallet med skolhusets underhåll, eldning, städning o. d. De absolut oundgängliga reparationer, som någon gång måste vidtagas, utfördes av skolrotens bönder själva, och det torde nog aldrig ens varit ifrågasatt att anskaffa yrkeskunniga arbetare till utförandet. Någon särskild lekplan — för att nu ej tala om inhägnad skolgård — fanns ej. Uthus funnos icke heller. Under de år, då lästiden i vår skola var förlagd till hösten, kunde det ju bli rätt kyligt under terminens senare del. Då kördes fram ett kastvedslass, som avstjälptes utanför skolan. Någon av de större pojkarna kilade i väg till närmaste bondgård och lånade en yxa. Så apterades ett vedträ till huggkubbe, och en del av de övriga vedträna klövs i sär. Som det var stor, öppen spis i skolsalen, gjorde man sig ej besvär med att såga av kastveden, utan den bars in i hela sin längd, och några pojkar gjorde upp eld. Snart uppflammade en härlig brasa, varav synnerligast de äldre pojkar njöto, som sutto på den bakersta bänken, omedelbart framför spisen. Ibland blev den sköna värmen alltför intensiv, och då måste denna pojkrad lämna sin avundade plats och efter råd och lägenhet söka tränga sig in i andra bänkar.

Skolstädningen var anordnad i samma enkla stil som vedanskaffning och eldning. Daglig golvsopning förekom naturligtvis inte. Rengöring i annan form förekom icke annat än omedelbart före examen, då golvet även skurades. Det inträffade sålunda några gånger under terminens lopp, att läraren någon dag efter sista undervisningstimmens slut tillsporde lärjungarna, vilka som önskade stanna kvar och sopa golvet. Det ville nu förstås alla, ty det ansågs som ett förtroendeuppdrag, och så var det väldigt roligt. De lyckliga, som för gången fingo uppdraget sig anförtrott, skyndade i väg till de närmaste gårdarna för att söka låna kvastar, som voro gjorda av granris och oftast barrade duktigt. Därpå började sopningen, som gick med kläm, så att dammet och glädjen stodo högt i tak, ty det var ingenting, som dämpade någondera. Då bänkarna voro fastgjorda vid golvet, blev rengöringen under dem av tvivelaktigt värde, men det var ingen, som fäste sig vid det. Utomkring var det ju i alla fall ganska fint. Någon dammtorkning

var det aldrig fråga om. Läraren kunde väl, om det så lämpade sig, morgonen därpå vippa bort det mesta dammet från bordet med näsduken, och vi barn togo ej notis om något så enkelt och vardagligt som litet damm, synnerligast som det ungefär gick i färg med bänkarna och sålunda knappast observerades.

Vid storrengöringen dagen före examen fingo lärjungarna själva välja »arbetsutskott», som sammansattes av både gossar och flickor. Medlemmarna skramlade ihop några öre var till en liten festkassa. Ett par pojkar skickades till närmaste handelsbod, c:a ½ mil från skolan, för att köpa kaffe, socker, skorpor och kringlor. Under tiden skurade de övriga skolsalen. När buden återkommit, kokades kaffe hos gummorna i skolans kök, och när allt var färdigt, väntade kaffekalaset som en ljuvlig mödas sköna lön.

Högtidligheten celebrerades av läraren, vilket satte kronan på verket. Städkompaniet var bräddfullt lyckligt, ehuru dess medlemmar under hela festligheten ej vågade säga ett ord, om de ej blevo tilltalade av läraren. Så stor var på den tiden vördnaden och respekten bland skolbarnen för den enkle skolläraren. Hur är det i våra dagar?

Enär intet avträde fanns, fingo barnen vid förefallande behov se sig om efter lämplig plats. Sådan kunde möjligen finnas i närliggande bondgårdars »makhus», ifall dessa icke för tillfället voro upptagna, eller ock i skogsåsen ett par hundra meter ovanför skolhuset, där man ju alltid var säker om att finna plats. Den s. k. »lilla konsten» utfördes stundom av pojkarna i vinkeln mellan förstugukvisten och skolhusväggen med denna senare som mål, vilket förhållande någon gång renderade dem en admonition från läraren att ej hälla varmt vatten på skolhusväggen, emedan detta förorsakade röta i träet. Följden av tillsägelsen blev i vanliga fall några dagars uppehåll i den sporten, och sen återgick man till de gamla vanorna igen. Det opassande eller ohygieniska däri tänkte ingen på eller talade ingen om.

Den skola, varom här talats, torde ej få anses typisk för landsbygdens skolor i allmänhet vid ifrågavarande tid. Säkerligen funnos åtskilliga, som i vissa avseenden voro bättre utrustade. Men i hög grad primitiva voro nog de allra flesta, åtminstone efter nutida betraktelsesätt. Detta medförde den stora fördelen, att undervisningsväsendet blev billigt, vilket var i hög grad nödvändigt, då den ekonomiska bärkraften var synnerligen svag, särskilt hos en stor del landskommuner. Det torftiga och försakande liv, som i stora delar av vårt land levdes inom de s. k. bredare lagren, kom naturligen att sätta sin prägel på de kommunala inrättningarna — kanske inte minst på folkskolan.

Det rörliga liv med många och långa promenader, läraren i förenämnda skola, A. P. Holm, som ambulerande lärare under en 40-årig tjänstetid nödgades föra, och det arbete på den egna torvan han frivilligt och med stort intresse nedlade, då tiden det medgav, voro säkerligen faktorer, som i första hand bidrogo till att ända in i höga ålderdomen — han avled först vid nära 90 års ålder — hålla honom frisk och vid vigör, trots alla hälsonedbrytande påfrestningar i form av osunda eller i andra hänseenden olämpliga skollokaler och ett intensivt arbete i särskilt kraftförnötande skolformer.

Sist men kanske ej minst berodde det goda resultatet beträffande såväl arbetstidens längd som arbetsintensiteten och den uppnådda höga åldern på det gammaltida kärnvirke, varav den lille mannen var byggd. Utom sin lärarebefattning innehade han även klockare- och organist- samt vaccinatörstjänsterna inom församlingen. Klockarelönen, som utgick in natura i spannmål, brukade han uppbära vid vinterns läxförhör, dit skolbarnen medförde familjernas tribut, vanligtvis i form av små rågpåsar, vilka klockaren, utan att mäta eller väga dem, tömde i säckar. Av sina sockenbor åtnjöt han ett stadgat anseende, förmodligen mindre på grund av sin ställning som skollärare och klockare m. m. än i egenskap av jordbrukare. Han var ju härigenom kött av böndernas eget kött, och de förstodo varandra väl.

För oss skolungdomar framstod han nog mest som den stränge herren och tuktomästaren, vilken vi framför allt fruktade och respekterade samt i något lägre grad älskade, vilket måhända var det för tiden normala förhållandet mellan lärare och lärjungar.

En skola på södra Gottland å 1870-talet.

Av läraren *J. R. Cederlund*, Levide (nu Hemse).

In i ett stort tvåvånings stenhus vandrade från kl. 7—9 à 10 f. m. en skara om vid pass 100 barn från den späda sjuåringen till den grofbyggde sextonåringen. Den ganska stora skolsalen låg i andra våningen. Rundt kring väggarna stodo långbänkar utan ryggstöd och ställda så, att barnen vid bordens begagnande måste vara vända inåt väggarna. Salens midt upptogs af sju likadana långbänkar, vända åt lärarens plats mellan två fönster på salens ena kortsida. I tre bänkar funnos sex små lådor åt de 100 barnen. Detta antal barn kom dock endast under vintermånaderna tillstädes. Vid början af höstterminen var antalet kanske icke 30. I lådorna förvarades välskrifningsböckerna; andra skrifböcker voro okända i den skolan. Bläckhornen stodo i de tio fönstren. Där var det så kallt, att mer än ett sprack och utgöt sitt svarta eller, ännu oftare, anilinröda, hemmagjorda innehåll i stora floder — till sorg för ägaren men till oförställd glädje för dennes kamrater. I fönstren stodo äfven griffel- och pennlådor och i några fönsterfördjupningar hängde griffeltaflorna i massor på en och samma spik. För att nå fönstret med dess bläckhorn, lådor och taflor måste de små eleverna krypa *under* och de stora klifva upp och sträcka sig *öfver* den längs väggen stående bänken. Af psalmböcker och nya testamenten lågo några trafvar på ett bord; folkskolans och Cnattingii läseböcker funnos i vedskrubben i någorlunda erforderligt antal, katekes och biblisk historia hade en hvar i innerfickan eller matkorgen, och på lärarens bord ståtade ett dussin bräckliga exemplar af Oldbergs »Stora Hemskolan», som innehöll ett kompendium af rättskrifningsregler, svensk historia, geografi samt några sånger m. m. På väggarna hängde kartor öfver Sverige-Norge, Europa och Palestina. En jordglob, öfverdragen med en nattmössa med rynkband fanns, nedstoppad i en låda. Framme var den endast två gånger under mina sju skolår.

Klockan 9 kommer läraren och hvarje lärjunge intar sin plats. Men den platsen är i dag på ett annat ställe än den var i går, ty i går voro de största pojkarna t. ex. på räfskall, och då hade deras platser i skolan intagits af lägre sittande kamrater, hvilka nu efter en dags upphöjelse måste maka åt sig och sitta

ned bättre. Hvarje barn hade nämligen skyldighet att krypa tätt till närmast ofvanför sittande, hvarför alltid bänkarna närmast läraren voro fullsatta, medan de längst bort stående endast undantagsvis voro befolkade. Följden blef, att man sällan kunde beräkna, hvilka sidokamraterna blefvo. Efter mycket skuffande och puffande ha alla fått sina platser för dagen. En psalm uppstämmes och några böner läses; midt under »Fader Vår» skriker en liten käck smålandspojke, son till socknens färgare, med full hals: »Se, där flyga gäss!» Andakten störes af fnissningar från alla håll, och genast efter bönens slut får den lille en skrapa, som slutar med en hotelse om aga, i den händelse förseelsen upprepas. Han tar den ej hårdt utan utbrister på sitt småländska tungomål till de öfriga disciplarnas häpnad: »Jag är ej mer rädd för skolläraren än för vår katt. Mamma har sagt, att skolläraren *vågar* inte slå mig, för han är skyldig pappa för färgning.»

Efter detta intermezzo skrider man till dagens arbete. Första lektionen, som ibland om vintern utdrogs till middagen men i regel räckte till ½ 11, upptog alltid innanläsning för hela skolan. Denna var delad i tre klasser, hvaraf den första var delad i två afdelningar, abcdarierna och de mera försigkomna småbarnen. Till båda dessa afdelningar uttogos nu i tur och ordning två monitörer. Abcdarierna fingo gå längst bort i ett hörn och läsa på tabeller, och andra afdelningen af första klassen läste innantill i katekesen eller bibliska historien, om ett tillräckligt antal exemplar sådana kunde hopbringas, eller ock i Cnattingii läsebok. Andra och tredje klasserna höllos samman under alla lektioner, och till dessa hemtades af några stora pojkar läseböcker ur skrubben. Där man slöt dagen förut, hade lagts ett märke bestående af en lång och smal pappremsa, tillskuren af den ordningsälskande läraren. Så fort böckerna utdelats, uppslogos dessa, och den gosse, som för dagen satt närmast läraren, dvs. rygg mot rygg med denne, började läsningen. Sittande talade han rätt in i väggen. Den, som läste någorlunda fort, fick läsa en half eller hel sida; den, som läste stapplande, något mindre, och de sämste förbigingos, antagligen emedan deras mer eller mindre misslyckade försök till läsning syntes onödigt upptaga skolans dyrbara tid. Det var därför ej underligt, om läseboken genomhanns några gånger under året. Cnattingii läsebok, Nya testamentet och psalmboken lästes på samma sätt.

Under dessa innanläsningsöfningar hade barnen under den kalla årstiden rätt att i grupper om högst sex gå ned till kakelugnen och värma sig, äta äpplen eller smörgås, prata osv., blott de icke öfverröstade de läsande. Den, som var stor och djärf, kunde stanna där en halftimme eller mera, men de minsta och blygsammaste, som kanske bäst behöfde tina upp litet, blefvo snart bortkörda af de större kamraterna.

Under tiden häftade läraren i hop papper till skrifböcker. Färdiga sådana voro okända. Sex ark papper köptes, och i hemmet beröfvades en sockertopp sitt omslag. Detta rullades väl ihop och lades på lärarens bord. Ingen bad läraren forma denna pappersrulle till skrifbok; först när denna var färdig, frågade han, hvems papperet var, och skref därefter ägarens namn på första sidans midt. Utanpå boken stod i flesta fall i stort blått tryck »Tanto sockerbruk». Den hygglige läraren fick icke ens tack för allt detta besvär. —

Första rasten räckte en half timme.

Dagens andra lektion var räkning år ut och år in. Nu skulle alla ha sina taflor, och det blef allmän rusning till fönstren, där taflorna hängde. Skuffning och knuffning, krypande och klättrande kunde icke undvikas, men nog blef det alltid något mer af hvartdera slaget än som oundgängligen behöfdes, och månget nappatag mellan pojkarne, vilket börjats på lekplanen, afslutades här till föga fromma för griffeltaflorna, som ofta med ljudelig skräll dansade i golfvet.

Sedan rusade man till lärarens bord och hemtade räknetabellerna. Två à tre använde samma tabell. Läraren satt med facitboken, och man skulle säga upp talen för honom. Det var ett ständigt marscherande till och från lärarens plats.

Första årsklassen deltog icke i denna täflingsmarsch mot lärarens plats med sina taflor. Den satt i ett hörn vid dörren. Snedt öfver hörnet var spändt ett snöre med 100 kulor på. Med dess tillhjälp sökte en monitör bibringa barnen färdighet i räkning.

Så blef det en lång middagsrast med upptåg och odygd. När den är slut, får hela skolan välskrifning. Andra och tredje klasserna skrifva på papper och skola följaktligen drabba samman vid de sex bänklådorna för att få fatt i skrifböckerna och sedan trängas i fönstren om pennlådor och bläckhorn. Första klassen

sättes i gång af monitörerna, hvilka linjera och skrifva för på taflorna. De ha endast två linjaler till sitt förfogande, hvarför ingen ens kan få *försöka* linjera själf, utan monitörerna *måste* hjälpa alla. Det tar lång tid och därunder ha äfven andra och tredje klasserna kommit i ordning. Skrifböckerna äro olinjerade och blott *en* linjal finnes att tillgå, ty monitörerna ha sina linjaler till tecken på sin värdighet och släppa dem icke ur händerna. Lärarens egen linjal har sin plats på väggen bakom honom och skall där hemtas och upphängas af hvar och en, som behöfver densamma. Om eleverna blott hvarannan dag behöfva linjera en sida, så blir det en 25 à 30, som skola spatsera fram och åter öfver golfvet under varje sådan lektion. — När alla skulle skrifva, behöfdes större utrymme än eljest, hvarför t. o. m. lärarens bord och ett annat i salen befintligt bord upptogos af skrifvande barn de tider, då skolan var talrikast besökt.

Då alla fått sina taflor och skrifböcker och kommit på sina platser, vidtog förhörandet af dagens läxor. Första klassen fick gå fram till läraren och där läsa upp sin katekes eller biblisk historieläxa, medan man stod med knäppta händer omkring bordet. Läxan var ej liten. Första hufvudstycket i lilla katekesen utgjorde *en* läxa och de följande åtta läxor. Då bibl. hist. och katekes lästes hvarannan dag, behöfdes således endast 18 läsdagar eller en knapp läsmånad för att komma igenom »Lillkatekesen», och sen repeterades den 8 à 9 gånger pr läsår. Ej underligt, om prästen tyckte, att barnen voro styfva i katekes! Ingen fråga gafs, som ej stod tryckt i boken. När buden voro upplästa, yttrade läraren t. ex.: »Nästa gång ta vi till 'Hvad är det?' på andra artikeln!» Och så fick den afdelningen gå. Sen skulle andra och tredje klasserna »läsa upp». Alla, som sutto med ryggen åt läraren, fingo då vända sig om, och de som suttit annorstädes, kommo fram till de främsta bänkarna. Läxorna voro ohyggligt långa och hågen att lära ej stor, hvarför hvarjehanda knep användes. Ett ofta brukligt sätt var att räkna ut, hvilken »fråga» man skulle få besvara eller läsa, och bereda sig endast på denna. Läraren var nämligen nog beskedlig att vanligen börja fråga den, som satt närmast honom till vänster, och gaf *en* fråga åt hvarje barn i tur och ordning, tills hela raden var genomgången. Om någon hade räknat fel eller några barn voro borta, hvilket

ju ofta hände, så kunde knepet misslyckas. Var det en stark pojke med frisk vilja, som råkat så illa ut, *tog* han helt enkelt plats, där hans katekesstycke passade in, genom att slänga ett par svagare kamrater ofvanför sig. De så undanskuffade måste under gråt och tandagnisslan finna sig i sitt öde och stå med skam eller — läsa innantill! En förmånlig plats kunde äfven vinnas genom köp för några äpplen eller päron eller en kontant summa af två öre, om den behöfvande ej litade på sin styrka. Säkrast var dock att lära sig tre stycken, hvilket praktiserades af många, ty man kunde få svara för sina båda sidokamrater, om dessa räknat fel och således ej kunde sin andel af läxan.

I bibl. hist. gåfvos alltid tre berättelser (»kapitel») i läxa. Förhöret tillgick så, att läraren sade: »Börja». Allesamman berättade då ordagrant i korus de tre berättelserna. Några kunde dem utantill, andra läste innantill och resten höll takten och läste: »mum mum mum». — När det blef tyst, sade läraren: »Nästa gång ta vi tre följande kapitel.»

Inga andra hemläxor gåfvos än bibl. hist. och katekes.

När läxan var uppläst, vände skaran sig om och skref igen.

Under den ljusa årstiden kom i andra och tredje klasserna en lektion med omväxling af rättskrifning, hufvudräkning, svensk historia, geografi, exercis med trägevär samt sång. Första klassen hade innanläsning utom under sång- och exercistimmarna. Under de flesta af dessa timmar lästes i Cnattingii läsebok, psalmboken eller Nya testamentet samt Gotlands Geografi och historia af C. J. Bergman.

Skrifning efter diktamen förekom en gång i veckan på vilken dag som helst. Hufvudräkning öfvades likaledes tämligen regelbundet hvar vecka. Sång och exercis förekom två à tre gånger hvarje termin. Vid gevärsexercisen kommenderades pojkarne af en gammal sergeant.

Mot slutet af vårterminen lästes några timmar efter »Hemskolan» rättskrifningsregler samt Sveriges geografi och historia. Alla rättskrifningsregler gåfvos i *en* läxa. När den var öfverläst en timme om dagen en tre eller fyra dagar, skedde förhöret; geografiläxan på samma sätt. Hela Sverige gafs i läxa på en gång; öfverläsningen skedde i klassen. Barnantalet var stort och bokförrådet ringa, hvarför vanligen minst tre måste läsa i samma bok.

En del äldre och förståndigare samlades kring kartorna och läste på dessa. I boken stodo endast de större floderna och sjöarna samt Sveriges indelning i landskap samt städerna. Ej ett ord om natur, näringar eller folkmängd. Två eller tre gånger gafs samma läxa, och en dag mot slutet af vårterminen skulle geografiläxan förhöras vid blindkartan.

Svensk historia lästes efter Hemskolan men endast från Gustaf Vasa t. o. m. Karl den 12. Det gafs i läxa på en gång men med flera timmars öfverläsning. Man kunde aldrig beräkna, huru många timmar man skulle få. Läxan lästes sedan upp på samma sätt som bibl. hist.-läxan.

När skolan för dagen var slutad och bönen hållen, hände en eller par gånger om året, att när någon mycket svår förseelse blifvit begången, missdådarne blefvo framkallade för att straffas. Afstraffningen skedde då med en svarfvad och polerad färla, som förvarades i en påse. Läraren slog ett eller flera kraftiga rapp på den felandes fingrar, hvilka vanligen svullnade mycket. Den slagne tjöt, och ömhjärtade flickor gräto, hvarför en sådan afbasning ingöt en hälsosam skräck i hela skolan.

Sedan marscherade hvarje barn fram förbi lärarens plats och bockade sig eller nigade ganska artigt samt tågade sedan hemåt.

Hvarje fredagskväll stannade några större flickor kvar i tur och ordning för att sopa skolsalen. Men afdammad blef den aldrig, troligen ej heller skurad.

— Läraren var utsliten. Han hade varit kraftfull men hade nu flera år varit pensionsmessig och ville af ekonomiska skäl kvarstå så länge som möjligt på sin plats, ty den förenade tjänsten gaf dubbelt så stora inkomster som pensionen.

Alla feta fårlår och det goda maltet till julen m. m. blefve ju efter afskedet blott ett skönt minne. Skolrådet slets mellan sin plikt och sin sparsamhet, ty afgick läraren, måste lärarebostaden ovillkorligen ombyggas och småskola inrättas; det insåg hvar och en. Emedan läraren ej ställde några fordringar på församlingen i den vägen, voro ej heller den och skolrådet fordrande, och så gick det som det gick år efter år.

I Hall för 55 år sen.

Av K. S-dahl.

Gotlands Folkblad 10/7 1931. Förf. torde vara en arbetare J. Segerdahl, nu Stureby vid Stockholm. En sådan var nämligen elev i folkskolan »på» Hall (»på» användes för att församlingen ligger på en udde) i mitten av 1870-talet och där kamrat med – såsom han omtalar – två av lärarens söner (den ene nu f. d. teol. lektor i Jönköping, den andre avliden såsom ägare av hotell och kapplöpningsstall i Sidney). S. var född å gården Västös (i texten förkortat V-ös). Läraren där från 1849 var Petter Pettersson (född 1832, död 1905 i Visby); det är han som skrivit de för sin tid märkliga anteckningar från Visby seminarium, som avtrycktes i Årsböcker n:r 28, – – kanhända det enda tryckta vittnesbörd om denna läroanstalts tillvaro. Av hans tio till mogen ålder uppvuxna barn, uppfostrade från det lönen var ett par hundra kronor – ha de båda döttrarna tjänstgjort såsom ord. eller extra lärarinnor; av sönerna blevo två handlande (i Visby); den i skildringen såsom sedermera avliden omnämnde blev veterinär i Göteborg, två lektorer och två folkskollärare (de senare sex med tillnamn taget efter födelsesocknen). P. var min far, och jag står tacksam inför hans och min likaledes utomordentligt självuppoffrande och arbetsamma mors minne.

Min skoltid började 1873. När man nu tänker tillbaka på vår lärare, så är det ett visst helgonskimmer omkring hans minne.

Gamle skolläraren var vid min skoltid väl i sin mannaålder — han hade en hel stor hög med barn, mest pojkar, de äro nu spridda för alla himmelens vindar. En var jämnårig med mig, en annan ett år yngre. Läraren hade köpt sig en liten gårdsdel och på den byggt ett ladugårdshus med stall, kohus och lada. På den lilla gården arbetade han och hans pojkar varje stund som var ledig från skolan. Arbetstid — ja, om ni nutids ungdom visste! När folket i gårdarna som steg upp kl. 5 f. m., såg ut på åkern, då hade han plöjt ett 1/4 tunnland (»lopsland»), och pojkarna drev han upp och ut, före soluppgången, men det har blivit präktiga män av allesamman ändå. Försummade han inte skolan då? tänker någon. Åhnej. Han lärde nog sin lilla skara — vi voro nog aldrig 20, när det var fullsatt — lika bra som någon annan på den tiden.

Det är rent underbart när man tänker på vilken läsordning och vilken folkskolestadga det fanns på den tiden. Skolrådet det var prästen. Det måste väl då som nu funnits några bönder med,

men vad pastorn sade, det var lag. Och lagen var, att barnen skulle läras läsa, skriva och räkna nödtorftigt men framförallt utanläsning: katekes, biblisk historia, psalmer och psalmverser. Skolan började kl. 9 f. m. och slutade på vintern kl. 4 e. m., på sommaren kl. 5 e. m. (Kl. 12 började en två timmars middagsrast.) Först morgonbön med psalmsång, så utanläsning ur »biblisk» eller katekes, därefter geografi med kartläsning, på s. k. blindkarta, en stor karta över Sverge över hela väggen, men det fanns inte ett ord tryckt på den; alla städer, floder, berg funnos utmärkta. De äldre av barnen fingo där på raster och mellanstunder lära de yngre. Så en timme historia, en timme skrivning, en räkning osv.

Jag hade en och en halv fjärdingsväg att gå; ofta var det stora mängder snö om vintrarna. Det var ju allmän väg, men ofta inte ett spår. Vi voro tre, högst fem pojkar (»sorkar») från V—ös. När man kom till skolan, var man genomsvettig men vanligtvis våt om fötterna. Skolsalen var stor; en stor, grön kakelugn stod vid väggen och frös. Sex stora fönster, som ibland voro så igenfrusna, att man inte kunde se igenom dem på flera dagar, gjorde också till att temperaturen nog var bra nära noll. Ved fanns det gott om, så det var bara ut i boden och såga av mera och bära in och fyra på, men där var och förblev kallt inne, ända till kvällen; när vi skulle gå hem, var det stora åbäket till kakelugn lite ljum.

En sådan lyx som kateder fanns ej. Ett stort svartmålat skrivbord med en stol var lärarens »tron». Ofta satte han sig på bordet. När någon dröjde lite med svaren, slog han ihop klackarna och skrek till: »kvickä tag». Sångövning gick till så: stora svarta tavlan drogs fram mitt på golvet. Läraren skrev siffror från 1 till 7; så pekade han med en battong och vi fingo sjunga siffrorna. När våren nalkades och vi hade sjungit siffror mycket länge, — — — då fick vi börja med »Vintern rasat ut bland våra fjällar» och »Mandom mod och morske män» m. m. Så kom 1:sta maj, då vi fick marschera i trupp ut i »Prästängen» vid kyrkan och leka hela eftermiddagen. Var det lite varmt, så av med skor och strumpor! »Ränne mä bare bajn», det var en fröjd. Den marschen från skolan till ängen — c:a 200 meter — gick i ordnade led med läraren i täten; som en general slog han takten med sin spatserkäpp och vi sjöng. Det var ett triumftåg! Ännu i ålderns dag minnes man,

hur pojkhjärtat slog av glädje och förtjusning. Då bjöd också lärarens fru oss alla barn på kaffe och stora bullar.

Han kunde sjunga, den nu sedan länge bortgångne läraren! Ingen orgel fanns i den lilla kyrkan. Han stod därframme i kyrkans kor i en bänk, och ett par småbönder och en arbetare hjälpte honom. Han gjorde sitt bästa, och tonerna voro nog rätt efter siffrorna.

Det gamla ordet: »klockarfar han skall allting bestyra», gick här i uppfyllelse. Allt skulle han uträtta; alla skrivelser för socknens och böndernas räkning skulle han klara. Att han var dödstrött många gånger, var väl ej underligt. Det var en gång en begravning; man hade ätit en middag i runda två timmar. Efter maten skulle sjungas en psalmvers. Skolläraren var ju självskriven där; han tog upp sjunde versen på psalmen 477: »Farväl, nu vill jag somna och fridens hem bebo, och varen snart välkomna till samma goda ro» osv. När versen var slut, somnade han på sin stol och sov gott. Ett stilla löje drog väl över allas anleten, men ingen nändes väcka honom.

Över 50 vintrar har snögat sedan jag sist såg honom gå uppför kyrkogången då han sjöng sista strofen, i sista psalmversen, t. ex.: »Ej faran nedslå skall mitt mod, hur stor hon än månd' vara», och så fattade han klockströngen och klämtade de fastställda nio slagen med kyrkklockan. —

Till sist en underlig påminnelse om den gamle läraren, som var en hedersman, efter bästa förstånd. Jag satt en dag och såg igenom en del gamla brev. Däribland fanns ett från Mor — ett litet urklipp låg däri. Brevet upplyste, att hon hittat en bit av en svenskamerikansk tidning i landsvägsdiket. Där stod: som en egendomlighet kan omnämnas att när folkskollärare P. i H. avled, stannade klockan i hemmet just på den minuten. Och att samma förhållande ägt rum, då hans äldste son hade avlidit några år före honom. I en tidning, tryckt i Chicago, talas detta om. Tidningen kommer över världshavet, en liten fattig mor tar upp lappen, läser, klipper ur och sänder till sonen, därför att det varit hans lärare. Cirka tjugu år efter hittar han lappen, och barnaårens upplevelser stå åter klart för minnet. — Frid över Edert minne alla gamla hänsovna. Ni gjorde mera av kärlek än vi kunde förstå och uppfatta då.

Erik Nordström i Nederluleå (1879).

Av f. d. folkskolläraren *Aug. Nordström.*

Norrbottens-Kuriren 26/1 1929. E. N. var född 1829, blev lärare där 1852, avled 1898. Föredraget avhandlar Björkbyns folkskola 1879 års vintertermin.

Vinterterminen sträckte sig från någon gång efter nyåret till påsk. Skolhuset, uppbyggt av byborna, innehöll förstuga, skolsal och lärarens lilla krypin, den traditionella skolkammaren bredvid förstugan. Senare innehöll det även ett litet kök, då en förstugukvist tillbyggdes. Några ytterkläder hade vi väl i regel inte att ta av oss, så något avklädningsrum behövdes egentligen inte. Skolsalen var möblerad med tre långa, parallelt ställda bord med tillhörande långbänkar vid sidan att sitta på och hade mitt på tvärväggen en öppen spis, där brasan allt emellanåt under dagens lopp muntert flammade. Ett par små globkartor jämte en svart tavla av en kvadratalns storlek hängde på katedervägen och på sidoväggarna diverse större kartor. Läraren fick i den trånga salen nöja sig med att som kateder använda änden av mittbordet.

Den då tjänstgörande läraren, folkskolläraren Eric Nordström från Brändön förtjänar sitt eget kapitel. En hedersman av gamla stammen var han. Respektingivande men på samma gång faderligt välvillig. Vi älskade och värderade honom, emedan vi, trots en oerhörd respekt, kände, att han hade ett gott hjärta för oss. Den tiden var nog redan förbi, då — bildligt talat — mottot för skoluppfostran var »katekesen i ena handen och rottingen i den andra». Väl kunde gamla björsbybor berätta, att han en gång utdelat en bastonad, och då lära slagen ha fallit både hårda och täta på en lämplig del av ett par skinnbyxor och väl minns jag, hur han vid ett tillfälle, när stimmet under en lektion tog sig för högljudda uttryck, gick in i sin kammare under orden: »Ja' ska fel se efter, om ja' inte har någon käpp», varpå han återvände med en käpp, som var försedd med ett kraftigt krumböjt handtag och vars nedre del var kluven ända ned till doppskon — enligt vår tydning kluven med avsikt för att göra bättre effekt vid en eventuell exekution. Den hängdes upp på skolväggen och där fick den hänga under hela återstående delen av terminen. Det gjorde susen, och det vill synas som om blotta åsynen av detta straffredskap skulle

hava varit tillräcklig att hålla de oroliga elementen i schack, ty jag minns aldrig, att någon käpp kom till användning, i trots av att »gubben» av ortsbefolkningen ansågs för att vara sträng i jämförelse med »skolmamsellerna», som turade om med »överskolläraren» i byarna. Däremot förekommo mindre s. k. ambitions- och skamstraff, såsom att få ställa sig i »skamvrån» med kvasten till sällskap och att få sätta sig i spisen.

Kl. 9 »landstid» (= ungefär 7 borg. tid) började dagens skolarbete och inleddes av läraren med Luthers morgonbön, en psalm och uppläsning av ett kapitel ur Nya testamentet. Därpå förhördes katekes- eller bibl. hist.-läxan, de enda läxor, som förekommo, alternativt tre dagar i veckan vardera. Så följde en timmes bibelläsning, som tillika fick tjäna som innanläsningsövning, varpå en välskrivningslektion avslutade förmiddagsläsningen. De närboende gingo hem. Övriga intogo sin middag i skolan ur medförd matsäck eller hos någon intill skolan boende familj.

Efter en timmes middagsrast intogo vi åter våra platser och nu följde först en räknelektion, sedan innanläsning i Folkskolans läsebok och slutligen en timmes förhör på »förståndet». Läraren gjorde härunder en del frågor i kristendom med ledning av en frågobok, och här gällde det att vara hemma ett stycke utanför katekesens välkända allfarsväg.

Dagen avslutades så med aftonpsalm av barnen, varpå läraren läste en längre psalm. Klockan var 5 e. m. landstid (d. v. s. ungefär kl. 3 borgerlig tid). Vi tillhöllos strängt att inte brottas på hemvägen eller på annat sätt fördröja oss.

Härmed äro läroämnen och arbetsordningen, som i regel var lika alla dagar, angivna. Ett par dagar i veckan förekom därjämte geografi.

I enlighet härmed skulle skoldagen ha omfattat minst 6 ½ timmar eller 3 ½ före och tre timmar efter middagen. Detta med undantag av onsdag och lördag, då det lästes endast förmiddagen.

Så kringskuren av reglementariska bestämmeleser var emellertid ej en lärares frihet den tiden åtminstone på landsbygden, att han ej vid förefallande behov kunde ta en dags ledighet från skolarbetet. Däremot höll N. ej på sin rätt till vila, om somliga av oss icke kunde hålla oss från skolan någon ledig dag. Han hade anlänt till skolan efter en helg och behövde vila första dagen

Vår iver att vid tävlingen i räkning »komma före den först kunde», lämnade oss ingen ro hemma, och vi bänkade oss kring de långa borden och fyrade på spiselbrasan i den annars kalla skolsalen. Tysta höllo vi oss troligen inte, men han körde ej i väg oss. Tvärtom hade vi djärvheten att när räkneproblemen blevo oss för svåra, gå in i hans kammare för att få »underrättelse» om hur det skulle gå till vid lösningen. Och han undervisade oss godvilligt och snäste oss inte alls. Så patriarkaliskt gick det ibland till.

Då Nordström, som 1852 antogs såsom Nederluleå sockens förste ambulatoriske folkskollärare, redan efter ett par år gjort sin rond genom Smedsbyn, Ängesbyn, Börjelslandet, Sundom och Persön samt följande åren ytterligare fått utvidga sitt verksamhetsområde till även Brändön, Bensbyn och Björsbyn och då inga småbarnslärare, ej ens de examinerade, varav socknen under 1860-talet begagnade sig, ännu kommit i verksamhet i byarna, så var det naturligt att till en början den nyantagne »överskolläraren» fick mottaga barn av alla åldersklasser och lika naturligt, att han då också begagnade sig av bell-lancastermetoden, som innebar att de äldre och försigkomna eleverna skulle biträda läraren vid de yngres undervisning. Till detta undervisningssystem, sådant det praktiserades i våra skolor, hörde fyra ting: en monitör, en pekpinne, en stavningstabell och ett granband. Monitören skulle lära sina yngsta alummer stava och lägga ihop samt hade eller åtminstone tog sig rättighet att utöva nödig aga; käppen skulle vara lång och användas både som pekredskap och färla. Stavningstabellen behöver ingen vidare förklaring, granbandet som visserligen ej var obligatoriskt men dock omtalas ha använts i vissa skolor, var en halvcirkelformigt böjd spenslig granstam fastgjord med sina båda ändar vid skolväggen och tjänade som ett skrank i avsikt att hindra trängsel kring tabellen. Inom detta skrank hade endast monisnälla men ger de odygdiga en farbroderlig snärt av pipskaftet.

Vid större barnantal delades abcdarierna upp i flera grupper, som arbetade under var sin monitör, medan läraren, som avslutat läxförhöret med de äldre och sysselsatt dem med tyst övning, gör sin rond bland småttingarna och berömmer de flitiga och snälla men ger de odygdiga en farbroderlig snärt av pipskaftet (»spessen»).

Monitörundervisningen hade dock vid tiden för denna skild-

ring fått i huvudsak träda tillbaka för lärarens omedelbara undervisning, i synnerhet sedan landstingsseminarierna på 70-talet börjat förse skoldistrikten med examinerade småbarnslärare, och Nordström hade sålunda nu med ett eller annat undantag de mer försigkomna eleverna. Undervisningsmetoden liksom läroämnenas fördelning på skolschemat skilde sig dock väsentligt från vår moderna.

Kristendomsundervisningen tog två à tre timmar i anspråk pr dag under dels läxförhör, dels bibelläsning, dels den förenämnda »förståndsfrågelektionen». Åkerbloms biblisk historie-berättelser voro uppdelade i korta numrerade stycken. Vid förhöret fick var och en ett sådant stycke att uppläsa, och frågan gick i tur och ordning runt de långa borden. Samma förfarande gällde katekesen.

Ordagrant skulle läxan upprepas. Detta innebär dock ej, att innehållet förbisågs; tvärtom enligt min uppfattning hade läraren god förmåga att utlägga efter barns behov och mottaglighet, ja t. o. m. illustrera genom små berättelser. Av sådana hade N. ett gott förråd.

I Folkskolans läsebok övades vanligen en gång om dagen s. k. kursivläsning, dvs. läsfärdighetens uppövande. Vid välskrivning lades stor vikt. Mentzers förskrift, innehållande stor- och mellanstil, var här normen. Läraren linjerade (åtminstone åt de mindre försigkomna eleverna). Enarmad, som han var, enär högra armen, som angripits av kallbrand, måst amputeras, skötte han sitt skolgöra med den vänstra handen. Vid linjeringen betjänade han sig därför av en tung järnlinjal. Därjämte hade han två par med en tråd sammanbundna blyertspennor på resp. 8 och 5 mm. mellanrum, varigenom han sålunda kunde tillgodose de båda slagen av välskrivare med den dubbellinjering, de behövde.

Nöden är uppfinningsrik, och det är nog ett faktum, att de gamla lärarna, som inte hade stora resurser i materialväg till sitt förfogande, tvingades göra sin undervisning åskådlig med mycket primitiva medel.

Så minns jag, att jag fick min första uppfattning om orsaken till de fyra årstiderna vid en geografilektion endast med lärarens blyertspenna som åskådningsmedel. Med denna hållen i sned ställning kunde han demonstrera både jordens lutande axel och markera jordens rörelse kring solen, varunder pennans spets var nordpolen, som oavlåtligt skulle vara riktad mot samma punkt i taket

(polstjärnan). Och jordens klotform kunde ej få ett mera slående bevis än den lilla berättelse han framdrog från sin sjömanstid. Kaptenen på skutan hade på Stilla havet frågat sina besättningsmän, var de trodde Sverige låg. Den ene pekade åt öster, den andre åt väster; när man gissat på alla väderstreck, hade kaptenen sträckt handen rakt ned mot vattenytan. Huruvida manskapet kände sig övertygade om kaptenens utsago förmäldes ej, men vi blevo med globkartans hjälp livligt övertygade. Geografiundervisningen, i vilken dessa astronomiska saker ingingo, var läroboksfri, och vid geografilektionen skockade vi oss kring väggkartan tagande plats å bord och bänkar, bäst vi kunde, och läraren uppropade från sin plats städer och orter att utpekas av den, som bäst gitte och hittade.

Rättskrivning övades dels genom avskrift ur läseboken, dels genom muntlig stavning av ord. Vid detta senare användes Ohlssons i Söderåkra abc-bok, den tidens kanske mest begagnade, boken, som å titelbladet förevigar lärarevärdigheten med tuppen hållande i pekpinnen. I levande hågkomst står tab. 29 med de långa orden Öf-ver-upp-sy-nings-män-ner-ne, pen-nin-ge-be-höf-van-de etc. Dessa skulle stavas och sammanläggas efter gammalt övligt sätt, ett par ord per man efter tur, men huvudsakligen innantill, varvid det var viktigt att avstavningen skedde rätt, även om intet bindetecken var utsatt. Onekligen blev också att avstava ord vår starka sida.

I räkning grupperade man sig efter eget gottfinnande, och någon klassräkning förekom ej. Huvudräkning fick var och en lära sig själv, när han brottades med siffrorna i den skriftliga. Den mest begagnade räkneläran var Bäckmans, några hade Zweigbergks. Eljest hade skolan ett rikligt förråd av Junkers aritmetiska tabeller, som med sina många och långa tal genomräknades i följd. Facitbok var naturligtvis lärarens monopol; till honom fingo vi gå för att höra upp, när vi räknat skiffertavlan full. Beredvilligt stöd han till tjänst med upplysningar, när vi stodo rådlösa; intet annat hinder mötte för den, som ville komma långt, än hans egen lättja eller bristande fattningsgåva. Såtillvida var nog undervisningen den tiden individuell. Att hinna igenom hela tal var ju nog för en del. Andra hunno även med sorter. De fingo lov att räkna hemma och ha facitbok (»fasika»), och de, som voro

skickligast, kunde t. o. m. ståta med reg. de triräkning. Med bråk hunno vi däremot ej göra bekantskap.

Vi avgående erhöllo »riktiga» avgångsbetyg på t. o. m. tryckta blanketter. Avgångsbetyg hade Nordströms elever icke förrän på allra sista tiden erhållit. Sådana hade säkerligen tillkommit på initiativ av dåvarande kyrkoherden J. A. Englund, som tidigare varit folkskoleinspektör och som 1869 utnämnts till kyrkoherde i Nederluleå. Vid konfirmationsläsningens början skulle vi i gamla lässtugan på torget för »prosten» (såsom kyrkoherden alltid kallades) uppvisa våra betyg för underskrift. Därvid granskades dessa noga av »inspektor», en benämning, som användes av skolrådsordföranden i egenskap av betygets förste undertecknare den tiden. Betyget i uppförande granskades noga och därnäst flitbetyget.

[Bilaga:]

En finsk tiggargosses läroväg.

***P. Päiwärinta* Min Lefnad. Teckning ur hemlifwet. (Folkupplysningssällskapets skrifter XIII.) Helsingfors 1877 sid. 16–20; 35–36. Övers. från finska. Skildringen avser tydligtvis 1830- och 1840- talen samt belyser bland annat folkskolemotståndarnas argument mot utbredande av färdigheterna att skriva och räkna.**

....Mina föräldrar hade en synnerlig omsorg om min läsning. Redan tidigt höllo de mig till boken och till min skam måste jag omnämna, att jag wid den tiden war lika flink läskar som nu. Alltid kommer jag ihog min första läsförhörsfärd. Då presten skref upp min läsning i kyrkoboken, gick jag i min enfald och tittade öfwer hans axel samt bad att han skulle lära mig att skrifwa. — »Nå, hwarför skulle du lära dig skrifwa?» frågade presten. — »För att jag skulle få bli prest», war mitt swar. — »Hwarför skulle du wilja blifwa prest?» frågade han åter. — »Nå ja, emedan de äta godt och lefwa prydligt», swarade jag utan att baxna. Då utbrast hela menigheten på läsförhöret i ett ljudeligt skratt. — Wid läsförhöret erhöll jag några små böcker till belöning för min goda läskunnighet, hwarför de andra gossarne hatade och begabbade mig, emedan de sjelfwe fingo grälor [=bannor], och kallade mig »magistern»....

Den ofwannämnda pastorn hade för någon tid sedan hemma hos sig hållit en friskola, hwarest han bland annat hade lärt byns ungdom att skrifwa och räkna. Detta hade hos ungdomen i församlingen uppwäckt ett sådant kunskapsbegär, att man bland den icke hörde annat än: »2 gånger 2 är 4, 7 gånger 7 är 49», och: »skall det der ordet skrifwas med d eller t?», o. s. w. Man granskade hwarandras skrifhäften både med afseende å stil och rättskrifning, och den ene rättade den andres fel; ty skolan hade upphört redan för twå år sedan. Nästan hwarje barn egde tafla och skrifdon, och skogswägarnes sidor woro om wintern så fullskrifna, att de woro liksom räfsade; lärjungarne hade der med risqwistar nedskrifwit sina älsklingsuttryck, hwilka icke alla torde warit af det anständigaste slag. Det war en rymlig skola denna; man hade der fria skrifdon, papper och pennor för intet, så att äfwen den fattigaste kunde begagna sig deraf, och äfwen derför war den märkwärdig, att man tidt och ofta erhöll nytt och lika godt papper som förut, och man kunde öfwa sig derpå äfwen då man körde. Och hwad gjorde det, om man lemnade sig efter häst och lass, man war ju ung och kunde springa tills man hann upp dem, desto högre rodnad fingo kinderna! En sådan skola war det.

Innan jag går widare i min berättelse, will jag i förbigående omnämna hwad denna skola werkat. Wid tiden för min berättelse hölls ingen enda bouppteckning, icke en enda auktion, eller några andra skriftliga förrättningar af socknens finska inbyggare, utan slika bestyr handhades af en i grannsocknen boende länsman mot högt arfwode; han tog nemligen för en bouppteckning och för auktioner emellan hundra och fyratio mark, allt efter omständigheterna; för ett köpekontrakt 2 mark 40 penni o. s. w. Nu hafwa redan i ett par årtionden socknens egna män ombesörjt förrättningar af förstnämnda slag för trettio eller tjugu mark, och af det senare för femtio penni, och man har sedan dess i dylika wärf icke anwändt herremän, emedan det i socknen finnes skrifkunniga nog. Sålunda har denna skola redan tillskyndat wår socken en winst af tiotusental mark, utan att wi taga i beräkning hwad den i öfrigt werkat på folkandan, ehuru man ännu nog allmänt hyser stor fruktan för »halfherrar», förmenande att »bonden icke behöfwer lära något», och i stöd af denna grundsats motsätter sig folkskolor och andra underwisningsanstalter.

I den gård der mina föräldrar woro inhysingar fanns en gosse, som war en af de bästa af ofwannämnda skolas lärjungar. Åt honom sade en gång min far: »om du, Junnu, lär min pojke att skrifwa, så betalar jag dig en half riksdaler». — Junnu blef öfwermåttan glad öfwer ett sådant anbud och frågade ifrigt: »ger ni werkligen?» — Min far swarade: »genast som pojken skrifwer läslig stil, får du det som jag lofwat». — Ack hwad detta samtal gladde mig: nu får jag lära mig skrifwa såsom andra gossar och kanske kan jag också ännu med min skrifning förtjena en half riksdaler!» — Den natten wille icke någonsin taga slut, så lång föreföll den mig, ty om morgonen skulle jag ju få försöka. Huru det tycktes gå lätt! — man behöfde ju ej annat än med penna och bläck göra små krumilurer på papperet, så — men, ack! — det måste ju blifwa sådant som äfwen andra kunna läsa, — det bekymrade mig! — Då det blef morgon, tog jag ihop med arbetet. Till första lexa erhöll jag stora och lilla alfabetet samt de enkla siffrorna och deras namn; det war redan nog. Jag arbetade flitigt på mitt dagsarbete och om aftonen gick jag med mitt werk till min lärare, för att wisa honom huru dugligt mitt arbete war. — »Åh, hur du har gjort dem fula», sade läraren. »Och stora K och R äro alltid orätt skrifna!» tillade han, »och af siffrorna äro twåan upp och ned, femman och sjuan åt orätt håll; försök framdeles göra bokstäfwerna wackrare och alla rigtiga», erinrade läraren. — »Nå, det är ju besynnerligt, tänkte jag, att de ej blefwo bra, och jag bjöd dock till att göra dem så omsorgsfullt!» — Följande afton gick jag åter med mitt arbete till min lärare, och läraren sade att bokstäfwerna och siffrorna nu alla woro rigtiga och mycket bättre än föregående dag; det gjorde godt att höra. Jag frågade nu läraren: »hwarför har man twå p och twå t och k?» — »Derför har man twå af hwarje, att herrarne anwända de ena och bönderna de andra bokstäfwerna», förklarade min lärare beställsamt. Förmodligen gaf min lärare denna förklaring, emedan han icke heller sjelf hade bättre reda på saken, en lärare bör ju förklara sin lärjunges frågor — huru annars! Jag var ej nöjd med förklaringen. »Hwarför skola herrarne hafwa andra bokstäfwer än annat folk?» frågade jag åter. — »Nå, ser du icke att herrarne äfwen i öfrigt äro olika andra menniskor? De hafwa lättare dagar, bättre mat, bättre kläder, och till på

köpet äro de lärda», förklarade åter min lärare, och den förklaringen höll. Jag hade ju med egna ögon sett huru stor skilnaden war till exempel mellan lifwet i mitt hem och hos herrskapsfolk, och jag rigtigt skämdes öfwer att jag ens frågat om sådana saker, hwilka ju hade bort wara klara af sig sjelfwa. Wäl wille ännu inom mig uppstå sådana frågor som: »då nu herrarne engång hafwa några bokstäfwer olika, hwarför hafwa de då icke alla olika?» Men dessa förwetna frågor upptogo mig icke länge, ty min lärare hade ju gifwit sin förklaring, och till denna måste man sätta tro; annat kunde ej komma i fråga.

Sålunda lärde jag mig emellertid att skrifwa och efter en månad kunde jag wisa mina föräldrar mitt på papperet egenhändigt nedskrifna namn, hwaröfwer mina föräldrar högeligen förnöjdes, och Junnu fick sin halfwa riksdaler. Sådan war denna skola, i hwilken jag icke blef just häf, men emellertid war jag nu redan icke blott läs-, utan äfwen skrifkarl, och nu woro snödrifworna och bokpermarne i fara. Mina föräldrar förstodo ej att förbjuda mig att nedkludda bokpermarne, ty det war ju för dem en glädje att de hade en så lärd son, att han kunde skrifwa i bokpermarne. Äfwen ännu qwarstå dessa kråkfötter, hwilka just icke hedra sin mästare. — Detta war den kostnad min fader hade för min skolgång, men jag tror att den war åtminstone lika stor som enkans skärf i offerkistan, ty min far betalade ingalunda sin halfwa riksdaler af det, som han hade till öfwerlopps. Och om min skola äfwen icke war dess dugligare, och om jag ej der blef bättre än så, lärde jag der dock något, som icke alla mina landsmän fått lära, nemligen att skrifwa....

Wid denna tid började [den första finskspråkiga tidningen, den av Snellman från början av år 1844 utgivna] »Maanmiehen Ystäwä» [=»Landtmannens wän»] sprida ljus bland det i mörker lefwande folket. Och man hade förstått att afpassa den efter folkets behof, alldeles likasom en förståndig barnauppfostrare tillreder näring åt sitt sjukliga och swaga barn. Den förstod att så mildt röra wid alla ömma ställen och så tränga ned till folkets allra lägsta lager, att den intog allas hjertan. Hwem kunde t. ex. taga anstöt af ett så wänligt tilltal såsom: »hör nu Matti, Mikko, Pekka och Paawo!» —

Det war den som först wäckte folkmedwetandet till lif, ty den förmådde genom sitt efter sin dåwarande läsarekrets uppfattningsförmåga lämpade framställningssätt hos folket wäcka läslust och wetgirighet samt kärlek till tidningsläsning. Wid denna tid funnos twå — säger twå! — män i wår socken, hwilka gerna läste hwad de kommo öfwer. Den ene af dem egde flere årgångar af de af Becker utgifna »Åbo Weckoblad» och likaledes af »Uleåborgs Weckoblad». Såsnart Maanmiehen Ystäwä utkommit, begynte bägge hålla densamma. De hade funnit att min törstande ande saknade något som den förut ej egde. De gåfwo mig löftet att få läsa deras kära tidning; det war något det! Jag war i slutet af weckan i werklig själsspänning, då jag wisste att jag om söndagen skulle få läsa tidningen. Den började winna spridning i socknen, och följande år hade jag del deri. Jag war i mina egna ögon en hel karl, då tidningar kommo äfwen till mig, såsom jag uttryckte mig. Wid denna tid började äfwen andra skrifter utkomma, såsom »Lukemisia Suomen kansalle, Sawokarjalaisten oppilaisten toimittamia» [»Läsning för finska folket, utgifwen af Sawolax-karelska studenter»] och Warelii »Enon opetuksia luonnon tieteessä» [»Morbrors underwisning i naturkunnighet»] m. fl., hwilka genast köptes och lästes med stor begärlighet. Isynnerhet ansågos »Enon opetuksia» lärorika; dessa icke endast lästes, utan ransakades äfwen, ty någon bok i naturlära hade man förut icke sett. De ofwannämnda läskarlarne i wår socken woro på sätt och wis mina lärare, och jag deras lärjunge; de kallades allmänt »de kloka». Mången gång, då jag icke rigtigt förstod en sak, gick jag till någon af dem för att fråga råd, och de gåfwo så upplysande, noggranna och sanningsenliga förklaringar, att jag ofta skämdes deröfwer att jag icke af mig sjelf hade fattat så klara sanningar. De lånade mig de böcker, hwilka de köpt samt årgångarne af de nämnda Åbo- och Uleåborgstidningarne. Nu hade jag om söndagsaftnarne annan sysselsättning än att spela kort. Jag läste och forskade i de böcker och tidningar, som jag erhållit, och sålunda blefwo ofta dansställena obesökta. Ofta kommo mina kamrater och wille hafwa mig dit, men då jag för det mesta afböjde deras inbjudning, började de kalla mig »bokmalen».

Denna tid war folkmedwetandets första morgongryning....

Efterskrift.

Föreliggande volym utgör en fortsättning av de serier minnesbilder, som ingått i Årsböcker n:r 2, 3, 6, 8, 12, 14, 16, 29. Bland de här i sin helhet eller i urval återgivna originalskildringarna förvaras i Sveriges allmänna folkskollärareförenings arkiv de, som äro författade (eller nedskrivna) av E. Sandén, J. A. Göransson, J. E. Flinck, J. Z. Bohlin, Stina Falck, C. D. Petersson, H. N. Lindberg, H. Schönbeck, O. Dunér, J. Andersson, B. C. Rodhe, A. Rydberg, Hedvig Larm. De övriga uppsatserna ha insänts av mina forna lärjungar eller av andra skolhistoriskt intresserade personer med eller utan anmodan av mig eller har jag förskaffat dem på annat sätt. I författarnas eller minnesberättarnas rad märkas personer allt ifrån biskopsstolen till arbetarhemmet och fattighuset; de flesta ha varit lärare (lärarinnor). Bidragen ha ordnats efter stift (i stiftens vedertagna ordning) och inom dessa i ungefärlig tidsföljd; jfr Innehållsförteckningen å sista sidan.

Säkerligen ligger det massor av dylika skildringar i t. ex. äldre lärares stärbhus eller skrivbordslådor — okända och otryckta till följd av författarnas omotiverade blygsamhet. Eller ha de tryckts i ortspressen utan att ett centralt undervisningshistoriskt arkiv, där de skulle kunna komma forskningen till godo, fått kännedom därom. Fören dagbok, i synnerhet I alla både unga och gamla, som arbeta i den pedagogiska örtagården, den må nu heta universitet, läroverk, flick-, konfirmand- eller folkskola eller vad som hälst! Och samla även andra minnen; skriv er egen, er orts eller ert stifts undervisningshistoria; rädda alla vittnesbörd om äldre tiders undervisning och disciplin, det må nu vara föremål, böcker, manuskript, tidningsuppsatser, fotografier. Insänd så mycket som möjligt! Och dö icke, innan allt kommit forskningen till godo! Förbjud åtminstone i tid Edra egna att bränna samlingarna, såsom alltför ofta skett.

Skall detta behöva bli den sista minnesvolymen, som kan utkomma rörande tider och folkskoleförhållanden så vitt skilda från våra som tiderna och skollivet för t. ex. 50 à 70 år sedan? Det beror på Er och på anslutningen till Föreningen för svensk undervisningshistoria. — Inedalsgatan 7 A III, *Stockholm*.

B. RUD. HALL.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

		Sid.
Uppsala stift.	1) E. Eriksson: Bälinge och Skuttunge ...	3
	2) A. Lindholm: Åkerby, Jumkil och Järlåsa	8
Linköpings och Lunds stift.	3) Hilda Nordstrandh: Tryserum och Karlskrona	10
Skara stift.	4) E. Sandén m. fl.: Karleby, Slöta, Sandhem, Dimbo, Gudhem	17
	5) A. G. Wahlin: Önum, Tun, Malma, Vättlösa.....	20
	6) J. A. Göransson: J. R. Hesselblad, Vättlösa.....	23
Strängnäs stift.	7) Av och om Pehr Svensson i Runtuna	25
	8) A. Carlson, Nyköping: Självbiografi ...	33
	9) J. E. Flinck: Tumbo.....	40
„ och Västerås stift.	10) J. Z. Bohlin m. fl.: Hällefors och Floda	42
Västerås stift.	11) Stina Falck: I Nås finnmark	46
Växjö stift.	12) C. D. Petersson: Korsberga och Nässjö	51
	13) C. J. Krusell: Västra Torsås	54
Lunds stift.	14) H. N. Lindberg: Ingelstorp	60
	15) N. Andersson: Vä	61
	16) H. Schönbeck: Insatser i Quistofta.....	64
	17) Troen Thore: Jonstorp	67
	18) L. Frost: Lekar i Lunds lankasterskola	75
	19) N. Andersson: Bonderup	76
	20) S. Stadener: Lärareparet Svensson, Asarum	79
	21) O. Dunér: Interiörer från Blekinge.....	84
Lunds och Kalmar stift.	22) N. Petersson: Kristianopel och Torsås	87
Göteborgs stift.	23) J. Andersson: Jörlanda	95
	24) B. C. Rodhe: Självbiografi	101
	25) Therese Bremer: Majorna	114
Skara och Göteborgs stift.	26) A. Rydberg: Trävattna, Ullene, Larv, Jörlanda, Hisingen	119
Kalmar stift.	27) Jonas Stolt: Högsby	124
	28) Hedvig Larm: Fliseryd, Högsby, Långemåla.....	130
Karlstads stift.	29) G. Setterlind: Botilsäter...	136
Visby stift.	30) R. Cederlund: En skola på södra Gottland	156
	31) K. J. Segerdahl: Hall.....	162
Luleå stift.	32) Aug. Nordström: Nederluleå.....	165
Bilaga: P. Päiwärinta: En finsk tiggargosses läroväg		170
Efterskrift		175

K. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK I UPPSALA
D. IV 1533.